

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BANKA KARLILIK, SERMAYE YAPISI VE RİSK
SEVİYESİNE ETKİ EDEN MAKRO VE MİKRO
EKONOMİK FAKTÖRLERİN İRDELENMESİ:
SEÇİLMİŞ TÜRK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Nigar GULİYEVA

Enstitü Ana Bilim Dalı : İşletme

Enstitü Bilim Dalı : Muhasebe ve Finansman

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sedat DURMUŞKAYA

ŞUBAT-2023

Nigar Guliyeva tarafından hazırlanan “Banka Karlılık, Sermaye Yapısı ve Risk Seviyesine Etki Eden Makro ve Mikro Ekonomik Faktörlerin İrdelenmesi: Seçilmiş Türk Devletleri Örneği” başlıklı bu tez, 24.01.2023 tarihinde Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yapılan Tez Savunma Sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Sedat DURMUŞKAYA
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Ahmet Yağmur ERSOY
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kenan ERKAN
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet APAN
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kadir ÜÇAY
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C.		Sayfa : 1/1
	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ		
	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ		
	TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU		
Öğrencinin			
Adı Soyadı	:	NİGAR GULİYEVA	
Öğrenci Numarası	:	D166004104	
Enstitü Anabilim Dalı	:	İŞLETME	
Enstitü Bilim Dalı	:	MUHASEBE ve FİNANSMAN	
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA	
Tezin Başlığı	:	Banka Karlılık, Sermaye Yapısı ve Risk Seviyesine Etki Eden Makro ve Mikro Ekonomik Faktörlerin İrdelenmesi: Seçilmiş Türk Devletleri Örneği	
Benzerlik Oranı	:	% 14	
		 / / 20.... İmza Öğrenci	
Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere gsbtez@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir. Bilgilerinize arz ederim.			
		 / / 20.... İmza Danışman	
Uygundur			
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı:			
Tarih: / / 20.... İmza:			
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No: / / 20.... -		Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim boyunca çalışmalarımın her aşamasında desteğini esirgemeyen ve bu sürecin tamamlanmasında büyük emeği olan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Sedat DURMUŞKAYA`ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Yaptıkları fikir ve önerilerle çalışmama yardımlarından dolayı tez izleme komitemde ve aynı zamanda jürimde yer alan saygı değer hocalarım, Doç. Dr. Ahmet Yağmur ERSOY`a ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kenan ERKAN`a çok teşekkür ederim. Son olarak, tezimin hazırlanmasında her zaman yanımda olarak beni destekleyen ve motive eden sevgili eşim Bahman HÜSEYNLİ`ye teşekkürlerimi sunarım.

Nigar GULİYEVA

24.01.2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BÖLÜM 1: BANKACILIK SİSTEMİ	4
--	----------

1.1. Banka ve Bankacılık Kavramı	4
1.2. Bankaların Ortaya Çıkma Nedenleri	5
1.3. Bankacılığın Tarihsel Gelişimi	7
1.4. Bankacılık Sistemi	8
1.5. Bankacılık Sisteminde BASEL Standartları	15
1.5.1. BASEL I Standartları	15
1.5.2. BASEL II Standartları	16
1.5.3. BASEL III Standartları.....	22
1.6. Bireysel Bankacılık ECA Raporu	26
1.7. Banka Türleri	26
1.7.1. Kapsamına Göre Bankalar	28
1.7.2. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar.....	29
1.7.3. Mülkiyet Esasına Göre Bankalar.....	33

BÖLÜM 2: TÜRK DEVLETLERİNDE BANKACILIK SİSTEMİ	35
---	-----------

2.1. Türkiye Bankacılık Sistemi	35
2.1.1. Türkiye Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri	35
2.1.2. Türkiye Modern Bankacılık Sistemi	36
2.2. Azerbaycan Bankacılık Sistemi	40
2.2.1. Azerbaycan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri.....	40
2.2.2. Azerbaycan Modern Bankacılık Sistemi.....	42
2.3. Kazakistan Bankacılık Sistemi	46
2.3.1. Kazakistan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri.....	46

2.3.2. Kazakistan Modern Bankacılık Sistemi.....	47
2.4. Kırgızistan Bankacılık Sistemi	48
2.4.1. Kırgızistan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri.....	48
2.4.2. Kırgızistan Modern Bankacılık Sistemi	49
2.5. Özbekistan Bankacılık Sistemi	50
2.5.1. Özbekistan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri.....	50
2.5.2. Özbekistan Modern Bankacılık Sistemi	52

BÖLÜM 3: BANKA KARLILIK, RİSK VE SERMAYE YAPISINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER 53

3.1. Banka Karlılığı ve Risk	53
3.2. Banka Karlılığına Etki Eden Makro Ekonomik Faktörler.....	55
3.2.1. Faiz Oranı Riski	56
3.2.2. Piyasa Riski	58
3.2.3. Döviz Kuru Riski	59
3.2.4. Menkul Kıymet Fiyat Riski.....	59
3.2.5. Politik Risk.....	60
3.2.6. Enflasyon Riski	60
3.3. Banka Karlılığına Etki Eden Mikro Ekonomik Faktörler.....	61
3.3.1. Kredi Riski	62
3.3.2. Operasyonel Risk	64
3.3.3. Likidite Riski.....	65
3.4. Banka Karlılığı Oranları	65
3.4.1. Kar ile Sermaye Arasındaki İlişki Oranları.....	66
3.4.2. Kar ile Satışlar Arasındaki İlişki Oranları.....	67
3.4.3. Firma Karlılığının Mali Yükümlülükleri Karşılama Yeterliliğini Ölçmede Kullanılan Karlılık Oranları	68
3.4.4. İşletmenin Ortaklarına Yeterli Bir Gelir Sağlayıp Sağlamadığını Belirlemede Kullanılan Karlılık Oranları.....	69
3.5. Literatür Taraması	70

BÖLÜM 4: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE EKONOMETRİK ANALİZ İLE BİR UYGULAMA.....	81
4.1. Araştırmanın Metodolojisi.....	81
4.2. Ekonometrik Analiz Yöntemi ile Bir Uygulama.....	81
4.2.1. Araştırma Verilerinin Panel Veri ile Analizi.....	81
4.2.1.1. Araştırmada Kullanılan Panel Verinin Avantajları ve Sınırlamaları	82
4.2.1.2. Dengeli ve Dengesiz Panel Veri Modellerinin Tahmin Edilmesi Yöntemleri	82
4.2.1.3. Panel Analizi Yöntemine ilişkin Uygun Tahmincinin Seçimi için Kullanılan Testler	84
4.2.1.4. Sabit Etkiler – Tesadüfî Etkiler Modelleri, Tahmincileri ve Temel Varsayımların Testleri	85
4.3. Araştırmanın Veri Seti ve Araştırmanın Modeli	87
4.4. Araştırma Modelinde Yer Alan Değişkenler.....	94
4.5. Araştırma Kapsamında Elde Edilen Ampirik Bulgular.....	96
4.5.1. Olabilirlik Oranı (LR) Testi ve Araştırma Kapsamında Elde Edilen Sonuçlar.....	96
4.5.2. Araştırmada Kullanılan Hausman Testi ve Sonuçları.....	99
4.5.3. Araştırmada Kullanılan Temel Varsayımların Test Sonuçları.....	101
4.5.3.1. Araştırmada Kullanılan Heteroskedasite Varsayımına İlişkin Test Sonuçları	101
4.5.3.2. Araştırmada Kullanılan Otokorelasyon Varsayımına İlişkin Test Sonuçları	104
4.5.3.3. Araştırmada Kullanılan Birimler Arası Korelasyon Varsayımına İlişkin Test Sonuçları	107
4.5.3.4. Araştırmada Kullanılan Çoklu Doğrusal Bağlantı Varsayımına İlişkin Test Sonuçları	109
4.5.3.5. Araştırmanın Nihai Modelinin Tahmini ve Analizin Ekonometrik Çıktıları	110
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	124
KAYNAKÇA	129
ÖZGEÇMİŞ.....	150

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AZIPS	: Azerbaycan İnterbank Ödeme Sistemi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BIA	: Temel Gösterge Yaklaşımı
CBAR	: Azerbaycan Merkez Bankası
CBU	: Özbekistan Cumhuriyet Merkez Bankası
CCR	: Karşı Taraf Kredi Riskindeki Değişiklikler
CVA	: Kredi Değerı Ayarlama
ECA	: Avrupa ve Orta Asya Raporu
GSYH	: Gayri Safi Yurt içi Hasıla
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
LCR	: Likidite Kapsama Oranı
NSFR	: Net Kararlı Fonlama Oranı
SEPA	: Single Euro Payments Area
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
SWİFT	: Uluslararası Elektronik Transfer Sistemi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
UFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
VAR	: Riske Maruz Değer
XOHKS	: Ödeme Denkleştirme ve Kliring Sistemi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Olabilirlik Oranı (LR) Test Sonuçları.....	97
Tablo 2 : F Test Sonuçları	98
Tablo 3 : Hausman Test Sonuçları	100
Tablo 4 : Rhausman Test Sonuçları	100
Tablo 5 : White Testi Sonuçları	102
Tablo 6 : Levene, Brown ve Forsythe`nin Test Sonuçları	102
Tablo 8 : Durbin-Watson ve Baltagi-Wu` nun LBI Test Sonuçlar	105
Tablo 9 : Pesaran ve Friedman` ın Test Sonuçları	108
Tablo 10 : Modeller için VIF Kriteri Sonuçları	110
Tablo 11 : Klasik Modeller için Nihai Modellerin Tahmini	112
Tablo 12 : Karlılık Yapısı için Tesadüfi Etkiler Nihai Modellerin Tahmini	113
Tablo 13 : Risklilik Yapısı için Tesadüfi Etkiler Nihai Modellerin Tahmini	114
Tablo 14 : Sermaye Yapısı için Tesadüfi Etkiler Nihai Modellerin Tahmini	115

Tezin başlığı: Banka Karlılık, Sermaye Yapısı ve Risk Seviyesine Etki Eden Makro ve Mikro Ekonomik Faktörlerin İrdelenmesi: Seçilmiş Türk Devletleri Örneği

Tein yazarı: Nigar GULİYEVA

Danışman: Doç.Dr. Sedat DURMUŞKAYA

Kabul Tarihi: 24.01.2023

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 149 (tez) + 1 (ek)

Anabilim Dalı: İşletme

Bilim Dalı: Muhasebe ve Finansman

Bankalar finansal sistem içerisinde çok önemli bir paya sahiptir ve ülkelerin hem ekonomik hem de siyasal gelişmesinde önem arz etmektedirler. İhracattan ithalata, para politikasından menkul kıymet piyasasına kadar önemli işlemlerde, bankaların sağladıkları hizmet ve kolaylıklar açıkça görülmektedir. Bununla birlikte bir ülkenin finansal sisteminde ve ekonomik yapısındaki rolleri her zaman önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, seçili Türk devletlerinin bankacılık sisteminde banka karlılık, sermaye yapısı ve risk seviyesine etki eden makro ve mikro ekonomik faktörlerin incelenmesidir. Analize dahil edilen ülkeler sırasıyla, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede bu ülkelerde olan bankacılık sisteminin belirtilmiş faktörlerden benzer şekilde mi yoksa farklı şekilde mi etkilenmesi çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Çalışmada makroekonomik değişkenler olarak, ekonomik büyüme, mevduat faiz oranları ve enflasyon oranları; mikroekonomik değişkenler olarak ise cari oran, nakit oranı, kaldıraç oranı, finansman oranı, borç-özsermaye oranı, mali rantabilite, ekonomik rantabilite, dönen varlık rantabilite ve faiz kazanımı sayısı analize dahil edilmiştir. Analize Türkiye'den 20, Azerbaycan'dan 17, Kazakistan'dan 15, Kırgızistan'dan 11 ve Özbekistan'dan 10 banka veri setine dahil edilmiştir. Her ülke için seçilen banka sayısı, o ülkelerin genel bankacılık sisteminin %50'den fazlasını temsil etmektedir. Analiz için 18 model oluşturulmuş ve toplamda 11 değişken kullanılmıştır. Karlılık yapısını temsilen mali rantabilite, risklilik yapısını temsilen kaldıraç oranı ve sermaye yapısını temsilen borç-özsermaye oranları seçilmiştir. Bu başlıklar altında toplam 18, her başlık altında ise altı model kurulmuştur.

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için panel veri analizi metodu kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, karlılık modeli çerçevesinde elde edilen analiz sonucunda, borç-sermaye oranı üzerinde ortaya çıkacak %1'lik değişimin genel modeli yaklaşık %5 oranında etkilemektedir. Aynı şekilde ekonomik rantabilite ve dönen varlık rantabilite değişkenlerinde ortaya çıkacak %1'lik değişimler genel modelin yaklaşık 5 ve 6 katlık değişmesine sebep olacaktır. Risklilik yapısı için kurulmuş genel modelden elde edilen sonuca göre, ekonomik rentabellilik ve enflasyon değişkenleri dışındaki tüm değişkenlerin anlamlılık gösterdikleri görülmektedir. En fazla etki gücüne sahip değişken ise dönen varlık rantabilite olmaktadır. Nitekim dönen varlık rantabilitede ortaya çıkacak %1'lik artış genel modeli yaklaşık %43 etkileme gücüne sahiptir. Sermaye yapısı için kurulmuş modeller de ülkelere göre farklılıklar göstermiştir. Genel model üzerinde sadece nakit oranı ve enflasyon oranı anlamsız olmaktadır. En fazla etki gücüne sahip değişken ise ekonomik rantabilite olmaktadır. Ekonomik rantabilitede ortaya çıkacak %1'lik değişim modeli yaklaşık 9 kat etkileme gücüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık sistemi, Basel standartları, Panel analizi, Türk devletleri, Bankacılık rasyoları

Title of the thesis: Examination of Macro and Micro Economic Factors Affecting Bank Profitability, Capital Structure and Risk Level: The Example of Selected Turkic States	
Author: Nigar GULİYEVA	Supervisor: Assoc.Prof. Sedat DURMUŞKAYA
Date: 24.01.2023	Np: vii (pre-text) + 149 (main body) + 1 (App.)
Department: Business Administration	Subfield: Financial Management and Accounting
Banks have a very important share in the financial system, and they are important in both the economic and political development of countries. The services and facilities provided by banks in important transactions, from exports to imports, from monetary policy to securities markets, are clearly visible. However, their role in a country's financial system and economic structure is always important. The main purpose of this study is to examine the macro- and microeconomic factors affecting bank profitability, capital structure, and risk level in the banking systems of selected Turkic states. The countries included in the analysis were determined to be Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, respectively. In this context, the main question of the study is whether the banking system in these countries is affected by the factors mentioned in a similar or different way. In the study, as macroeconomic variables, economic growth, deposit interest rates, and inflation rates; and as microeconomic variables, current ratio, cash ratio, leverage ratio, financing ratio, debt-equity ratio, financial profitability, economic profitability, current asset profitability, and number of interest earnings are included in the analysis. Twenty banks from Turkey, 17 banks from Azerbaijan, 15 banks from Kazakhstan, 11 banks from Kyrgyzstan, and 10 banks from Uzbekistan were included in the analysis. The number of banks selected for each country represents more than 50% of the overall banking systems of those countries. For the analysis, 18 models were created, and a total of 11 variables were used. Financial profitability to represent profitability structure, leverage ratios to represent risk structure, and debt-equity ratios to represent capital structure. A total of 18 models were established under these titles, and six models were established under each title. In the study, panel data analysis was used to measure the relationship between variables. At the end of the study, as a result of the analysis obtained within the framework of the profitability model, the 1% change that will occur on the debt-to-capital ratio affects the general model by approximately 5%. Likewise, 1% changes in economic profitability and current asset profitability variables will cause the general model to change approximately five to six times. According to the result obtained from the general model established for the risk structure, it is seen that all the variables except the economic rentability and inflation variables show significance. The variable with the greatest influence is current asset profitability. As a matter of fact, a 1% increase in current asset profitability has the power to affect the general model by approximately 43%. The models established for capital structure also differed by country. On the general model, only the cash rate and the inflation rate are meaningful. The variable with the greatest influence is economic profitability. The 1% change model that will emerge in economic profitability has an impact power of approximately nine times.	
Keywords: Banking system, Basel standards, Panel analysis, Turkic states, Banking ratios	

GİRİŞ

Finansal sistem içerisinde çok önemli bir paya sahip olan bankalar, bir ülkenin ekonomik gelişmesinde de çok büyük önem arz etmektedir. Bankalar bir ülke dahilinde, ihracat ve ithalatın sağlanmasında, kredi ve para politikasının belirlenmesinde, menkul kıymetlerin alım satımının gerçekleştirilmesinde ve ödeme kolaylıklarının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bunların dışında genel finans sisteminin yapısında yer alan tüm bileşenleri etkilemede son derece önem arz etmektedir.

En genel tanımıyla bankalar para arz ve talebi yaratan kurumlardır. Yani fon fazlası olan kişilerle fon talebi olan kişileri bir araya getirerek finansal hizmetler sunarlar. Kısacası, bankalar müşterilerine çeşitli türlerde finansal hizmetler sağlamaktadırlar. Çok eski tarihlere dayanan bankacılık, süreç içerisinde değişik evrelerden geçerek günümüzdeki modern bankacılık yapısına kavuşmuştur.

Belirli zaman dilimlerinde, genel piyasada denge koşulunun bozulması sonrası ortaya çıkan krizler hem bankaları etkilemekte hem de bankaların kendileri de bu faktörlerin oluşmasına kendi etkilerini göstermektedir. Bu sebeptendir ki, ülkede sadece bankaların var olması değil de onların sistemli şekilde çalışır olmaları da önemli olmaktadır. 1988 yılında bankaların sistemli bir şekilde çalışmasını desteklemek ve bu yönde gerekli çalışmaların yapılmasına yön vermek amacıyla Basel standartları oluşturulmuştur. 2001 ve 2010 yılında da sırasıyla Basel II ve Basel III oluşturularak, dünyada bankacılık sisteminin gelişmesini desteklemek ve zayıflıklarını ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. En son yaşanan pandemi olaylarından sonra da Basel IV yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

Bu çalışmada da seçilmiş Türk devletlerinin bankacılık sistemleri üzerine araştırma yapılmıştır. Analize dahil edilen seçilmiş Türk devletleri bankacılık sistemleri sırasıyla, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olarak yer almaktadır. Her ülkenin kendi bankacılık yapıları incelenmiş, bankacılık sisteminde önemli olan rasyolar üzerinden analizleri yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı: Bu çalışmanın ana konusu, seçili Türk devletlerinin bankacılık sisteminde banka karlılık, sermaye yapısı ve risk seviyesine etki eden makro ve mikro ekonomik faktörlerin incelenmesidir. Analize dahil edilen ülkeler sırasıyla, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olarak belirlenmiştir. Çalışmada

makroekonomik değişkenler olarak, ekonomik büyüme, mevduat faiz oranları ve bu ülkelerde gerçekleşen enflasyon oranları dikkate alınmıştır. Bankacılık rasyoları ise sırasıyla; cari oran, nakit oranı, kaldıraç oranı, finansman oranı, borç-özsermaye oranı, mali rantabilite, ekonomik rantabilite, dönen varlık rantabilite, faiz kazanımı sayısı olarak analize dahil edilmiştir. Çalışmada temel amaç olarak, seçili Türk devletlerinin bankacılık sisteminde banka karlılık, sermaye yapısı ve risk seviyesine etki eden mikro ekonomik faktörlerle makro ekonomik faktörler arasındaki etki düzeyini ölçmektir. Aynı zamanda seçili rasyoların da kendi aralarındaki etki düzeylerini ortaya koymaktır. Bu etki düzeyleri seçili Türk devletlerinde benzerlik mi gösteriyorlar, yoksa ülkelere göre farklılık mı arz etmektedir sorusuna cevap aramak temel amaç şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Problemi ve Soruları: Rasyolar seçilirken çalışmanın konusu esas tutularak, bankalarda, sermaye, risk, karlılık üzerinde etkili olan rasyolar seçilmiştir. Makroekonomik değişkenler ise, bankacılık sistemine en fazla etkisi olan, ekonomik büyüme, mevduat faiz oranları ve enflasyon oranları olarak seçilmiştir. Çalışmaya dahil edilen ülkelerin bankacılık sisteminin belirtilmiş faktörlerden benzer şekilde mi yoksa farklı şekilde mi etkilenmesi çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi: Literatürde rasyolar ve makro değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçen birçok çalışma mevcuttur. Fakat yapılan bu çalışmaların genelinde rasyo sayıları 3-4 olarak sınırlı tutulmaktadır. Bu çalışmada analize dahil edilen rasyo sayısı daha kapsamlı olmaktadır. Şöyle ki, çalışmada 9 adet rasyo gösterici ve 3 adet makro gösterici kullanılmıştır. Literatürde tek tek Türk devletleri üzerine yapılan bankacılık çalışmaları mevcut olsa da bütün Türk devletlerini ve onların bankacılık sistemini kapsayacak bir çalışmanın literatürde var olmaması bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkının göstergesidir.

Araştırmanın Kapsamı: Bu çalışmaya Türkiye'den 20, Azerbaycan'dan 17, Kazakistan'dan 15, Kırgızistan'dan 11 ve Üzbekistan'dan 10 banka analize dahil edilmiştir. Seçilmiş olan bu bankalar o ülkelerin toplam bankacılık sektöründe yaklaşık %50 den fazla paya sahip olmaktadır. Seçili ülkelere her bankanın bilançosundan yıllara ait gerekli rasyolar bulunmuş, daha sonra her yıl için her rasyonun ortalaması çıkartılmıştır. Rasyolar seçilirken çalışmanın konusu esas tutularak, bankalarda, sermaye, risk, karlılık üzerinde etkili olan rasyolar seçilmiştir. Ekonometri biliminde farklı türden

analiz metotları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en genelleşmiş haliyle bilinenler üç gruba ayrılmaktadır. Bu analiz metotları sırasıyla, yatay kesit analizi, zaman serisi analizi ve panel analiz olmaktadır. Eğer analizde yer alan farklı değerler zamana göre değişiyorsa zaman serisi olarak bilinir. Zaman aynı kalarak farklı birimlere ait olan veriler değişiyorsa yata kesit analizi olarak geçer. Hem zaman serisi hem de yatay kesin aynı çemberde olursa bu analiz türüne panel analizi ismi verilir. Seçilmiş Türk devletlerinin bankacılık sektörü üzerine yapılan bu çalışmada hem zaman serisi hem de yatay serisi mevcut olduğu için, çalışmanın analiz kısmı STATA programı ile panel analiz yöntemiyle analize tabii tutulmuştur. Hem rasyoların kendi aralarında hem de makro değişkenler arasındaki etki ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kısıtları: Çalışmanın amacıyla bağlantılı olarak tüm Türk devletlerinin analize dahil edilmesi planlanmıştır. Fakat Türkmenistan açısından verilerde ciddi sıkıntı olması onun analiz kapsamından çıkartılmasına sebep olmuştur. Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de verilerine ulaşmada sıkıntı olduğu için analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, analize dahil edilen ülkelerin bazılarının bankacılık verilerinde eksikliklerin olması, Kazakistan'da bir mikro veri ve bir de makro veri açısından eksik veri olduğundan dengesiz panel analizi kullanılmıştır.

BÖLÜM 1: BANKACILIK SİSTEMİ

1.1.Banka ve Bankacılık Kavramı

Banka, çeşitli türden müşterilere çeşitli türlerde finansal hizmetler sağlayan kurumdur. Başlıca işlevi insanlardan para toplamak ve bu parayı diğer insanlara borç vermektir. “Banka” terimi mevduat kabul etme, faiz ödeme, çekleri işletme, kredi verme ve finansal işlemlerde aracı olarak hareket etme gibi işlemleri gören bir kuruluşu ifade etmektedir. Ayrıca, bankalar müşterilerine bir dizi başka finansal hizmetler de sağlarlar (Mermoud, 2008).

İlk bankanın ortaya çıkması paranın ortaya çıkması kadar eski bir süreye uzanmaktadır. En eski bankaların tarihte tapınaklar olduğu görülmektedir. Modern anlamda banka tarihi 1900 yıllara uzanmaktadır. Zaman içerisinde bankalar farklı değişikliklere uğrayarak günümüzdeki şekillerini almışlardır (Atlı, Yücel, & Tanyıldız, 2018).

Bankacılık işlemlerinin yapıldığı yerler literatürde banka olarak geçmektedir. Banka, fon fazlası olan kurum veya kişilerden fon açığı olan kurum veya kişilere para transferi sağlayan birimdir. Fon açığı olanlarla fon fazlası olanlar arasındaki para transferleri kredi olarak gerçekleşmektedir. Kredi işlevinin yanında banka, kaydı para yaratma, servet ve gelir dağılımına etki etmek, iktisadi ve politik kararların yürütülmesine yardımcı olmak gibi birtakım fonksiyonlara sahiptir. Bankalar bir ülkenin gelişmesinde önemli paya sahip olmaktadır (Wahidudin,2012).

Modern bankalar kredi işlemlerinin ve mevduat işlemlerinin dışında farklı işlemlerde yapmaktadırlar. Bunlar kısaca aşağıdakilerdir (Rochet & Tirole, 2003):

- Ülkedeki kredi ve para politikalarının uygulanmasını desteklerler,
- İç ve dış ticaret işlemlerinde aracılık görevini üstlenirler,
- Finansal işlemlerde aracılık görevini üstlenirler,
- Kiralık kasalar sayesinde, kıymetli varlıkların korunmasını sağlarlar,
- Menkul kıymet satımı ve alımı işlemlerini gerçekleştirirler,
- Kredi kartı, banka kartı gibi ödeme kolaylıklarının kullanımını sağlarlar.

Bankalar sadece yukarıda belirtilmiş olan parasal konularda ilgili işlem yapmazlar. Bankalar aynı zamanda ülke ekonomisinde de önemli bir paya sahip olmaktadır. Yani, bir ülkenin finansal yapının güçlü olması yine de bankalar aracılığıyla mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bankalar hem de uzun dönemde makroekonomik istikrarın sağlanmasına da yardımcı olmaktadır. Finansal sistem içerisinde önemli bir paya sahip olan bankacılık sektörünün ekonomik sistem ile olan etkileşimini çok açık ve net bir şekilde ortaya koyabilmesi ve daha sağlıklı bir yapıda işleyebilmesi önem arz etmektedir. Bankacılık sektörü aynı zamanda, ekonominin hızlı büyümesi ve gelişmenin elde edilmesinde önemli bir araç olmaktadır (Yetiz, 2016).

1.2.Bankaların Ortaya Çıkma Nedenleri

Bankalar, insanların kendilerini güvende tutmak için değerli eşyalarını veya paralarını biriktirdikleri finansal kurumlardır. Günümüzde bankalar topluma çok çeşitli hizmetler sunmaktadır. Toplu olarak, bankalar kişilerin ellerindeki fazla paralardan devletler için fon yaratmaktadır. Bankalar işletmeler ve genel ekonomi için çok önemli rol oynamaktadır (Şahbaz & İnkaya, 2014).

Bununla birlikte, bankalar finansal piyasaların kalbini oluşturmaktadır. Bankalar bireylere faiz karşılığında para vermek veya diğer işlemleri gerçekleştirmek için bankalarına yatırılan paraları kullanmaktadır. Dolayısıyla bankacılık sistemi, toplumun arta kalan paralarını üretime veya diğer kuruluşlara yönlendirmek için hareket eder. Bankalar, finansal piyasaların en önemli kurumlarından. Bankaların pay senetlerinin borsada işlem görmesi ile yatırımcılar için alternatif bir yatırım fırsatı doğmaktadır. Ayrıca bankalar, pay senetlerini borsa yoluyla rahatlıkla yatırımcıya sunmakla fon elde edebilmektedir (Apan & Öztel, 2021).

Ayrıca, bankalar, bireylerin ve kuruluşların ellerinde olan ve kullanmak istemedikleri paralarını biriktirebilecekleri yerlerdir. Para ve diğer kıymetli eşyalar bankalarda kişilerin veya kuruluşların kendi tesislerinde olduğundan daha güvenli bir şekilde depolanabilir. Dolayısıyla, bankalar, herhangi bir nedenle, herhangi bir zamanda kişi ve kuruluşlara borç para verecek konumdadır. Böylece bankalar faiz kazanmak için tuttıkları parayı kullanmaktadır. Aynı zamanda bireyler ve kuruluşlar biriktirdikleri paralarını büyümek için bankalarda işletebilirler (Vickers, 2005).

Bankacılık sistemi toplumun tasarrufunu verimli bir şekilde kullanabilecek kişi ve kuruluşlara yönlendirmek için hareket eder. Bankaların verdikleri kredilerin çoğu toplumun bir bütün olarak daha zenginleşmesine yardımcı olan fabrikalar, makineler, yollar, havaalanları, demiryolları, dükkânlar ve diğer ekonomik varlıkları yapmak için kullanılır.

Aynı zamanda, paralarını bankalara yatıranlar paralarını işleterek daha fazla gelir elde ettiklerinden paralarını bankalara yatırmak için teşvik olmaktadır. Bankalar bir ülkenin ekonomik büyümesi için şarttır. Bankalar aynı zamanda işlemlerin kolaylaştırılmasına da yardımcı olmaktadır. Devletlerin ve büyük şirketlerin sermaye piyasalarında tahvil ve hisse ihracı yaparak fon yaratmalarına yardımcı olmaktadır. Bankalar devlet ve büyük şirketlere tavsiyelerde bulunarak, risklerin üstlenmesi bakımından yardımcı olmaktadır (Biggar, 2005).

Bununla birlikte, bankalar, büyük finansal işlemlerin sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için kısa vadeli kredi sağlayarak finansal işlemlerde aracı olmaktadır. Bu, ticaretin çalışmasına da önemli etki etmektedir. Bankalar ayrıca şirketlerin varlıklarını yönetmelerine ve genellikle yatırım kararlarına önemli ölçüde etki etmektedir. Ayrıca, şirketlerin varlıklarını kendi ülkelerine getirmeleri için yardımcı olmaktadır (Duman, 2004).

Merkez bankaları ayrıca, finansal istikrarın yanı sıra enflasyonu kontrol etmek için de para arzını düzenlemede önemli bir rol oynamaktadır (Allen, Gale, 2009). Bütün bu faaliyetler bankaları günümüz ekonomisinde zorunlu hale getirmiştir. Düzgün çalışan, istikrarlı, güvenli bir bankacılık sistemi, sağlıklı ve başarılı bir ekonomideki en önemli bileşenlerden biridir.

Bankalar zamanla toplumun ihtiyaçları doğrultusunda gelişmiştir. İnsanlar her zaman değerli eşyalarını saklamak ve kıtlık zamanlarında borç almak için güvenli bir yere ihtiyaç duymuşlardır. Mevduat kabulü, borçlanma ve borç verene faiz verme kavramları eski zamanlardan ortaya çıkmıştır. Antik uygarlıklarda bile para geliştirildikten sonra bankacılık referanslarının var olduğu bilinmektedir (Bianchi, 2011).

Bankaya yatırılan para bir kereden fazla olarak borç verilebilir. Aynı şekilde bankaya yatırdığınız paradan paranın birkaç misli kadar getiri elde edebilirsiniz. Buna kaldıraç oranı denilmektedir. Paralarını bir bankaya yatıranlar, paralarını saklamak için güvenli

bir yer edinir ve bankanın kazandırdığı faizden zahmetsiz para kazanabilirler. Onlar aslında bu şekilde paralarını güvenli bir şekilde ödünç vermektedir. Kişiler ellerinde mevcut olan fazladan parayı bankalara yatırmazlarsa belli bir dönem sonunda onların paralarında bir değişiklik ortaya çıkmayacaktır. Fakat bankalarda faiz karşılığında kullandırdıklarında belli bir dönem sonunda faiz getirisi elde ederler.

Bazen kişiler bankaların neden onların parasını başkalarına borç verdiğini veya o paralar ödenmezse ne olacağını merak etmektedirler. Bankalar kredi vermeden önce iyi bir değerlendirme yapmakta ve sadece makul kişiler borç verme şeklinde işlem gerçekleştirmektedir. Kişilerin veya kurumları temerrüde düşme oranlarına bağlı olarak faiz oranlarına eklenme yapılmaktadır (Kavcıoğlu, 2011).

1.3.Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Orta çağın erken dönemlerinde Avrupa'da, Hıristiyanların kredilere faiz ödemeleri yasak olmuştur. Bu yüzden Yahudi halkı bugünün bankacılık uygulamalarının çoğuna öncülük etmektedir. Daha sonralar, İtalyan bankacıları ticaret ihtiyacı nedeniyle Avrupa bankacılığına hükmetmeye başlamışlar. Bankaların gelişmesi uluslararası ticareti büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda bir dizi finansal aracın oluşmasına da neden olmaktadır (Özdal, 2015).

Ek olarak, sanayi devriminin gerçekleşmesi, kapsamlı bir bankacılık sisteminin kurulmasına ve kişilerin kişisel ihtiyaçlarına hizmet eden bankaların çoğalmasına teşvik edici nitelikte olmuştur. 20. yüzyılda, bu işlemleri çok büyük miktarlarda para kontrol eden uluslararası bankalar gerçekleştirmiştir. Bankalar, fazla paraya sahip olan ve şu anda sahip olduklarından daha fazla paraya ihtiyaç duyan insanlar arasında fonların el değiştirmesi işlemlerine aracılık eden kuruluşlardır (Küçükkalay, 1997).

Finansal kesim tarihsel süreç içerisinde ister finansal araçlar bakımından isterse de finansal sistemin düzenlenmesi açısından bazı değişikliklere uğramıştır. Modern finansal çerçivenin ilk adımları İtalya'da ortaya çıkmış ve devamında artan ticaretleşme süresinde çeşitlenerek tüm dünyaya yayılmıştır. Merkez bankaları, mevduat bankaları, anonim şirketler, borsalar ve kamu maliyesi alanındaki bir sıra kurumlar finansal sistemin oluşmasında önemli etkiye sahiptir. Teknolojik gelişmeler, iktisadi büyüme, parasal ilerileme ve sanayileşme gibi pozitif olaylarla birlikte ortaya çıkan krizler de finansal

sistemlerin gelişmesine kendi etkisini göstermiştir. Yaşanan krizlere bağlı olarak yeni düzenleme mekanizmalarının geliştirilmesi, istikrar sağlayacak denetleyici kurumların oluşturulması, birer finansal sistemin unsurları olarak işlem görmektedirler. Şirket kuruluşlarında, merkez bankalarının ekonomik ve finansal faaliyetlerinde, borsalarda mevcut eksikliklerin giderilmesinde, karşılıklı bir şekilde yatırımcılar ve kreditorlerin çıkarlarının sağlanmasında ve olanaklarının dengelenmesi süreçlerinde bu unsurlar görülmektedir (Coşar, 2009).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sonra özel bankacılık canlanma dönemine geçmiş, var olan özel bankaların sayısı hızlı artış göstermiş, tek şubeli bankalardan çok şubeli bankalara geçiş yapılmış, yerel bankalardan ulusal bankalara doğru geniş bir gelişme süreci yaşanmıştır (Kılıç, 2020).

1.4.Bankacılık Sistemi

Mal ve hizmet satışı, herhangi bir organizasyonun temel amacıdır ve bankacılık sektörü için de bu amaç istisna değildir. Ekonomik ve kurumsal çıkarlar güden bankalar ticari bankalar olarak bilinmektedir. Finansal piyasalardaki yüksek rekabet nedeniyle, piyasa risklerini azaltma ihtiyacı, bankaları yeni yollar geliştirmeye yönlendirmiştir (Brunnermeier, 2009).

Nitekim, finansal kriz, dünya ekonomilerindeki yıkıcı hareketine finansal sistemlerle başlamıştır. Finansal kriz, insanların bankalara ve diğer finansal yapılara duyduğu güvensizliği artırmıştır. Finansal krizin etkilerini azaltmak ve bankacılık sektörünün istikrarını korumak için yasa ve yönetmeliklerde değişiklik yapılmış, yeni finansal kaynaklar bulunmuş, benzeri görülmemiş ölçüde kurumsal önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu başlık altında neredeyse tüm ülkeler bankalarının istikrarını korumak için bir araya gelmişlerdir (Mert, 2003).

Buna ek olarak, bankacılık sistemi ile bankacılık dışı finansal kuruluşlar arasındaki rekabet, yıllar itibariyle artmaktadır. Geleneksel bankacılık alanının sunduğu hizmetler: finans ve bankacılık hizmetleri, sermaye piyasasında bulunan menkul kıymetler ve finansal varlık alım satımı konusunda danışmanlık, portföy yönetimi, yatırım fonu yönetimi, sigortalama, dağıtım gibi hizmetler olmaktadır. Bazı yabancı bankalar yerli

bankaların yapamadığı veya yeterli olmadığı bir kısım finansal hizmetler sunarak özellikle kurumsal ve özel bankacılık alanında uzmanlaşmışlar (Delice, 2003).

Son bankacılık krizlerinin ciddi etkilerinin olması, bankalar için bir sistemin kurulması gerektiği şartını göstermiştir. Ocak 2001`de Basel Bankacılık Denetleme Komitesi Basel II düzenlemesini sunmuştur. Basel I 1988 yılından bu yana kullanılan bir düzenlemedir. Basel II üç ayak üzerine düzenlenmiş bir yapıya sahiptir. İlk olarak asgari bir sermaye gereksinimi şartını getirmişti. İkincisi, daha iyi bir denetim sistemine odaklanma ve en son olarak ise piyasa disiplini kurarak, bankalar tarafından halka açıklanan bilgilerin kapsamının genişletilmesidir. Basel Komitesi, bankaların düzenlenmesi ve denetlenmesi için uygulamaları düzenledikten sonra bu düzenlemeler dünya ülkeleri tarafından kullanılmaktaydı. Basel düzenlemelerinin uygulanması ülkeler açısından bankaların daha iyi ve istikrarlı çalışmalarına etki etmektedir (Pacces & Heremans, 2012).

Ayrıca, dünyada kullanılan birçok farklı düzenleme ve denetleyici uygulamaların hangisinin en iyi şekilde çalıştığına dair bir kanıt olmamaktadır. Bunu ölçmek için 107 ülkenin katılımıyla banka düzenlemesi ve denetlenmesi uygulamalarıyla ilgili bir anket çalışması yapılmıştır. 1999 yılından itibaren elde edilen veriler, hangi düzenlemelerin ve denetleyici uygulamaların, daha fazla banka gelişimi, daha iyi performans ve yanı sıra artan istikrar ile ilişkili olduğunu değerlendirmek için kullanılmıştır. Banka düzenlemelerinin ve denetim uygulamalarının her birinin bankanın gelişimi, performansı ve istikrarı üzerindeki etkileri hakkında çelişkili tahminler sunmaktadır. Bazıları, örneğin, bankaların menkul kıymetlere, sigortaya ve gayrimenkul faaliyetlerine katılmalarını veya finansal olmayan firmalara sahip olmalarını kısıtlama lehine olduğunu savunmaktadır. (i) ne özel ne de resmî kurumların bilgi asimetriteri nedeniyle bu tür karmaşık bankaları etkin bir şekilde izleyemediklerini ve (ii) bu bankaların sahip olduğu piyasa ve siyasi gücün rekabeti engelleyebileceğini ve politikaları olumsuz etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Öteyandan diğer grup, (i) bilgi asimetriterinin çok büyük olmadığını vurgulayarak, (ii) tüm ekonominin potansiyel olumsuz yayılmalarının bu tür kısıtlamaları garanti etmek için yeterli olmadığını ve (iii) daha az kısıtlamanın bankaların ölçek ve kapsam ekonomilerinden faydalanmalarını sağladığını vurguladığını iddia ederek daha iyi hizmet sunduklarını söylemektedir. Banka faaliyetleri için farklı düzenlemelere sahip ülkelerin incelenmesi, bu tartışmanın çözülmesine yardımcı olmaktadır (Pacces, & Heremans, 2012).

Bankalar piyasaya dayalı bir ekonomi için önemli olan hizmetleri sağlamaktadır. Bankalar parayı, tasarruf sahiplerinden borç alanlara yönlendirirler. Ayrıca verilen borçla ilgili vade dönüşümü sağlar, kısa vadeli mevduatları uzun vadeli kredilere dönüştürürler (OECD, 2016).

Genel olarak bankalar doğaları gereği dengeli olmaktadır. Bankacılık sektöründe ortaya çıkan sorunlar genel piyasayı diğer sektörlerden daha fazla etkilemektedir. Bankacılık sisteminde ortaya çıkan ani bir durma, kredi durumlarını ve yatırımları felç etme potansiyeline sahip olmaktadır. Ayrıca diğer sektörlerle kıyaslandığı zaman bankacılık sektöründe bir bankanın zayıflaması rakiplerini de kısa vadede zayıflatma eğilimindedir (Borchgrevink, Søvik & Vale, 2013).

Bankacılık sisteminin düzgün çalışması sonucunda banka alacaklıları bankaya karşı ciddi bir güven duyarlar. Güvenin olması bankacılık için çok önemli bir konu olmaktadır. Zira güven olmazsa çok kısa bir süreç içerisinde banka istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma geçiş yapabilir (Calomiris, 1991).

Bazı modeller, ülkelerin banka faaliyetlerini sınırlandırması gerekip gerekmediği sorusuna doğru cevabın “diğer politikalara ve kurumlara bağlı” olduğunu tahmin etmektedir. Bazı modeller banka faaliyetlerine getirilen kısıtlamaların mevduat sigortası olan ülkelerde sosyal refahı artırdığı sonucuna varmaktadır (Heremans, 2000).

2008 kriz, iyi bir bankanın ve iyi bir bankacılık sisteminin nasıl olması gerektiği sorusunu yeniden açtı. Krizlerden iyi bir ders çıkarmak için daha önce yaşanmış krizlerin de göz önünde bulundurulması daha fazla fayda sağlamaktadır (Kapoor, 2009).

Bankacılık sistemi 2009 yılından sonra, faaliyet, bankacılık hizmetleri sayısı, sağlanan finansal araçlar ve hizmetlerin halka dağıtımı açısından genişlemiştir. Ayrıca bu dönemden sonra devlet mülkiyetinden geriye, özel mülkiyete dönüş devam etmiştir (Reis, Kılıç & Buğan, 2016).

Banka, temel olan kredi yaratma ve kredi tahsilatı görevlerinin yanında modern ekonomilerde çok temel bir rol oynamaktadır. Teknolojinin gelişmesi, düzenleyici otoritelerin getirdiği kurallar, finansal serbestleşmenin sonucu ve finans teorisindeki gelişmelere bağlı olarak bankacılık sisteminin yapısı ve karşılaştığı risklerde değişmektedir (Güvenç & Yücebalkan, 2017). Standartların ve düzenlemelerin

getirilmesi bankaları daha güvenilir ve daha az riskli kılmaktadır. Bu bakımdan etkili olan düzenlemeler artırılmalı ve sürdürülebilir hal alması için tedbirler alınmaktadır (Tunalı & Pekçoşkun,2019).

Bankacılık sistemleri arasında çeşitlilik ve verimlilik doğru şekilde kurulmalıdır. Bu bankaların daha iyi bankalara çevrilmesine ve daha iyi bankacılık sistemlerine sahip olunmasına, bu bağlamda yeni düzenlemelerin getirilmesine yardımcı olmaktadır. BU bağlamda aşağıdakilere dikkat edilmelidir (Coşkun & Kargın, 2016).

Bankalar için ideal bir büyüklük olmasa da en küçüğünden büyüğüne her banka kendine has riske maruz kalabilmektedir. Ayrıca bankaların yasal yapılarının karmaşıklığını en aza indirmek için banka düzenlemelerine ihtiyaç vardır. Düzenleyici kurumlar, bankaların karmaşıklığının zorunlu bir şekilde azaltılması için kurallar belirlemektedir (Eğmir & Sağbaş, 2021).

Bankaların sermayesini gereksinimleri karşılamak açısından hem nitelik hem de nicelik bakımından önemli ölçüde artırmak gerekmektedir. Bununla da bankalar ani oluşacak risklere karşı daha dayanıklı olurlar. Düzenleyiciler, bankaların sermaye gereklilikleri üzerine sistemik bir risk olması gerektiği kanaatindedirler. Sistemik şoklara karşı korunmak için sermayenin yeterli seviyede olması gereklidir. Bankalar sermaye gereksinimlerini kendilerine özgü şoklara karşı korunma aracı olarak görmektedir (Liu, 2019).

Bankacılık sistemlerinin yarattığı güvenlik açığı göz önüne alındığında yasal düzenleyici kuralların var olması, yasal likidite oranlarını varlığı tavsiye edilir nitelikte olmaktadır. Marjin işlemini yapmak bankalar arası ve repo piyasalarındaki likidite şoklara karşı bankaları daha dayanıklı hale getirmektedir. Bankalar finansal sistemlerin merkezinde bulunarak, sermaye piyasaları, sigorta ve varlık yöneticiliği gibi işlevlerin ortaya çıkmasına ortam yaratmaktadır. Yaşanan finansal krizin odak noktasında bankaların olması zihinlere bankaların ne kadar önemli kurumlar olduğunu bir daha getirmiştir.

Kriz bankacılık sektöründe yaşanabilecek problemlerin ortaya çıkmasına hız kazandırarak güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymuştur (Kapoor, 2009). Risk almak günümüz ekonomisinin merkezindedir ve risk olmadan neredeyse ekonomide hiçbir girişimci faaliyeti var olmamaktadır. Riskler üç ana kategoride: 1) likidite riski 2) kredi riski ve 3) piyasa riski olarak ayrılmaktadır. Bankalar, kredi oluşturma ve kredi

tahsisindeki özel rollerinden dolayı önemli olarak kabul edilmektedirler. Kapoor'a (2009) göre kredi riski üç ana yolla gözetilmektedir:

- 1) Borçlunun ve projenin durum tespiti gibi ön tedbirler yoluyla,
- 2) Ekonominin ve/veya ekonominin farklı coğrafyaları ve/veya sektörleri arasındaki riskleri çeşitlendirerek,
- 3) Teminata el koyma gibi eski usulle.

Bankacılık sistemi bir bütün olarak büyük çapta risklerle karşı karşıya kaldığında bu riskler sistematik riskler olarak adlanmaktadır. Bu riskler bir bütün olarak bankacılık sistemini etkilemektedir. Sistematik riskler derin ve geniş olarak ekonomide bir şok etkisi yaratmakta ve genellikle küçük işletmelerin yıkılışıyla sonuçlanmaktadır. Düzenleyiciler bu tür risklerle başa çıkmak için çok az araca sahiptir. Bu tür risklerde merkez bankalarının ve bazı ülke hükümetlerinin adım atması nedeni bankaların kendi başlarına bu risklerle baş edememeleridir. Bununla da bankacılık sisteminin çöküşüne engel olmaktadır. Bu nedenle de sistemik riskle başa çıkmak için daha fazla araca ihtiyaç doğmaktadır (Diamond, 1983).

Bankacılık sisteminde yaşanan şokların hepsi iyi bir banka yapısının ve bankacılık sisteminin nasıl olması gerektiği fikrini ortaya atmıştır. İyi bir bankacılık sisteminde olması gereken özellikler (Ustasüleyman, 2009):

- Sermayenin tasarruf sahiplerinden yatırımcılara yeniden tahsis edilmesinde etkili olmalıdır;
- Düşük maliyetleriyle ekonomiye verimli bir şekilde eki etmelidir;
- Şoklara karşı dayanıklı olmalıdır;
- Başkalarının ödünç vermediği kişilere borç verebilmelidir;
- Verimlilik ve güvenlik arasında doğru dengeyi sağlanmalıdır;
- Menfaat sahiplerinin teşviklerini ekonominin genel uzun vadeli başarısına göre uyarlayabilmelidir;
- Diğer finansal kuruluşlar ve ekonomi üzerindeki riskleri en aza indirmeye yardımcı olmalıdır;

- Vade dönüşümü ve kredi tahsisatı işlevlerinde iyi bir performans göstermelidir.

Finansal sistemler ve şirketler dünya ekonomik sistemi içerisinde önemli paya sahip olmaktadır. Finansal yapının oluşum ve gelişme süreci de dünya ekonomik sisteminin altyapısını oluşturmaktadır. Finansal sistemin ve kalkınmanın yolu, 2008-2011 yıllarındaki finansal krizle yeni bir tartışmaya yol açmıştır. Geleneksel bankacılık sisteminin neden olduğu sorunları azaltmak için geliştirilen çözüm yöntemlerinden biri de alternatif finansman sistemlerinin kurulması olmaktadır. Elde edilen portföyün risk dağılımındaki farklı prensip uygulamalarıyla bu bankalar günümüzde daha fazla analiz edilmektedir (Sayım, 2017).

70'lerin başında mevcut olan finansal sistemlerde, faiz oranları ve kredi miktarı üzerindeki kontroller, piyasaya giriş-çıkış üzerindeki yasal kısıtlamaların geniş yayıldığı bilinmektedir. Bu yasal kısıtlamalar bir dizi politikalar çerçevesinde geliştirilmekteydi. Faiz oranları üzerindeki kontroller, genellikle kredi oranlarını belirlemek ve kredi maliyetini düşük tutmaya yönelik olmuştur (OECD, 2016).

Düzenlemeler, piyasa başarısızlıkları ile bağlantılı olmaktadır. Daha doğrusu, piyasa sonuçları yetersiz olduğunda düzenleme getirilmektedir. Verimsizlikler piyasadaki güç farklılıklarından, dışsallıklardan ve bilgi asimetriyelerinden ortaya çıkabilir (Borchgrevink, Søvik, & Vale, 2013).

Diamond ve Dybvig (2007), çalışmalarında sürekli dengesizlik gösteren bir bankanın maruz kaldığı zayıflıkları göstermektedir. Oluşan dengesizlik istikrarsızlığa, bu da piyasa başarısızlığına neden olmaktadır. Banka'nın durumu dengede olduğu zaman mevduat sahipleri istedikleri zaman yatırdıkları paralarını geri çekebilirler. Banka dengedeysen anapara ve faiz oranlarını ödeyecek durumda olması gerekir. Normal şartlarda mevduat sahipleri rasyonel davranmakta ve yatırdıkları paraları zamanından önce çekmemektedirler. Fakat anormal bir durum olduğu zaman mevduat sahipleri erken para çekme eğilimine girilmektedirler. Paraların vadeden önce çekilmesi bankaları zarara sokmaktadır (Diamond, 1983).

Bankacılık düzenlemelerine yönelik olan ilk adımlar 1988 yılında Basel Anlaşması ile başlamıştır. Anlaşma, bu anlaşmaya katılan 12 ülkedeki büyük uluslararası bankaların 1992 başından itibaren sermaye ve risk ağırlıklı varlıklarının toplam varlıklar arasında

%8'lik bir orana ulaşmasını gerektirmiştir (Basel Committee on Banking Supervision, 2006).

BIS “Bank of International Settlements” Uluslararası Takas Bankası olarak bilinen banka 1930 tarihinde İsviçre’nin Basel şehrinde kurulmuştur. Gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları tarafından kurulmuş olan BIS, 1974 yılında kısa adıyla Basel Komitesi olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Komitesini oluşturmuştur. Bu komitenin ana amacı bankaların uluslararası standartlarda çalışmalarını sağlamaktır. Bu komitenin bünyesinde gelişmiş ülkelerin merkez bankaları ve onların bankacılık denetim otoritelerinden üst düzey yetkililerin katılması ile oluşturulmuş komite yer almaktadır. Basel Komitesi ilk kararını 1988 tarihinde almıştır. Bu karar, bankaların mali krizlere karşı daha dayanıklı olmasını sağlamak amacıyla alınmıştır. Bu kararla, Bankaların mevcut sermayelerinin, riskli aktiflere oranının yüzde 8’den az olmamasının gerekliliği öngörülmüştür (Erdoğan, 2014).

2004 yılında Basel Bankacılık ve Denetleme Komitesi, sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ve bankalar için yeni asgari sermayenin belirlenmesi için Basel II düzenlemesini geliştirdi. Piyasaların devamlı olarak değişken tutuma sahip olmaları, yeni geliştirilen bir ürünün farklı riskler barındırması, piyasada var olan fakat ön görülemeyen bazı risklerle beraber birkaç bankanın iflas etmesi gibi nedenlerle Basel komitesi, 2002 tarihinde Basel I standartlarına düzenleme getirerek “Basel-II Standartları” nı taslak olarak piyasaya sunmuştur. 2004 tarihinde yayımlanmış olan taslak kesinlik kazanmış ve standart halini alarak 2007 yılından başlayarak uygulamaya geçirilmiştir. Böylelikle, Basel-II kriterleri tam haliyle ortaya çıkmıştır (Eken, 2008).

Basel komitesi bağlamında oluşturulan sermaye gereksinimleri bankacılıkta daha güçlü rekabetin gelişmesine yol açtı. Sermaye yeterliliği kriterinin geliştirilmesi bankaların daha fazla riske maruz kalmamasını sağlamaktadır. Ayrıca bu düzenlemenin geliştirilmesi likidite kolaylığı da sağlamaktadır (Basel Committee on Banking Supervision, 2006).

Basel II standartları 2007 tarihinden başlayarak, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri dahilinde yer alan bankalar için zorunlu bir hale getirilmiştir (Augurzky vd., 2004). İlerleyen yıllarda ise daha yeni hali olan Basel III standartları da düzenlenerek piyasa kullanıcılarına arz edilmiştir.

1.5. Bankacılık Sisteminde BASEL Standartları

1.5.1. BASEL I Standartları

Basel Komitesi, 1974'te Avrupa merkezli bir bankanın tasfiyesine cevap olarak kuruldu. Bu olay G-10 uluslarını, Uluslararası Takas Bankasının yönetimi ve denetimi altında Basel Bankacılık Denetleme Komitesini (BCBS) kurmaya yönlendirdi. Komite İsviçre'nin Basel kentinde bulunmaktadır. Bankanın tasfiyesi sonucu bu komite 1988 yılında Basel I Anlaşmasını başlattı (IBM, 2018).

Basel I Anlaşmasının kurulması öyle basit bir şekilde değil de dünyanın her tarafında bulunan merkez bankacıları tarafından yapılan toplantılar ve istişareler sonucunda kurulmuştur. Basel I bankalar için bir dizi minimum sermaye gereksinimi yayınlamasıyla sonuçlandı. 1988 Basel Anlaşması olarak da bilinen düzenleme 1992 yılında On (G-10) ülkesinde yasalarca yürürlüğe girmiştir. Basel I öncelikle Kredi Riski ve Risk Ağırlıklı Varlıklar (RWA) üzerine odaklanmıştır. Riski dengelemek için, uluslararası mevcudiyete sahip bankaların sermayelerinin sermaye tutarının %8'ine eşit olması koşuluyla sınıflandırılma yapılmıştır (Blum, 2008).

Varlıklar, bu varlık sınıfı ile ilişkilendirilen; nakit, devlet ve merkez bankası bankalar ve borcu gibi risksiz varlıklar ile OECD devlet borçları gibi %100 risk değerlendirilen varlıklar arasında değişen risk seviyelerine göre sınıflandırılmıştır. Özel sektör borcu, OECD dışı banka borcunun bir yıl vadeli olması, gayrimenkul, tesis ve ekipman, diğer bankalarda ihraç edilen sermaye araçları gibi varlıklar burada düzelemeye dahil edilmiştir. Ayrıca, RWA'nın hesaplanmasında kullanılmayan taahhütler, akreditifler ve türev ürünler gibi bilanço dışı kalemler de dikkate alınmıştır (Liebig vd.2007).

Piyasaların zamanla karmaşıklaşması ile Basel-I standartları yetersiz kalmıştır. Bu süreçte Basel I standartlarına yöneltile eleştiriler de artmaya başlamıştır. Basel I standartlarında ele alınan kredi riskinin yanı sıra, piyasa riski ve operasyonel risk kavramları da bu süreçte Bankacılık riskleri arasına dahil edilmiştir. Basel I standartlarının yeniden revize edilmesi amacıyla 1996 atriğinde Piyasa Riski Düzeltmesi adlı yayımlanan belge ile sermaye yeterliliğinin hesaplanmasına ilişkin piyasa riski dahil edilmiştir. Bununla da ilk uzlaşi riske daha duyarlı bir hale getirilmiştir (Kupiec, 2007). Haziran 1999 tarihinde Yeni Sermaye Uzlaşısı – Basel-II' ye ilişkin ilk istişari metin piyasada yayınlamıştır. 2001

tarihi ocak ayında ise 500 sayfalık ikinci istişari metin yayımlanmıştır. Nisan 2003 tarihinde ise üçüncü istişari metin piyasaya sürülmüştür. Her üç istişari metin de gerek ülke denetimi otoritelerinde gerekse bankalar ve diğer ilgili taraflardan alınan yorumlar çerçevesinde tekrardan revize edilerek yenilenmiştir. Basel II'ye ilişkin en son nihai metin Haziran 2004'te piyasaya sürülmüştür.

1.5.2. BASEL II Standartları

Basel II minimum sermaye gereksinimlerini ele almaktadır. Basel II bir bankanın karşı karşıya olduğu riski üç ana bileşende toplayarak gerekli koruma sağlamaya odaklanmaktadır. Basel II standartlarının üç ana risk bileşenini: Kredi Riski, Operasyonel Risk ve Piyasa Riski oluşturmaktadır (IBM, 2018).

Kredi Riski bileşeni, standartlaştırılmış yaklaşım, temel içsel derecelendirme tabanlı (IRB) yaklaşımı ve gelişmiş IRB yaklaşımı olmak üzere farklı derecelerde hesaplanmaktadır (Şenturan, 2006).

Operasyonel Risk için üç farklı yaklaşım vardır:

- 1) Temel gösterge yaklaşımı (BIA)
- 2) Standart yaklaşım (STA)
- 3) İç ölçüm yaklaşımı.

Piyasa riski için tercih edilen yaklaşım, Riske Maruz Değer (VAR) olmaktadır. Basel II'in önerisi her banka için uygulamanın aşama aşama gerçekleştirilmesidir. Bankaların kendilerinin düzenledikleri risk ölçüm sistemleri düşük risk düzeyi için uygulanabilir olmaktadır. Basel II düzenlemesinde denetim incelemesi diye başlık da yer almaktadır. Bu başlık altında likidite riski, emeklilik riski, konsantrasyon riski, stratejik risk, itibar riski, sistemik risk ve yasal risk ile ilgili denetim konularına yer verilmektedir.

Basel II standartlarında pazar disiplini diye bir başlık mevcut olmaktadır. Bu başlıkta piyasa katılımcılarının uygulama alanları, onarın sermaye riskleri, risk değerlendirme süreçlerinin işleyişi ve kurumun sermaye yeterliliği düzeyleri ile ilgili en temel bilgilerin değerlendirmesi konuları ele alınmaktadır. Piyasa disiplini ortak bir çerçeveye dayanan açıklamalar sağlamaktadır. Piyasa, bankaya bu risklere maruz kaldığı zamana etkin bir şekilde bilgi verir ve karşılaştırılabilirliği artıran tutarlı ve anlaşılabilir bir açıklama

çerçevesi sunmaktadır. Yapılan açıklamaların, yılda iki defadan az olmamak şartıyla yapılması gerekmektedir (IBM, 2018).

Basel II standartları ilk önce bankaların çalışma kriterlerinin ne olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Var olan amaç doğrultusunda bu bankaların hangi işlemleri yapacağı, nasıl yapacağı ve ne şekilde yapacağı mevcut standartlar vasıtasıyla uygulamakta olup, farklı bankalarda farklı çalışma kriterlerinin olması gibi değişikliklerin ortadan kaldırılmasına çalışmaktadır. Basel II standartları sonucunda bankalar mevcut sermayelerini daha dikkatli ve daha verimli alanlarda kullanmaktadır (Nurçin & Akçakanat, 2020).

Genel olarak bankalar, sermaye arzı ve talebin eşleştiği bir sistem olarak piyasada faaliyet göstermektedir. Bu sebeple ekonomide oldukça önemli bir yere sahiptirler. Bankalarda aşağıya doğru bir hareketliliğe yön veren herhangi bir olayın ortaya çıkması hem işletme verimliliğini hem de genel olarak ülke ekonomisinin negatif bir şekilde hareket etmesini etkilemektedir. Böylelikle, Basel II standartları ile bankalarda sermaye yeterliliğinin sağlanması ve bankalar tarafından kullanılacak sermayenin daha verimli ve az riskli alanlarda değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Eğer risk oranı yüksek olursa banka da sermaye oranını yükselterek bu riskten en az etkilenmeyi sağlamalı ve daha özenli hareket etmelidir. Banka kredilerinin geri ödemelerinde oluşturulmuş sağlam bir düzen, kredilerin zamanında geri ödenmesine ve bunun da yeni yatırımlar için yönlendirilmesini olanak tanır. Bu mekanizma doğrultusunda banka maliyetleri azalır ve bankanın mevcut kredi fiyatları aşağıya doğru hareket eder (Mathur & Skoglund, 2011).

Basel II standartları doğrultusunda reel sektör almış olduğu kredileri daha etkin ve verimli bir şekilde kullanmaktadır. Reel sektör krediler sağlam amaçlar doğrultusunda kullanıldığı zaman bir sorun oluşmamaktadır. Fakat, geçmişte yaşanmış birçok olay bu şekilde alınan kredilerin genelde işletme içinde kullanılmadığını, girişimcilerin şahsi amaçları doğrultusunda kullandığını da göstermektedir. Bazı durumlarda binek araç, yat, kat gibi genelde tüketime dönük bu alanlarda kullanılan kredilerin geri ödeme sürelerinde sıkıntı oluşturdıkları ve işletmenin hayatının sonlanmasını yol açtığı da görülmektedir.

Basel II standartları aracılığıyla getirilmiş olan teminat sistemi ve derecelendirme sayesinde, tüketime dönük olan harcamalarda bu tür kredilerin kullanılma şansı azalmakta ve büyük bir kısmının işletmenin ihtiyaçlarına yönelik kullanım durumu

oluşmaktadır. Geliştirilmiş bu sistemde belli başlı standartlara bağlanmış olan bu kredi alımları, sadece alım sürecinde değil de kredinin ödenmesi bitene kadar denetlenmektedir.

Basel II standartları ile bankacılık sisteminde sermaye girişimleri hızlanmakta ve faiz oranları aşağıya doğru hareket etmektedir. 1990 tarihinden başlayan küreselleşme süreci de sermaye hareketlerine hız kazandırmıştır. Farklı ülkeler de oluşan bu sermaye hareketliliklerinden etkilenmiştir. Bazı durumlarda sermayenin küreselleşmesi bölgesel veya dünya çapında etkilili olan krizlerin ortaya çıkmasına sebep olsa da birçok ülkenin özellikle de sermaye birikimi az olan ve ihracat ağırlıklı üretim yapanların kredi bulmalarını kolaylık sağlamıştır (Heid, 2007).

Vatansız olan sermayenin dolaşım hızının artması küreselleşmeyi çok boyutlu hale getirmiştir. (Aynur, 1988). Küreselleşme süreci ile artış gösteren ekonomik krizler küresel sermayenin bir ülkeye hızla girmesine ve en küçük riskli durumlarda bile hızla çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu süreç sıkıntılı süreç geçiren ülkelerin ekonomilerinin buhrana doğru yol almasına etki etmektedir. Gerçekleşen hızlı para giriş ve çıkışları, finansal piyasalarda en büyük aktör olan bankaları da birbaşa etkilemekte ve özellikle de dış kaynak bulmaları zamanı sıkıntı çekmelerine sebep olmaktadır (Nurçin & Akçakanat, 2020).

Basel II ile düzene girmiş olan bankacılık sektörü daha sağlam ve daha standart çalışma düzeni aracılığıyla ister dışarıdan isterse de içeriden kolay kaynak bulunmasını sağlamaktadır. Risk oranının düşük olması kendi eraberinde bulunan kaynağın fiyatının düşük olmasına ve hem bankanın hem de reel sektörün maliyetlerinin azalmasına etki etmektedir.

Basel II standartları ile bankaların müşterileri konumundaki işletmelerin kurumsal yönetim yapılarında zorunlu bir iyileşmenin ve finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Keskin, 2007). Basel II ile bankaların kırılganlığı önlenmektedir. Bankaların sermaye birikimleri bu süreçte ikinci planda yer almaktadır. Banka müşterileri arasında çok fazla şüpheli alacak durumunun olması, bankanın sıkıntıya girmesine ve en son aşamada banka iflaslarına kadar varan sonuçların oluşmasına sebep olmaktadır. Basel II standartları vasıtasıyla verilen kredilerin risk oranı göz önünde bulundurularak, bankanın öz sermaye artırması ön görülmekte ve daha sağlam sermaye yapısının

oluşturulması hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda ortaya çıkacak olan ve geri dönüşü olmayan bu kredilerden kaynaklanan sıkıntıların ortadan kaldırılmasına çalışılır (Repullo, Saurina & Trucharte, 2010).

Basel II vasıtasıyla yeni bir şekilde risk yönetimi oluşmakta, banka müşterileri için derecelendirme sistemi kurulmakta ve farklı risk durumlarına göre kredi oranları ve kredi fiyatları belirlenmektedir. Bu süreç reel sektörün maliyetlerinin çoğalmasına veya azalmasına neden olarak, piyasadaki rekabet şekline farklı yön vermektedir.

Daha adil ve uygun koşullarda olan kredi sisteminin kurulması için, risk yönetimi sistemi ile ayrı ayrılıkta iç ve dış derecelendirme sisteminin kurulması gerekmektedir. Bu konuda bankaların fazla şikâyet ettikleri bölüm risk çalışma yöntemleridir. Risk çalışma yönteminin kendisi de bankadan bankaya farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, bir bankanın riskli grupta gördüğü bir müşteri başka bir banka için farklı şekilde değerlendirilmesi nedeniyle farklı durumu oluşmaktadır. Böyle bir durum bankaları zor sürece sokmakta ve belirli bir standart mekanizması oluşmamaktadır. Basel II ile getirilmiş olan standart risk sistemi bankaların iç denetim vasıtasıyla belirlemiş oldukları bir derece tüm bankalar için aynı öneme sahip olmakta ve her bir müşteri hangi bankaya giderse gitsin aynı olan fiyatlandırma süreci ile karşı karşıya kalmaktadır. Böylelikle, bankalar arası müşteri derecelendirme portföyü olduğundan bankalar tarafından müşteriler tek elden izlenebilmektedir (Çelik & Kızıl, 2008).

İşletmeler mevcut olan bir banka sisteminde kredi alırken, banka her ne kadar işletmelerden bilanço, gelir tablosu vb. finansal tabloları isteseler de bu tablolar aslında çok fazla bir önem taşımamaktadırlar. Zira işletmenin kayıt dışı çalışmalarının olması durumunda bu süreçler tablolardan anlaşılmaz. Bu sebeple istenen bu tablolar gerçeği çok da yansıtmamaktadır. Basel II ile beraber bu tabloların önemi olmazsa olmaz durumuna gelmiştir. Çünkü bir değerlendirmenin en başta gelen ögesi bu tablolar olmaktadır. Bu sebeple kayıt dışı ekonominin de bu süreçle kayıt içine gireceği düşünülmektedir. Belli bir oranda kredi kullanımı ve fiyatlandırılması AB standartlarında finansal tablolar vasıtasıyla mümkün olmaktadır (Mikail & Hasan, 2017).

Basel II standartları sadece işletmelerin finansal tabloları ile değil de aynı zamanda işletmelerin niteliksel yapıları ile de ilgilenmektedir. Derecelendirme sırasında işletmenin yönetim şeklinin ne olduğu, kredi ödeme durumunun yapısı, işletmenin Pazar yapısı,

işletmenin yönetim ve organizasyon yapısı, marka tanınırlığı gibi farklı niteliksel etmenler de bu derecelendirme sürecinde önemli olmaktadır. Yönetim organizasyon yapısı, hiyerarşik yapı, departmanlaşma durumu ve kalifiye eleman istihdamı bu düzenleme ile ön plana çıkmaktadır. Çağdaşlaşma olarak da kabullenmesi gereken bu sisteme bağlı olarak işletmelerin şekli değişmekte ve daha da büyümektedir.

Basel II standartları ile zorlaşan finansal kaynak bulma süreci, işletmenin yeni ortaklar bulmasını mecbur hale gerektirmektedir. Basel II ile uygun krediyi bulma süreci, ya borsada halka arz olunarak elde edilmekte ya farklı finansal araçlar bularak ya da en uygun olan ortaklıklar bularak gerçekleşmektedir. Bu ortaklıklar sayesinde işletme güçlenmektedir. Bu değişimlerin gerçekleşmesi ilk başlarda işletmeleri zorlamaktadır. Fakat, böyle bir düzen uygulanmadığı durumda işletmenin küçülmesi ve piyasada maliyet açısından rekabet edebilme şansının yitirmesi durumuna sebep olmaktadır (Kashyap & Stein, 2004).

Ülke ekonomilerinde ortaya çıkan krizlerin derinleşmesinin en önemli nedenlerinden biri dış ve iç kaynaklı sermayenin çekilmesi durumudur. Risk oranı yüksek olan bir ülkeye giriş yapan dış sermaye vasıtasıyla finansal piyasalar canlanır, fakat, ekonomide ortaya çıkacak bir sıkıntı, bu sermayenin geldiği gibi de hızla çıkmasına neden olur. Bu şekilde gerçekleşen bir çıkış aynı anda finans piyasalarına da ciddi negatif etki yapar. Bu sebeple iç kaynaklı sermayeli işletmeler de birikimlerini bu piyasadan geri çekerek daha az riskli olan alanlara, özellikle de altın ve dövizle yatırım yaparlar. Bu süreç ekonomik krizin artmasına ve piyasaların alt üst olmasına sebep olmaktadır (Torun, 2017). Basel II ile finansal piyasalarda sağlanan standartlar ve bankaların öz sermaye yapılarındaki artış sebebiyle, dış şoklara bağlı ekonomide ortaya çıkacak sıkıntı, iç kaynaklı sermayenin hızla piyasadan çıkmasını önlemekte ve en küçük olumsuz etkilerle bu tür sorunlar aşılmalıdır (Kane, 2007).

Basel II uygulaması ile getirilen standartlar devlet denetimini kolaylaştırmakta ve iki tip finansal tablo uygulamasını ortadan kaldırmaktadır. Süreç içerisinde şeffaflaşan işletme devlete vergisini zamanında ödemekte ve kayıt dışı durumlar önlenmektedir.

Ödemeler Bankası bünyesinde ve G-10 ülkelerinin merkezi bankalarının öncülüğünde kurulmuş olan bu Komitenin amacı üye olan ülkeler arasındaki koordinasyonun artırılmasını sağlamak ve bankacılık piyasasındaki denetimleri standartlaştırmaktır. Bu

maksatla revize edilmiş Basel II’de yenilenen istişare metni üç sacayağına dayanmaktadır. Bunlar kısaca (Filiz, 2007):

- 1) Asgari sermaye yeterliliği
- 2) Sermaye yeterliliğinin denetimi
- 3) Piyasa disiplini.

Bu sacayakları komite tarafından birinci, ikinci ve üçüncü yapısal bloklar olarak adlandırılmaktadır. Birinci sırada yer alan yapısal blok bir bankanın risklerine karşı elinde bulundurması gereken minimum sermaye miktarına ifade etmektedir. Basel II’ de de Basel I’ de olduğu gibi asgari sermaye yeterliliği oranı %8 olarak oluşturulmuştur. İkinci yapısal blok olan sermaye yeterliliğinin denetimi ise “bankanın risk yönetimi yaklaşımının denetim otoritesinin incelemesi sürecini tanımlamaktadır”. “Üçüncü yapısal blok piyasa disiplininin amacı asgari sermaye yükümlülüklerini ve denetim otoritesinin incelemesi sürecini tamamlamaktır” (Demirkol, 2012).

Kredi fiyatının belirlenmesi Basel II ile beraber iki unsura endekslenmektedir. Birinci unsur firmanın risk derecesi ikinci unsur ise kredinin risk derecesi olmaktadır. Kredi talebinde bulunan firmanın risk derecesi yüksek olursa, bankanın riskli aktiflere ayırdığı yatırımın arttığı görülmekte ve böylelikle bankanın bunun için ayırması gereken sermaye miktarı da artış göstermektedir. Bu süreç de otomatik olarak bankanın bu firmaya uygulayacağı kredi fiyatının artmasına etki edecektir.

Eğer kredi verilecek olan firmanın kredi derecelendirme notu düşmeye devam ederse, banka daha çok risk almaya başlar ve bunun için de daha yüksek miktarda karşılık ayırmak zorunda kalır. Bu da otomatik olarak verilecek kredi miktarına ve kredi maliyetlerine yansımaktadır. Ratingi düşük olan, sermayesi zayıf, mali tabloları uluslararası standartlara uygun olmayan, kayıt dışı faaliyet oranı yüksek olan firmalar genelde daha yüksek kredi maliyetleri ile karşılaşmaktadır (Moosa, 2010).

Basel Komitesi tarafından bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma maksadıyla oluşturulmuş olan Basel II ilkeleri, bankaların kredi verme süreçlerini de değiştirmiştir. Basel II ilkeleriyle bankalardan kredi temin eden işletmeler başta olmak üzere genel tüm işletmeler doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Wilson, 2004).

Günümüzde işletmelerin en büyük sorunları sırasında; şeffaflık, kurumsal yönetim, kamuyu aydınlatma gibi konular yer almaktadır. Basel II uygulama sürecinde işletmeler farklı derecelendirme şirketleri tarafından değerlendirilmektedir. Bu süreçte değerlendirme konuları arasında finansal tablolar, şeffaflık, kurumsal yönetim, muhasebe standartları, denetim ve iç kontrol sistemleri yer almaktadır. Bu süreç sonunda elde edilen verilere göre işletmelere notlar verilmektedir. Notların yüksek olması işletmelerin bankalardan daha uygun ve kolay şartlarda finansman sağlamalarına etki etmektedir (Jarrow, 2007).

Basel II sürecine işletmelerin kullanacakları kredinin maliyeti derecelendirme notuna bağlı olarak değişmektedir. Bu süreçte yetersiz öz sermaye yapısına sahip işletmeler zor durumda kalabilmektedir. Basel II sürecinde sağlanan özellikler aşağıda sıralanmaktadır (Arslan, 2007):

- Bu kredilendirme sürecinde klasik ipotekler önemliliğini yitirmektedir. Onların yerine kurumsal yönetim, finansal raporlama sürecinde şeffaflık ve finansal yapının güçlü olması gibi konular gelmektedir.
- Mali tablolarda yer alan ve halka açıklanan bilgiler işletmenin gerçek durumunu ifade etmektedir. Finansal tabloların güvenilirliğini artırmak için diğer bir unsur olan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na (UFRS) uygun raporlama standartlarının kullanılması gerekliliği getirilmiştir.
- Finansal tabloların güvenilirliğinin artmasına etki eden bir diğer unsur da bağımsız denetim sisteminin olmasıdır. İşletmeler faaliyetlerindeki verimliliği arttırmak, varlıklarını korumak, hata ve hileleri minimuma indirmek amacıyla uygun bir iç kontrol, iç denetim ve risk yönetim mekanizması oluşturulmaktadır (Orgeldinger, 2006).
- Genel olarak tüm işletmelerde kurumsal yönetim ilkeleri uygulanmaktadır. Bu ilkeler; eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkeleri olmaktadır.

1.5.3. BASEL III Standartları

2007/2008 mali krizi, bankacılık alanındaki yönetmenlik eksikliklerini ortaya koymuştur. Bu öngörülemez sonuçlardan korunmak için yeni bir düzenleme getirilmiştir. Basel III olarak adlandırılan yeni bankacılık düzenlemesi için yeni çerçeve oluşturulmuştur. Bu

bağlamda, bankaların sermaye miktarlarını artırmaları gerektiği vurgulanmış, likidite ve kaldıraç oranları gibi kavramlar da düzenlemede yer almıştır (Şahin, 2013).

2008 küresel krizi sonrasında Bankacılık Denetleme Komitesi 2010' da genel olarak ifade edilen bir dizi yeni küresel standartlardan oluşan Basel III düzenlemesini oluşturmuştur. Bu standartlar Seul'deki G20 zirvesinde gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler tarafından onaylanmıştır. Basel III Basel II standartlarının üst modeli olarak geliştirilmiştir (Işık & Akiş, 2020).

Basel III tüm bankacılık ve finans sektörünün düzenlenmesi, denetlenmesi ve risk yönetiminin güçlendirmesi için yeni sermaye ve likidite standartlarını sunmaktadır. Basel III 2010-2011'de Basel Bankacılık Denetleme Komitesi üyeleri tarafından kabul edilmiş ve 2013'ten 2015'e kadar uygulamaya konulmuştur. Basel III'te Nisan 2013'ten itibaren yapılan değişiklikler 31 Mart 2018'e kadar uygulamayı genişletmiştir. 2000 mali krizi ile ortaya çıkan finansal düzenlemedeki eksikliklere cevaben Basel III, banka likiditesini artırarak ve banka kaldıraç oranını azaltarak banka sermayesi gereksinimlerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Gürel, 2012).

Küreselleşen finansal dünya bankaların sermaye çerçevelerin ve yeni sermaye tamponlarını, finansal kurumlarını mevcut Basel II kurallarına göre düzeltilmesini ve sermaye kalitelerini artırmayı gerektirmektedir. Getirilmiş yeni kaldıraç oranı, riske dayalı olan asgari sermaye gereksinimlerini tamamlayabilmek için risk bazlı olmayan bir önlem sunmaktadır. Yeni likidite oranları ise oluşacak başka ciddi bankacılık krizleri durumunda yeterli fonun korunmasını sağlayacak nitelikte olmaktadır (Erdoğan, 2014).

Basel III Basel II' in gelişmiş ve genişletilmiş şekli olmaktadır (Cicioğlu, 2019).

Sermaye yükümlülükleri- Basel III kuralı, sermaye ihtiyacını güçlendirmek için aşağıdaki önlemleri ve daha fazla sermaye tamponu getirmektedir. Sermaye Koruma Tamponu, finansal ve ekonomik stres dönemlerinde kayıpları emmek için tasarlanmaktadır. Finansal kurumların gelecekteki stres dönemlerine dayanacak şekilde %2,5'lik bir sermaye koruma tamponu tutmalarını ve toplam ortak sermaye gereksinimini %7'ye (%4,5 ortak sermaye gereksinimi ve %2,5 sermaye koruma tamponu) getirmelerini gerektirmektedir. Sermaye koruma tamponu yalnızca ortak sermaye ile karşılanmaktadır. Sermaye koruma tamponu sağlamayan finansal kurumlar temettü ödemeleri, hisse geri alımları ve ikramiye ödemeleriyle ilgili kısıtlamalarla karşı karşıyadır (Özcuşa, 2018).

Karşı Döngüsel Sermaye Tamponu, ulusal şartlara göre uygulanan %0 ila %2,5 ortak sermayenin %2,5'i arasında yer almaktadır. Bu tampon, sermaye koruma tamponuna bir uzantı görevi görmektedir (IBM, 2021).

Yüksek Ortak Eşitlik Oran:

- 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren %3,5
- 1 Ocak 2014'ten %4
- 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren %4,5 olmaktadır.

Basel III' de sermaye oranı %8'de kalmaktadır. Basel III minimum kaldıraç oranı getirmiştir. Bu koşula esasen bankaların minimum %3 oranında kaldıraç oranlarına sahip olmaları beklenmektedir.

Likidite şartları-Basel III, iki gerekli likidite oranını getirmiştir (Türküner, 2016):

- Likidite Kapsama Oranı (LCR), bir aylık hayatta kalmak için yeterli miktarda varlık bulundurulmasını sağlamaktadır.
- Net Kararlı Fonlama Oranı (NSFR), finansal kuruluşların faaliyetlerini devam eden yapısal temelde daha istikrarlı fon kaynakları ile finanse etmeleri için daha fazla teşvik yaratarak uzun vadeli dayanıklılığı teşvik etmektedir (Giordana & Schumacher, 2017).
- Karşı Taraf Kredi Riskindeki Değişiklikler (CCR)-Basel III, Kredi Değeri Ayarlama (CVA) riskini karşılamak için sermaye gereklilikleri ve menkul kıymetleştirme ürünleri için daha yüksek sermaye gereksinimleri getirmiştir (Fратиanni & Pattison, 2015).

Basel III, Basel II'e ilişkin ilkelerde ortaya çıkan değişikliklerden oluşmaktadır. Amaç, bankaların zararlarını minimum etmek, bankaların başarısız olma ihtimallerini azaltmaktır. Sermaye gereksinimlerindeki genişletmelerin yanı sıra, bir başka ilave de Basel III 'de kaldıraç oranı ve likidite oranının oluşturulmuş olmasıdır (Gürel, 2012).

Son mali kriz, piyasada bankaların kendilerini finanse etmekte zorlanmalarını ve çöküşlerinin ne kadar önemli sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, likidite ve ödemedeki sorunları azaltmak için bu düzenleme geliştirilmiştir. Likidite teminatı oranı (LCR) kısa vadeyi takip ederken, net istikrarlı fonlama oranı (NSFR) daha

uzun vadeli sorunlara yönelik olmaktadır. LCR kapsamında bankaların kısa vadeli aksaklıkları gidermek için yeterli düzeyde likidite tutmaları gerekmektedir. NSFR, likidite uyumsuzluklarından kaynaklanan uzun vadeli yapısal sorunları çözmek için geliştirilmiştir (Türküner, 2016).

Basel II kapsamındaki sermaye gereksinimi, bir bankanın özkaynaklarından oluşmaktadır. Özkaynaklar şirkete hak sağlayan finansal araçlardan ve risk ağırlıklı diğer varlıklardan oluşmaktadır. Krizle mücadelede, bu önemli bir gereksinim olmaktadır. Kaldıraç seviyelerinin yüksek olması bir bankanın temerrüt' e düşme riskini artırmaktadır. Basel III risk esaslı kaldıraç oranını önemli bir oran olmasından dolayı uygulamaya getirmiştir. Bu oran likidite gereklilikleri gibi, kabul edilmesi gereken önemli bir oran olmaktadır. Komite bankalar için minimum kaldıraç oranını %3 olarak belirlemektedir (Erdoğan, 2014).

Bankalar için Basel III, düzenleyici otoritelerin rehberliğini de geliştirmektedir. Farklı risk türlerini yönetme yeteneklerini artırmak için likidite, bilanço dışı veya konsantrasyon riskleri bu bağlamda özellikle ele alınmaktadır. Ayrıca, stres testleri yapmak sistematik risklerin tespitine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Sistematik risk, son finansal kriz sürecinden sonra önemli ölçüde değişen ve geniş bir şekilde tanımlanan bir terim olmaktadır. Bu kapsamda internet sitelerinde, bankaların tüm şartlarını ve koşullarını açıklamak gibi bilançolarıyla ilgili daha fazla ayrıntı bildirmeleri gerekmektedir. Yasal sermaye tabanının araçları ve hangi kesintilerin yapıldığı da açıklanmalıdır. Bu gereklilikler 2011 yılı sonundan yerine getirilmeye başlanmıştır (Georg, 2011).

Bankalar ve borçlular arasındaki bilgilerin asimetrisini azaltmak için, bankaların borçluların borç riskine karşı yeterince bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kredi limiti açmak için teminat istendiğinde, bu teminatların kullanımının kolaylaştırılması gerekir. Aksi takdirde, kredi verilmesi ciddi şekilde kısıtlanmış olur. Bir ülkenin büyümesi ve gelişmesi için finans ve bankacılık alanı gerekli olmaktadır (Schmalensee, 2005).

Gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık hizmetlerinin yoksul kesimler arasında genişlenmesini sağlamak için reformlar düzenlenmektedir (Chang, Evans, & Swartz, 2005). AB'de perakende bankacılık ve ödeme sistemlerinde rekabet sorunları ile ilgili olarak düzenlenen ECA Raporu, entegre bir Avrupa pazarı oluşturmak için gerekli şartları

ele almaktadır. Bu şartlar üç başlık altında incelenmektedir: tüketici hareketliliği, ödeme sistemlerine erişim ve SEPA. Rapora göre ödeme sistemi platformlarına erişim şeffaf olmalı ve ayrımcı olmamalıdır. ECA raporu pazar bazında problemlerin çözülmesini desteklemektedir (Deniz & Benli, 2021).

1.6.Bireysel Bankacılık ECA Raporu

2005 yılında ECA (Avrupa Rekabet Otoriteleri) raporu sunulmuş ve 2006 yılında yapılan bir sonraki toplantıda kabul edilmiştir. Rapor Euro'nun yaratılmasını ve Avro bölgesindeki ülkelerin yerel bankacılık hizmetlerini konu almıştır. Avrupa'da müşterilerin hareketliliği oldukça düşük olmaktadır. Bunun nedeni, ilk olarak, nüfusun istikrarlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu istikrara etki eden nedenler; rakip bankalar tarafından sunulan koşulların şeffaflığının olmaması, müşterilerin hizmetleri kolayca etkili bir şekilde karşılaştırmalarına izin vermez. Bunlara ek olarak, bankalar müşterilerin yer değiştirmesini zor, maliyetli ve çoğu zaman uzun bir süreç haline getirmektedir (Cansu, 2009).

İhracat Kredi Ajansları (ECA), uluslararası ticaret ve yatırımda çok büyük oyuncular olmaktadır. Bu ajanslar dünyaya yayılan büyük ölçekli ticari işlemlere devlet desteği sağlarlar. ECA uygulaması bankaların kalkınmanın amaçlarına ve politikalarına uygun gelişmesine ortam yaratmaktadır. ECA' ın kalkınmaya ilişkin sürdürülebilir reformları sadece şeffaflıkla ilgili konular içermemektedir. Aynı zamanda insan hakları, yolsuzluk gibi konuları da kapsamaktadır (A Center For International Enviromental Law, 2003).

İhracat ve yatırım sigorta ajansları ECA olarak adlanmakta, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yeni kurulan şirketlere devlet desteği sağlamaktadır. Bu ajansların amacı kendi ülkelerinin ihracatını ve yabancı yatırımlarını teşvik etmektir. İhracat Kredi Acenteleri, gelişmekte olan ülkelerde dış ticarete ve yatırımlara devlet desteği sağlamaktadır (A Center For International Enviromental Law, 2003).

1.7. Banka Türleri

Küresel anlamda yaşanan değişiklikler, oluşan krizler, kaydedilen ilerlemeler her sektörde olduğu gibi bankacılık sektöründe de zaman zaman değişikliklere sebep olmaktadır. Özellikle teknolojik anlamda kaydedilen ilerlemeler bankacılığın da değişmesine sebep olmuştur. Bu değişiklikler de farklı banka türlerinin oluşmasını ortaya koymuştur. Farklı

literatür taramalarında bankaların birkaç başlık altında toplandığını görmek mümkündür. Bankalar, yaptıkları faaliyetlerine, büyüklüklerine ve mülkiyet yapıların göre farklı başlıklar altında toplanmaktadır. Sahip oldukları sermaye ve aktif büyüklüğü açısından incelendiği zaman bankalar büyüklük açısından değerlendirilmiş oluyor. Devlet ve özel banka olarak değerlendirildiği zaman bankaları mülkiyet esasına göre ele alınmış oluyor. Yani her banka grubu da kendi içerisinde farklı türlere bölünmektedir (Kevser, 2021):

- Kapsamına göre bankalar
 - Perakende bankacılık
 - Toptancı bankacılık
 - Evrensel bankacılık
 - Uluslararası bankacılık
 - Holding bankacılığı
 - Kıyı bankacılığı
- Faaliyet alanlarına göre bankalar:
 - Ticari bankacılık
 - Yatırım bankacılığı
 - Kalkınma bankacılığı
 - Katılım bankacılığı
 - Merkez banka
- Mülkiyet esasına göre bankalar:
 - Kamu bankacılığı
 - Özel bankacılık
 - Karma bankacılık
 - Yabancı bankacılık.

1.7.1. Kapsamına Göre Bankalar

Kapsamına göre bankalar; özel, perakende, toptancı, evrensel, uluslararası, holding ve kıyı bankacılığı olarak 7 ayrı banka tanımını içinde barındırır (Gülen, 2015):

- Özel bankacılık (Private Banking)
- Perakende bankacılık
- Toptancı bankacılık
- Evrensel bankacılık
- Uluslararası bankacılık
- Holding bankacılık
- Kıyı bankacılık

Özel bankacılık demek, müşterilerin varlıklarının bu müşterilerin istekleri doğrultusunda, risk ve beklentilerine göre yönetilmesi demektir. Bu tür bankacılık sisteminde, bankalar müşterinin profili belirleyerek, müşterilerin ihtiyaçları doğrultusunda ve onların yatırım kararlarına göre kişiye özel olacak şekilde alternatif ürünler teklif etmektedir. Bu bankalar özel bankacılık hizmetlerini bu iş için ayrıca olarak belirlemiş olan şubeler aracılığıyla gerçekleştirir. Özel bankacılık sistemi, standart bankacılık hizmetleri, kiralık kasa ve gişe hizmetleri; repo, sabit getirili menkul kıymetler ve yurt içi hisse senetleri alım-satımı gibi yatırım hizmetleri; birikimlerin yabancı para ve menkul kıymetlerde değerlendirilmesi; türev ürünlerde yatırım, kişiye özel tasarlanmış kredi kartları, özel fonlar, kişiye özel hazırlanmış mevduat ürünleri ve opsiyon stratejileri gibi ürün ve hizmetleri teklif ederler (Yağcılar, 2011).

Perakende banka, bilanço dışı işlemlerin önemsiz olduğu, faaliyetlerin küçük çaplı işletmelerle ve bireylerle olduğu banka türüdür. (Tetik, 2014) Perakende bankacılığın riski dağıtması gibi bir özelliği vardır. Perakende bankalar çok sayıda şube ile çalışmalarına bağlı olarak kasalarında âtıl fonları bulundurulabilir, mevduat ve kredilerini geniş tutar ve faiz marjlarında yüksek oranlara sahip olurlar (Gülen, 2015).

Toptancı bankacılık, az miktarda, yüksek hacimli mevduat ve kredi işlemlerini kapsamaktadır. Perakende ve toptancı banka türü ticari bankacılık sisteminin yan kolları olarak ortaya çıkmıştır (Kalaycı, 2013).

Evrensel bankacılık sistemlerinde piyasa temelli sistemlere oranla daha da güçlü bir hanehalk ilişkisi yaşanır. Zira, evrensel bankacılık'ta bankaların farklı piyasada faaliyet gösterme ve bilgi toplama şansı daha fazladır. Evrensel bankacılık sisteminde bankanın bilgi seti, piyasa temelli finans sisteminde mevcut olan bankaya kıyasla çok daha geniştir. Bu sebeple bilgi mekanizması daha güçlü bir şekilde çalışmaktadır (İnan, 2001).

Uluslararası bankacılık sistemi, uluslararası kredi, para ve sermaye hareketlerine aracılık ederek, verdiği garanti ve kefaletler aracılığıyla, uluslararası ticaretin alıcı ve satıcılar açısından daha güvenli bir şekilde hayata geçirilmesine katkıda bulunan kuruluşlardır. Literatürde uluslararası banka (International bank) yerine çokuluslu banka, uluslarüstü banka (transnational-supranational bank) veya yabancı banka (foreign bank) gibi isimlere de rastlanılmaktadır. Uluslararası bankacılık kuruluşlarının en az iki ve üzeri ülkede faaliyette bulunması ve yine en az iki farklı ülkenin düzenlemesine tabi olması gerekmektedir (Tulgar, 2018).

Holding bankacılık, bankanın doğrudan veya dolaylı olarak bir veya daha çok bankayı kendi yönetimine alması olarak bilinmektedir. Holding bankacılık sisteminde kaynak aktarımı rahat bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu banka türünde, bankalar kendi gruplarına düşük faizli krediler teklif ederken, grup dışı firmalara yüksek faizlerin sunulması bankacılık sisteminde finans yapısının bozulmasına sebep olmaktadır (Gülen, 2015).

Kıyı bankacılık, bir diğer adı ile “Off shore banking” yurt dışından sağladığı fonları, yine yurt dışı işlemlerde kullanmayı amaçlayan banka türüdür. Bu bankacılık türü Euro-Dolar piyasasının gelişmesine bağlı olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşma sürecine girmiştir (Yetiz, 2016).

Kıyı bankacılık'ta farklı Avrupa para birimleriyle belirlenmiş fonlar işlem görmektedir. Kıyı bankacılığın daha çok işlem gördüğü piyasalar Euro-Dolar piyasası olmaktadır. Bu banka türü, vergi ve mali mevzuatın dışında, ayrı kanunlarla kurulmuş “torba bölge” olarak adlandırılan serbest bölgelerde kurulur (Yiğit, 1999).

1.7.2. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar

Faaliyet türüne göre bankalar birkaç sınıflandırılmaya ayrılmaktadır. Faaliyet alanlarına göre bankalar; mevduat, yatırım, kalkınma, katılım ve merkez bankası diye sınıflandırılmıştır.

Mevduat bankaları piyasada faizle mevduat toplamakta ve belirli faiz karşılığında bu araları ödünç vermektedir. Mevduat toplayan ve topladığı bu kaynaklarla ticaret ve üretimin finansmanını sağlayan bankalara literatürde mevduat bankaları olarak yer almaktadır. Bu banka türleri bir yıla kadar olan kısa vadeli işlemler yapmaktadırlar. Mevduat bankaları hem fon aktarımı mekanizması sağlamakta hem de birçok bankacılık ürün ve hizmetini hayata geçirmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2021).

Kalkınma bankacılığı kavramı, 1930'larda Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yükselişe geçen bir terim olmaktadır. Krizden ve savaştan etkilenen ülkeler için yeniden yapılanma fonlarına olan talep, yeniden yapılanma için dünya çapında bir kurumun oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Sonuç olarak 1945 yılında geliştirme ve yeniden yapılanma için IBRD dünya çapında bir kurum olarak kurulmuştur (Pragash, 2016).

Katılım bankacılığı, uygulamada faizsiz çalışma prensiplerine dayanan, bu prensipler çerçevesinde her türlü bankacılık faaliyetleri uygulayan, kar ve zarara katılma yoluyla mevduat toplayıp ticaret, ortaklık, finansal kiralama vb. yöntemlerle fon kullandıran bir bankacılık türüdür.

Mevduat bankalarına benzer nitelik gösteren fakat mevduat bankalarındaki sabit getirili mevduatlara karşılık kar ve zarar için katılım fonu toplayan bu banka türleri literatürde katılım bankaları olarak nitelendirilmektedir. Bu tür bankaların diğer bir farkı özelliği de finansal kiralama işlemi yapmayan mevduat bankalarına karşılık finansal kiralama işlemi de yapabilmeleridir (Vurur & Ercan, 2013).

Faizsiz bankacılığın, yaklaşık elli yıl önce yeni bir fikir olarak ortaya çıktığı ve 1970'lerde ekonomik bir araç haline geldiği görülmektedir (Wahidudin, 2012). Bu tür bankacılık, faiz bankacılığına katılmaya istekli olmayan müşterileri finansal sisteme çekmekte başarılı olmakta, bu sayede boş kaynakları harekete geçirerek ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Günümüzde katılım bankalarının finansal faaliyetleri daha sağlıklı bir şekilde büyümektedir (Apak & Açıkgöz, 2008).

Kalkınma bankası, orta ve uzun vadeli finansman sağlamak için kurulmaktadır. Hem özel hem de kamu sektörüne finansman sağlamaktadır. Kalkınma bankası çok amaçlı kredilendirme faaliyetinin yanında tasarruf ve yatırım işlemleri de yapmaktadır. Kalkınma bankası borç verme işlemini, tarım, sanayi, ithalat-ihracat, konut ve müttefik

faaliyetler gibi önemli sektörleri teşvik etmek ve geliştirmek için yapmaktadır (Pragash, 2016).

Katılım bankacılığı, faiz kullanmadan her türlü bankacılık faaliyetini bu yaklaşıma uygun olarak kullanan bir bankacılık modelidir. Literatürde, bu tür bankalar İslami bankalar olarak tanımlanmaktadır. Bu bankalar İslami ilkeler uyarınca her türlü faaliyette çalışmak zorundadırlar (Karapinar, 2015).

Bu banka türünde “katılım” kelimesi, bankacılığın kar ve zarara katılım fikrine dayandığını ifade etmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2008). Bu bankacılık işlemleri çeşitli proje ortaklığı gibi yöntemlere dayanmaktadır. Katılım bankacılığı bir ülkenin bankacılık sisteminin bir parçası olduğundan, bu ülkenin bankacılık sisteminin sağlamlığını ve istikrarını etkileyebilmektedir (Sayım, 2017).

Katılım bankacılığı, yalnızca İslam ilkelerine göre faizsiz faaliyetlerde bulunmak için ticari ve finansal aracı olarak çalışmamaktadır. Karşılıklı fayda için kar veya zarar için finansal kaynakları bir araya getirerek iş ve ticaret faaliyetlerini destekleyen bir refah örgütü olmaktadır (Ahmad, 2010). Bankalar için fon kaynakları mevduat, sermaye ve özkaynakları olmaktadır. Burada mevduat sahipleri hissedar olarak değerlendirilmekte ve dolayısıyla yatırım hesabından kar veya zararı banka ile paylaşmaktadırlar. Ayrıca, karın veya dağıtılacak zararın oranı her iki taraf tarafından önceden belirlenmekte ve kararlaştırılmaktadır (Sayım, 2017).

Bir kalkınma bankası aşağıdaki özellik ve kriterlere sahip olmaktadır (Pragash, 2016):

- Bir kalkınma bankası ticari bankalar ve diğer finans kurumları gibi kamudan mevduat kabul etmemektedir;
- Orta ve uzun vadeli borç verme olanakları sağlayan uzmanlaşmış bir finans kurumudur;
- Çok amaçlı bir finansal kurumdur. Finansal yardım sağlamanın yanı sıra tanıtım faaliyetlerinde de bulunmaktadır. İşletmelerin planlamadan operasyonel seviyeye gelmesine yardımcı olmaktadır;
- Hem özel hem de kamu sektörü kurumlarına finansal destek sağlamaktadır;

- Bir kalkınma bankası normal finans kanallarıyla rekabet etmez. Diğer kaynaklardan gelen yardım yeterli olmadığında, bu kanal yardımcı olmaktadır;
- Bu bankaların amacı, kar etmek yerine kamu yararına hizmet etmektir;
- Kalkınma bankaları, kalkınmanın sosyoekonomik ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

Kalkınma bankalarının II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ilgi görmeğe başladığı bilinmektedir.

“Yatırım Bankacılığı” teriminden de anlaşılacağı gibi, bu bankalar sermaye piyasasına sermaye aracılık işlevinde yardımcı olmaktadır. Bir yandan bankacılık ve finans kuruluşları, diğer yandan da sermaye piyasası, ekonomide sermaye akımları için iki büyük kurumsal aracılık platformu olmaktadır. Dolayısıyla, yatırım bankalarının kaynak dağıtımındaki aracılık işlevinde sermaye piyasasında bulunan bankaların emsalleri olduğu sonucuna varılabilir. Son teknolojik gelişmelerin de etkisiyle yatırım bankacılığı, finans topluluğunun ihtiyaçlarına uyacak şekilde değişmiş ve böylece ekonomide önemli kurumlardan biri haline gelmiştir (Karahanoğlu, 2017).

Yatırım bankacılığının kökenleri ABD'deki finans piyasalarına dayanmaktadır. Bunun sonucudur ki Amerikan yatırım bankaları, Amerikan ve Avrupa pazarlarında lider olmaktadır. Aynı zamanda mevduat toplama gibi bir yetkisi olmayan, şubelerinin küçük olması sebebiyle bankacılık hizmet ürünlerinin tamamını müşterilerine sunamayan ve ticaret bankalarına kıyasla ticari faaliyetleri de kısıtlı olarak uygulayan bir banka türüdür diyebiliriz. Genellikle az gelişmiş bölgelerde kurulmakta ve üretken yatırımların gelişmesine, teknik yatırım ve orta-uzun vadeli fon teminine yönelik hizmetler sağlayan banka türleridir (Savram & Karakoç, 2012).

Yatırım bankaları sermaye piyasasında kendilerine ait önemli fon bazlı işler ve müşterilere sunulan fon dışı hizmet portföyüyle ilgilenmektedirler (Karahanoğlu, 2017). Ticari bankacılık yalnızca menkul kıymetlerin pazarlanması ile ilgili değildir. Ticari Banka, menkul kıymetlere yatırım yapan yatırımcılara karşı ağır bir sorumluluğa olan kuruluştur. Ticari bankacılık, halka açık olmakta ve menkul kıymetlerin sermaye piyasasına özel olarak yerleştirilmesi için ücrete dayalı bir hizmet sunmaktadır. 'Yatırım Bankacılığı' terimi daha geniş bir anlama sahiptir ve giderek hem fon bazlı hem de fon

bazlı olmayan her türlü sermaye piyasası faaliyeti yapan bir terim haline gelmektedir. Yatırım bankacılığı yalnızca ticari bankacılığı değil, hisse senedi alım satımı, taahhüt altına alma, brokerlik ve varlık yönetimi gibi ilgili diğer sermaye piyasası faaliyetlerini de kapsamaktadır. Yukarıdakilerin yanı sıra, yatırım bankaları ayrıca proje danışmanlığı, iş ve finans danışmanlığı, kurumsal danışmanlık hizmetleri de yapmaktadır (Bünyamin, 2012).

Merkezi bankaların, devleti finanse etmek, ülkenin finansal sistemin gelişmesine katkıda bulunmak, ülkede para politikasını yürütmek, ulusal parayı piyasaya sürmek, ülkede gerçekleşen fiyat istikrarını korumak ve ulusal paranın değerini korumak gibi farklı görevleri olmaktadır. Banka bu tür görevleri yürütürken bağımsız bir şekilde hayata geçirmesi gerekmektedir (Altuntaş, 2012).

Merkez Bankasının bağımsız olması, her ülke için hususi önem taşımaktadır. İster gelişmiş ülkelerde isterse de gelişmekte olan ülkelerde merkez bankasının bağımsızlığı ve sağlam para politikasının yürürlüğü için bir sıra reformlar gerçekleştirilmektedir (Demirgil, 2011). Yatırım sermayesi eksikliği çoğu ülkelerde kendini daha fazla belli eder. Bu eksikliği ortadan kaldırmak ve finansman sağlamak amacı ile oluşturulan bankalar kalkınma bankaları olarak geçmektedir. Fon toplama yetkisi olmayan kalkınma bankaları devlet veya uluslararası kurumlar tarafından sağlanan fonlar ve menkul kıymet ihracı ile kaynak sağlarlar (Gülen, 2015). Dünya üzerinde faaliyet gösteren en önemli beş kalkınma bankası mevcuttur (Aslantaş, 2011):

- Afrika Kalkınma Bankası
- Karayipler Kalkınma Bankası
- Avrupa Kalkınma Bankası
- Inter-Amerikan Kalkınma Bankası
- Asya Kalkınma Bankası

1.7.3. Mülkiyet Esasına Göre Bankalar

Bankaları mülkiyet esasına göre çeşitlendirdiğimiz zaman: kamu, özel, karma ve yabancı bankalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermayesinin tamamı devlete ait olan banka türleridir. Kamu bankalarının ortaya çıkmasına farklı nedenler etki etmiştir. 1970’li

yıllara kadar ğlke ekonomisi üzerinde kamunun daha baskın olması kamu bankalarının oluşmasına öncülük etmiştir (Ekşi, Taşdemir & Hacıevliyagil, 2016).

Ekonomik süreçde dışsallık fatörlerinin var olması, rekabet bozucu piyasa yapısını varlığı ve bazı kurumların kredi tahsialtı işlerinde mağduriyet yaşamaaları devletin bu sektöre girmesine sebep vermiştir. Ekonomide finansal istikrarın sağlanması ve kırsal bölgelerde bulunan kişilerin de bankacılık hizmetlerinde yararlanmalarını sağlamak amacıyla kamu bankaları kurulmuştur (Uçarkaya, 2006).

Sermayesi kamuya ait olmayan, özel kişi ve kurumlar tarafından temin edilen banka türüdür. Farklı çeşitlerde kurulurlar. En çok bilinenleri ticari, mevduat ve yatırım bankaları olmaktadır. Bankaların sahip oldukları sermayenin he riki eksime de ait olması durumunda oluşan bankalardır. Belirli bir orana kamu, belirli bir orana da özel kişi veya kurumlar sahip olur. Banka ilk kuruluş aşamasında kamu olarak kurulsa bile daha sonra karma şekil alabilir. Aynı şekilde özel banka türü de karma yapıya dönüşe bilir. Sermayelerinden daha sonra pay senedi çıkartarak karma şekil alabiliyorlar (Gülen, 2015).

Yerli bankalardan farklı olaark sermayesi yabancı kişilere ait olan banka çeşitleridir. Bir yabancı kişinin herhangi bir ülkede banka kura bilmesi için, kurulacak ülkede mevcut olan şartarı taşıması ve bununla ilgili olan izinlerin alınması gerekmektedir. Hem kurulan ülke hem de girişimci açısından farklı çıkarlar söz konusu olmaktadır Sermayedar yeni Pazar bulmuş ve yatırım yapmış olmaktadır. Aynı çerçevede kurulan ülkeye de nakit girişleri sağlanmış olmaktadır (Bakan vd., 2012).

BÖLÜM 2: TÜRK DEVLETLERİNDE BANKACILIK SİSTEMİ

Bu bölümde seçilmiş türk devletlerinin bankacılık sistemleri incelenmektedir. Türkiye haricindeki diğer devletler, uzun bir zaman diliminde SSCB dahil olmuş, yapılandırılmış bankacılık sistemleri de merkezleştirilmiş biçimde faaliyet göstermiştir. Ülkeler çerçevesinde araştırma yapılırken, SSCB dağılması ve türk devletlerinin tekrardan bağımsızlıklarına kavuşmasından sonraki süreç ele alınarak incelenmiştir.

2.1.Türkiye Bankacılık Sistemi

2.1.1. Türkiye Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

2000-2001 yıllarında Türkiye’de yaşanan krizlerin ardından bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmaya gidilmiş, bankacılık sektörüne duyulan güveni artırmak amacıyla yeni kontrol sistemleri geliştirilmiştir. Yaşanan olumlu gelişmelere bağlı olarak, 2008 yılında küresel olarak ortaya çıkan krizden diğer ülkelere kıyasla Türkiye’nin çok da etkilenmediği görülmektedir (Akgül, 2019).

Türk Bankacılık Sektörü günümüzde modern bankacılık sistemini kendinde barındıran, ister sermaye bakımından isterse de etkinlik bakımından istikrarlı bir şekilde büyümeye devam eden yapıya sahiptir. Yaşanan krizler ve bu krizlerin ardından alınan kararlar, yönetim ve kurallara getirilen yenilikler Türk Bankacılık Sektörünün sağlam ve güvenilir bir hale gelmesine sebep olmuştur.

Sağlam mali yapıya sahip olması, gelişmiş teknoloji, kaliteli hizmet, ürün farklılığı, etkin bir şekilde düzenleyici ve denetleyici kurumlara sahip olması Türk Bankacılık Sektörünün Avrupa Birliği ülkelerinin bankacılık sistemleriyle yaklaşmasına sebep olmuştur (Sümer, 2016). Örf ve âdet duurları, dini gerekçelerin etkisine bağlı olarak Türklerin bankacılık sistemi ile tanışması diğer ülke ve toplumlarla kıyaslanınca daha geç ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti’nde ilk banka 1847 yılında galata bankerleri tarafından kurulan Bank-ı Dersaadet-İstanbul Bankası olmaktadır. 1924’te İzmir İktisat Kongresi ardından kurulan İş Bankası hala faaliyetini sürdürmektedir (Kılıç, 2020). Cumhuriyet döneminde bankacılık sistemi daha çok yabancı sermayenin elinde toplanmaktaydı. Yabancı sermayeye bağımlılığı azaltmak amacıyla devlet özel sektör bankacılığını teşvik etmiştir.

İlaveten, ülkede liberal ekonomi politikalarının benimsenilmesi de özel sektör bankalarının kurulmasına etki eden nedenler arasında yer almaktadır. 1930 tarihinde TCMB kurulması ile emisyon yetkisi merkez bankasına devredilmiştir.

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar Türk Bankacılığının gelişmesi açısından çok önemli olmaktadır. Bu kararlar ister bankacılık isterse de diğer sektörlerde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Alınan kararlarla kapalı ekonomik yapıdan dışa açık bir ekonomiye geçiş yapılmış, ihracata dayalı bir büyüme politikası getirilmiştir. Faizlerin piyasada serbest belirlenmesi, yerli ve yabancı bankaların kurulmasına ortam yaratılması, ülkede Tek Düzen Hesap Planı'nın uygulanmaya başlanması, ortak muhasebe sistemine geçiş yapılması, SPK Kanunu'nun piyasaya sunulması ve İMKB ve İnterbank'ın kurulması sağlanmıştır (Sümer, 2016).

2000 yılında ortaya çıkan finansal kriz diğer sektörler gibi Türk Bankacılık Sektörü üzerinde de olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu kriz bankacılık sisteminin zayıflıklarının ortaya çıkmasına ortam yaratmıştır. Ortaya çıkan sonuçlardan sistemin temel zayıflıkları olarak aşağıdakiler sıralanabilir (Ural, 2003):

- Öz kaynak yetersizliği;
- Küçük ölçekli bankacılık yapısı;
- Kamu bankalarının ağırlığının fazla olması;
- Vade uyumsuzluğu, kontrol edilemeyen açık pozisyonlar, piyasa risklerine karşı aşırı duyarlılık, iç denetim, risk yönetimi ve kurumsal yönetiminin yetersiz olması;
- Aktif yapısının zayıflığı göze çarpmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının yürürlüğe girmesiyle, bankacılık sektöründe önemli kararlar alınmış, yeni kurumlar oluşturulmuş ve yasalar çıkartılmıştır (Çiftçi, 2019).

2.1.2. Türkiye Modern Bankacılık Sistemi

Türk Bankacılık Sektörü modern bankacılık şartlarını uygulayan, güçlü sermaye yapısına sahip olan, etkin ve denetleyici kuruluşlar aracılığıyla gelişmeye ve büyümeye devam etmektedir. Bankacılık sisteminde finansal gelişmeler artan doğrultuda faaliyetini

sürdürmektedir. Türk bankacılık sisteminin büyümesini analiz ettiğimiz zaman 2013 yılında bankacılık sektörünün sahip olduğu aktif büyüklük o yıl için GSYH'yı geçmiştir (Sümer,2016).

Türk Bankacılık Sisteminin Avrupa Birliğinin sahip olduğu bankacılık sistemi ile uyumlaşma çabası, özellikle Basel I, Basel II ve Basel III uygulamalarını desteklemesi, Türk Bankacılık sektörünün gelişmesini ve büyümesini destekleyici nitelikte olmaktadır (Külahi, 2013).

2001 yılında başlatılan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” 2002 tarihinde bu program revize edilerek 2002-2004 arasını kapsayacak şekilde uygulanmaya koyulmuştur. 2002 tarihinden sonra bankacılık sisteminde çok önemli yapılandırmalar ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, özel bankalar kaybetmiş oldukları sermayelerini, 2001 krizinden sonra tekrar artırmayı başarmışlar (Kurt, 2019).

Bankacılık Sistemini düzenleyen 5411 sayılı bankacılık kanunu 2005 tarihinde uluslararası bankacılık sektörüne uygun olarak yeniden revize edilmiştir. Kanunda gerçekleşen temel düzenlemeler aşağıdaki şekilde olmaktadır (Kılıç, 2020):

- BDDK tarafından sektöre giriş ve kuruluş izinleri ile birlikte gözetim ve denetimi sağlanmıştır.
- Banka kurucularının temiz ve güvenli bir sicile sahip olması gerekli kılınmıştır.
- Kanunda açıkça belirtildiği gibi sermaye ve öz kaynağın yetersiz olması durumunda BDDK yaptırım hakkına sahiptir.
- Bankalar, yeterli ve düzenleyici önlemler olmaması halinde bankanın izni kaldırılır ve TMSF'ye devrolunur.
- Bankalar sınır ve istikrar oranlarını tutturmak, yapılan düzenlemelere uymak, sektör için önlemlerini almak ve uygulamak zorundadır.
- Türkiye’de finansal sistemde bankacılık kesiminin yanında, finansal kiralama şirketleri, menkul kıymet yatırım fonları, sigorta şirketleri ve emeklilik fonları gibi birçok sektör yer almaktadır.

- Türkiye’de finansal sistemin temeli bankacılık sisteminden oluşmaktadır. Finansal kaynakların büyük bir kısmı bankalar tarafından toplanmakta ve onlar tarafından kullanılmaktadır.

Bankalar genellikle finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmektedirler. Türkiye’deki bankacılık sektörünün durumunu aşağıdaki başlıklarda sıralayabiliriz (Afşar, 2011):

- Banka, şube ve personel sayılarının gelişimi
- Aktiflerin yapısı ve gelişimi
- Pasiflerin yapısı ve gelişimi
- Aracılık işlemleri
- Sorunlu krediler
- Karlılık

Türkiye’de 1980’li yıllardan başlayarak serbestleşme politikalarının uygulanması, bankacılık sistemine giriş imkanlarını genişletmiş ve dünya mali piyasalarıyla bütünleşmeyi hızlandırmıştır. Ancak Türkiye bankacılık sisteminde özkaynak yetersizliğinin var olması, aktiflerde zayıflık, yetersiz iç kontrol sistemleri gibi yapısal sorunlar bankaların temel fonksiyonlarını yerine getirmelerini olumsuz etkilemiştir (Taşkın, 2011).

Türkiye’de finansal sistemin geliştirilmesi yolundaki adımlar 1980 tarihinden sonra ivme kazanmaya başlamıştır. Zira 1980’li yılların başlarında Türkiye ekonomisinde yer alan makroekonomik dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve dışa açık daha serbest piyasa ekonomisinin benimsenilmesi hedeflenmiştir. Daha istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının oluşturulmasına yönelik hazırlanmış olan ve uygulanan 1980 İstikrar ve Serbestleştirme Programının önemli ayaklarından biri de finansal sistemin serbestleştirilmesi oluşturmaktaydı. Belirlenen bu hedefe yönelik yapılan çalışmalar ve alınan tedbirlerin sonucunda finansal sistem daha fazla derinleşmesi ve ekonominin parasallaşması hedeflenmiştir (Doruk, 1980).

Geliştirilmiş yeni stratejiye destek vermek, ekonominin serbest piyasa şartlarına uygun kurullarla yeniden yapılanmasını ve tasarrufların istikrarlı bir şekilde büyümesi için gerekli seviyeye yükseltilmesini temin etmek amacıyla, esnek döviz kuru ve pozitif reel

faiz politikası uygulanmaya koyulmuş, finansal pazarların serbestleşmesi yönelik yasal düzenlemeler getirilmiş ve buna uygun kurumlar oluşturulmuştur (Özdemir, 2010).

Türk bankacılık sisteminin yapısını incelediğimizde belli başlı temel özellikleri şöyle özetlenebilir (Coşkun vd., 2012):

- Türk bankacılık sistemi temelde mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapıda gelişme göstermiştir. Para ve sermaye piyasalarının az gelişmişliğine bağlı olarak bankalar, kaynak sağlayabilmek için mevduat kaynaklarına yönelmişlerdir.
- Türk bankacılık sistemi çok şubeli bir yapıya sahiptir. Çok şubeli yapı mevduat bankacılığının gelişimi ile birlikte ortaya çıkan bir olgu olmuştur.

Bankacılık sektöründe piyasa yapısı, oligopolistik ortamın piyasa yapısına uygun bir gelişme göstermiştir. Türk bankacılık sisteminin piyasa yapısı, banka sayısının çok, ancak bunlardan birkaç bankanın piyasayı etkileyebilecek büyüklükte olduğu, piyasaya giriş ve çıkışların büyük ölçüde kısıtlandığı ve fiyat dışı rekabetin var olduğu bir yapı olarak, tam anlamıyla olmasa da eksik rekabetin daha çok olduğu oligopolistik piyasa yapısına uygun özellikleri gösteren bir piyasadır.

Bankacılık sisteminde sanayi sermayesi ile bütünleşme olgusu söz konusudur. Türk bankacılık sisteminde bankalar sanayi firmalarının sermayelerine iştirak ederek, bu firmaların bizzat kurucusu ve yöneticisi olabilmektedirler. Bankaların sanayi işletmelerine kurucu olarak iştirak edebilmeleri, Türkiye’de holding bankacılığının gelişmesine yol açmıştır (Kesebir, 2018).

Bankacılık kesimi işlevsel olarak karma bir yapıda gelişim göstermiştir. Türk bankacılık sisteminde ihtisaslaşmanın ileri bir düzeye ulaşmaması nedeniyle, özel kanunlarla ve belli konularda ihtisas bankacılığı yapmak üzere kurulan bankaların, ihtisas konusu olan yatırım alanlarını finanse etmeleri yanında ticaret bankacılığı alanına da girerek kısa vadeli kredilendirmede bulunmaları Türk banka sisteminin işlevsel olarak karma bir yapıda gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tunay, 2009).

Türk bankacılık sistemi finansal kesimin en önemli ögesidir. Finans sektöründeki aktiflerin yaklaşık %88’nini bankacılık sektörü oluşturmaktadır (Coşkun vd., 2012). Türk bankacılık sisteminde yeterince uzmanlaşmaya gidilmemiştir. Özel yasalarla ve belli konularda ihtisas bankacılığı yapmak üzere kurulan bankaların birçoğu ayrıca ticaret

bankacılığı da yapmaktadır. Ticaret bankaları geleneksel görevleri yanında orta ve uzun vadeli kredi verebilmekte, portföylerinde tahvil ve hisse senedi bulundurabilmekte ve iş bankacılığının konusunu oluşturan iştirakçilik uygulamasına girebilmektedirler.

Türk bankacılık sistemini analiz edildiğinde dış dünyaya yeterince açıklamadığı görülmektedir. 1980’li yıllarda dışa açılma konusunda bir gelişme sağlanmış olsa da günümüzde bankacılık sisteminin yeteri kadar uluslararası kredi pazarlarından yararlandığını, bu pazarlara hizmet sunabilecek durumda olduğunu söylemek olanaksızdır (Boyacıoğlu, 2003).

Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik düzeyinin otoriteler tarafından belirlenen oranın üzerinde olması bankacılık sektörün güçlü olmasının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu durum bankacılık sisteminin önemli fonksiyonlarından biri olan kredi sisteminin etkili olarak çalışmasını negatif etkilemektedir. Bankacılıkta sermaye yeterliliği oranının, denetim sistemlerinin etkinliği ve piyasa disiplinin artırılması ilkeleri ile doğru orantılı olması, uluslararası otoriteler tarafından belirlenen, yasal olarak kabul edilen çerçeveler dahilinde yürütülmesi, bankacılık sistemiyle birlikte, tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi sürecine ve toplumsal refah düzeyinin yükselmesine etki etmektedir (Ersoy, 2011).

2.2.Azerbaycan Bankacılık Sistemi

2.2.1. Azerbaycan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

Bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan hem iktisadi anlamda hem siyasi anlamda hem de finansal anlamda kendini çok karma yapı içerisinde bulmuştur. 1994 yılından başlayarak düzenlemeye koyulan ekonomik politikalar ülkenin ekonomik anlamda hızlı gelişmesine neden olmuştur. Ekonomik anlamda önemli bir boyuta sahip olan bankalar da bu süreçte ülke ekonomisinin gelişmesine önemli etki etmiştir.

1991 bağımsızlığı kazanmadan önce Azerbaycan’da Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlığının esaslarıyla ilgili kanunun altyapısı oluşturulmaya başlamıştır. Bu kanuna esasen bağımsız bankacılık sistemi kurulacak, milli para piyasaya sürülecek ve merkez bankasının işleyiş mekanizması sistematik olarak hayata geçirilecektir. Kanun gereği, merkez bankası para tedavülü yapacak, finansal sistemle ilgili devlet politikalarını yürütecek ve genel bankacılık faaliyetleriyle ilgili bir üst kurum olacaktı (Aras, 2006).

1991 yılında bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti merkezleşmiş ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Bağımsızlığın elde edilmesiyle, finansal yapıda düzenlemelere gidilmiş, merkez bankası kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Yeni yasaların kabul edilmesi, özel bankacılığın teşvik edilmesi adına bir dizi adımlar atılmıştır.

Bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan, zaman kaybetmeden bankacılık mekanizmasının düzenlemesi sürecini başlatmıştır. Bir tarafta Merkez bankası diğer tarafta ticari bankalar olacak şekilde, iki aşamalı bir sistem uygulamaya koyulmuştur (Akdiş, 1995).

Ülkede 1992 yılında merkez bankası kanunu kabul edilmiş, 1994 yılında ise ülke kendi ulusal parasını tedavüle sokmuştur (Memmedov, 1997). 2 yıl sonra, 1994 yılında merkez bankası bağımsızlığını kazanmıştır. Genel olarak Azerbaycan bankacılık sisteminin gelişimini dört aşamada incelemek mümkündür. Bunlardan ilk iki aşama devletin bağımsızlık kazanması ve devamında yürürlüğe getirilen kanunlardır. Diğer iki aşama ise modern anlamda Azerbaycan bankacılık sistemi içerisinde değerlendirilmesi gereken, bankacılık sisteminin daha istikrarlı duruma getirilmesi için uygulamaya koyulan regülasyonlar ve uluslararası bankacılık sistemine entegrasyon sürecini anlatan aşamalardır.

Kurulan yeni bankaların uluslararası dünyaya açık olması hedeflenmiştir. Bankacılık alanındaki en temel hedef ise, bankaların diğer ülkelerde şube ve acenta açmaları olmuştur. Aynı zamanda yabancıların da yurtiçinde banka açmaları için kolaylıkların sağlanmasıydı.

Ulusal para birimi manat, 1992 yılında tedavüle girdi. 1994 yılında ülkede ortaya çıkan enflasyon sonucunda manat 17 defa değer kaybına uğramıştır. 1994-1995 yılları arasında manat değer kaybına bağlı olarak yavaş yavaş tedavülden çekilmek zorunda kalmıştır (Memmedzade, 2019).

1997-1998 petrol fiyatlarındaki kriz Azerbaycandan da yan geçmemiş, Rusiayla olan ilişkilere bağlı olarak kendi etkisini ülkede de göstermiştir.

2004 yılında hem merkez bankası hakkında kanun hem de bankalar yasası yürürlüğe girmiştir. Yasanın yürürlüğe getirilmesinde temel hedef bankacılıkta uluslararası

standartlara uyumun sağlanmasıdır. Basel prensipleri çerçevesinde faaliyet göstermek, Azerbaycan bankacılık sisteminin itibarını arttıracak, meduat çekilmesine kolaylık sağlayacak, kredi sahiplerinin çıkarlarını daha iyi gözeticekti (Mamedov, 2011).

2000-2004 yılları Azerbaycan'da yeniden yapılanma olarak karakterize edilmektedir. 2000 yıllardan başlayarak özel bankaların güçlenmesi, finansal sektörde istikrarın artması için zemin yaratmıştır. Konsolidasyon sürecine ve kayıtlı sermaye artımına bağlı olarak banka sayısı gerilemiştir.

Bu zaman diliminde paraya olan talebin artması, kurumların yeniden yapılandırma sürecine girmesi, ekonomik büyüme gerçekleşmekteydi. Merkezi Bank genişletici politika yürütmeye başlamış ve döviz politikasını güçlendirici tedbirler almaktaydı. Yürütülen yumuşak politikaya destek amaçlı, kredilere ve zorunlu rezervlere uygulanan faiz oranları aşağı çekildi. Para arz miktarının artırılması, döviz rezervlerinin artırılması, ihracatı düzenleyici politikaların getirilmesi ve makro ekonomik istikrarın sağlanması için tedbirler alındı. Elde edilen istikrara sonucunda, ekonomik gelişme hızlanmaya başladı.

2003 yılın gelindiğinde, kişi başına düşen gelirin hızla artması, iktisadi artımın yükselerek devam etmesi, petrol gelirlerinin hızla artması, para politikasının yaygınlaşması Azerbaycan bankacılık sisteminin yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır (Kurnaz, 2008).

2004 tarihinden merkez bankası Azerbaycan bankacılık piyasasında yabancı sermayedarlar üzerine getirilen kısıtlamaları kaldırmıştır. Bu süreç içerisinde merkez bankasının temel hedefi fiyat istikrarını sağlamak olmuştur. Zira ekonomide bir enflasyonist durum hakimdir ve bunun nedeni de para arzındaki artışlardır.

2004 yılında uygulamaya getirilen bankalar kanununun amacı, Azerbaycan bankacılık sektörünü dünya standartlarıyla uyumlu hale getirmek, bankacılık sektörünün ekonomideki rolünü artırmak, mevduat sahiplerinin ve alacakların haklarını korumak olmaktaydı (Bankalarla ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, 2004).

2.2.2. Azerbaycan Modern Bankacılık Sistemi

2005 yılında ulusal para biriminin değerlendirilmesi sürecine gidilmiştir. Enflasyonla mücadele edebilmek ve paranın değerini koruyabilmek için merkez bankası iskonto

oranlarında artışa gitmiştir. 2007 yılında merkez bankası denetim kurulu tarafından alınan karar doğrultusunda faiz koridorunun azami ve asgari sınırları belirlenmiştir.

2008 kriziyle birlikte bankaların denetimi ve risks yönetimi önemli konular arasına girmiştir. Bankaların yönetiminde uluslararası standartlara uyum sağlamak açısından bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmaya gitmiştir (Yagubov, 2021).

2008 yılında ortaya çıkan kriz, ilk başlarda Azerbaycan ekonomisine çok da etki etmemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri ülkenin finansla piyasasının uluslararası finansla piyasalara az açık olması ve geçiş ülkeleri içerisinde en az kamu borç oranına sahip olmasından kaynaklanmıştır.

Finansal kriz ne zaman ki, reel sektöre kendi etkisini göstermeye başladı, ülkede de kriz hiss edilmeye başladı. Ülkenin petrole dayalı ihracat yürütmesi burada temel faktör olmuştur. Petrol fiyatlarındaki düşüşle kriz etkileriyle ülkeye giriş yapmıştır (Hübner, 2010).

Azerbaycan'da Bankalar finansal piyasa içerisinde 3 farklı alanda faaliyet göstermektedir:

- 1) Menkul kıymetli işlemler
- 2) Yatırım faaliyeti
- 3) Döviz işlemleri

Azerbaycan'ın bankacılık sistemi, genellikle geleneksel bankacılık hizmetlerine dayanan perakende ve kurumsal bankalardan oluşmaktadır. Ülkedeki kurumsal bankaların büyük bir kısmı ya devlet kuruluşlarına ya da büyük çaplı özel kuruluşlara hizmet göstermektedir. Perakende bankalar türleri ise aksine nüfusun geniş bir kısmına hizmet göstermektedir. Temin edilen kredi miktarlarındaki yüksek faizin nedenleri, mevduat faiz oranlarının ve iskonto oranlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır (Delice, 2012).

Azerbaycan'da 2015 yılında yaşanan devalüvasyonlardan ilkinde, ulusal paraya güven azalmış, ardından yaşanan ikinci devalüvasyonla, fonların bankacılık sistemini terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu da sektörün sağlıklı bir şekilde çalışmasıyla ilgili endişelere artırıcı yönde etki etmiştir. Varlıkların büyüme hızındaki yavaşlama, kredi taleplerindeki düşüşten kaynaklanmıştır. Ulusal para değerinde ortaya çıkan değişimler, yabancı para

cinsinden borçlanan kişilerin portföylerine negatif yönde etki etmiştir. Buna bağlı olarak da bankaların toplam karlılıkları kötü etkilenmiş, finansal sürdürülebilirlik bozulmuş, istikrarsızlık oluşmaya başlamıştır (Aziz & Pashayev, 2020).

Ancak, bankalar tarafından yabancı para cinsinden mevduatlara ödenen faiz oranlarındaki düşük karlılık, yatırımcıların yabancı para cinsinden yatırımlara olan ilgisini azaltmıştır. Bu da dolarizasyo düzeyine düşürücü etki etmiştir. 2015 yılında manatın devalüvasyonundan sonra bankacılık sistemi ciddi bir krize sürüklenmiş, bir sıra bankalar kapanmak veya birleşmeler yapmak zorunda kalmıştır.

Azerbaycan merkez bankası uluslararası bankacılık sistemine entegre olmak için bir sıra adımlar atmaktadır. Ulusal ödeme sisteminin oluşturulması da bunlardan biridir. Ülkede ulusal ödeme sistemi iki ana bileşenden oluşmaktadır (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2010):

- Azerbaycan İnterbank Ödeme Sistemi (AZIPS)
- Ödeme Denkleştirme ve Kliring Sistemi (XOHKS)

2015 yılında ülkede gerçekleşen devalüvasyon süreciyle, bankacılık sektörü de dahil olmakla genel ekonomi derinden etkilenmiştir. Ödeme zorlukları, kapanmalar ve iflaslar süreklilik göstermeye başlamıştır.

Finansal Piyasaları Kontrol Odası'nın kurulması, bankacılık sektöründe ortaya atılan en önemli yeniliklerden biriydi. Odanın kurulmasının temel amacı, ulusal paranın değer kaybetmesinin karşısının alınması ve bankacılık sektöründe oluşması muhtemel olumsuzlukları ortadan kaldırmaktı. Oda 2016 yılında onaylanmıştır (Finansal Sistemlere Denetim Komitesi, 2021).

2016 yılında “Ulusal Ekonomi ve Ekonominin Kilit Sektörleri için Stratejik Yol Haritasının Ana Yönleri”ni gösteren kararname imzalanmıştır. Kararname doğrultusunda, sağlıklı bir finansal sistem oluşturulmalıydı. Likitidasyon düzeyinin yükseltilmesi kararnamenin ana şartlarındanr (Ekonomik Reformların Analiz ve İletişim Merkezi, 2021).

2018 tarihinden başlayarak uluslararası piyasalarda şokların yaşanması, ulusal para da yaşanan devalüvasyona bağlı paranın değer kaybetmesi, bankacılık sektörünün risklere

karşı duyarlılığını artırmış, bankaların finansal performanslarında gerilemelere sebep olmuştur.

Azerbaycan'ın bankacılık sisteminde yer alan yabancı sermayenin payı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu artıma neden olarak, merkez bankasının yerli bankaların kayıtlı sermaye miktarlarındaki artış talebi ve bankacılık sisteminde gözle görülen ilerlemelerdir. Ülkede mevcut olan bankanın bir kısmı tamamen yabancı sermayeli olmaktadır.

Bankacılık sistemi bir ülkenin gelişmesinde önemli aktörlerden biridir. Bu çerçevede değerlendirildiği zaman yabancı bankaların ülkeye gelmesi, özellikle gelişmekte olan bir ülke açısından çok önemli olmaktadır. Yabancı bankalar bir ülkeye girerek bir sıra değişiklikler ortaya çıkarırlar. Geldikleri ülkenin bankacılık sisteminde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratarak, faiz oranlarındaki düşmelere, hizmet kalitesinin artırılması gibi bir sıra değişimlere sebep olurlar (Yeman & Yeman, 2010).

Petrolle bağlı bir ülke olan Azerbaycan, uluslararası düzeyde petrol fiyatlarının oynamasına bağlı olarak ikinci bir devalüvasyonu yapmak zorunda kalmıştır. Manat sabit kur sisteminden, dalgalı kur sistemine geçiş yapmıştır. Burada temel neden olarak, ihracatın atırılması gösterilmiştir.

Bu sürecin devamında, şirketlere finansal desteğin sağlanması, yatırımların teşvik edilmesi, ipotek kredi miktarlarının artırılması gibi ekonomiye destek amaçlı olarak, iskonto oranlarında, merkez bankası kararıyla düşüş yapılmıştır (Aziz, & Pashayev, 2020).

Azerbaycan'da faaliyet gösteren tüm bankalar Merkez Bankası tarafından denetlenmektedir. Bankaların faaliyet şekli Merkez Bankası tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Modern anlamda Azerbaycan bankacılık sistemi, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası (CBAR), bankalararası döviz piyasası, devlet ve özel bankalardan oluşmaktadır (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2021).

2.3.Kazakistan Bankacılık Sistemi

2.3.1. Kazakistan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

1991 yılında Kazakistan kendi bağımsızlığını elde etmiştir. Bağımsızlıktan sonra ister iktisadi isterse de finansla anlamda dünya piyasalarına entegre etmek için çalışmalara başlanmıştır. Çalışmalarda, ilk önce merkezi yönetim sisteminde çıkılarak özel kesime yer verilmesi hedeflenmiştir (Akarcalı, 2016).

Bağımsızlık kazandıktan sonra Kazakista, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasına gitmiştir. Bu çerçevede, hukuki altyapı sağlanmış, bir sıra düzenlemeler ve reformlar uygulamaya koyulmuştur. İki düzeyli bankacılık sistemi yaratılmıştır (Altuğ, 2007). Bağımsızlıktan sonra bankacılık sistemini geliştiren Kazakistan'da bu süreç çok hızlı ve dikkat çekici bir şekilde gerçekleşmiştir. SSC dağılmasıyla mevcut bankacılık yapısı da yıpranmış durumdaydı. Buna bağlı olarak da ülke hızlı bir şekilde kendi bankacılık sistemini geliştirmiştir (Zaluçeva, 2002).

Genellikle BDT ülkelerinin bankacılık sistemleri birbirine benzemektedir. Kısaca, eski, katı şartları olan ve tekelci bir yapıya sahip olurlar (Usoskin, 1999). Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) arasında önemli konuma sahip olan Kazakistan, serbest piyasa ekonomisini geliştirmek adına, devletin ekonomiye müdahalesini minimuma indirmiş, devlete ait olan kurumların özelleştirilme süreci başlatılmış, farklı sektörler üzerine reformlar uygulamaya koyulmuştur (Demir, 2012).

Bağımsızlıktan iki yıl sonra, 1993 yılında, Kazakştan kendi ulusal parası olan tengeyi piyasaya sürdü. Bununla da ekonomide daha bir ciddi adım atılmış oldu (Sargutan,2010). Kazakistan bu yeniliklerle, borçların yeniden yapılanmasını sürecine girmiş, özelleştirme artmış, ülkede tekelleşim kaldırılmaya başlanmış, finansal piyasalara entegrasyon süreci hızlanmış ve fiyat liberasyonu sağlanmıştır (Dikkaya, 2006). Yapılan bu reformlar ve düzenlemeler çerçevesinde Kazakistan “Orta Asya’nın hızlı reformcusu” adını almıştır (Somuncuoğlu, 2002).

1995 tarihinde yürürlüğe getirilen “Bankalar Kanunu”na bağlı olarak Kazakistan merkez bankası çok daha fazla yetkiler elde ederek, ulusal bankacılık sisteminin uluslararası standartlara göre düzenlenmesine başlamıştır. Bu çerçevede, Basel standartlarına yaklaşan bir bankacılık sistemi oluşturulmuştur (Ordabayeva,2007).

1990-2000 yılları arasında Kazakistan'ın bankacılık sisteminde ciddi anlamda yapısal ve kurumsal reformlar getirilmiştir. Bankacılık sisteminin uluslararası düzeyde entegrasyonunun sağlanması için bu süreçte, bir sıra farkındalık yaklaşımları sergilenmiştir. Bankalara ruhsat verilecek yetkisi, Finansla Denetleme Ajansına verilmiştir (Konya Ticaret Odası, 2016).

Bağımsızlıktan sonra, yeni bankacılık sisteminin geliştirilmesinde Kazakistan'da Alman bankacılık sistemi baz alınmıştır. Bu modelde, bankalar kredi taleplerinin büyük bir kısmını merkez bankasından karşılamaktadır (Çelik, 2016). Kazakistanın bankacılık sistemi iki aşamalı bir modele sahiptir. İlk sırada Kazakistan Merkez bankası yer almakta ve en üst sırada durmaktadır. Merkez bankası aynı zamanda para politikasından sorumlu olmaktadır. Diğer kademede ise geriye kalan bankalar gelmektedir (Gümüş & Altunal, 2017). 1994 yılından başlayarak yatırım paketlerini kapsayan reformlar uygulamaya koyuldu. 1995-1997 yılları arasında genel olarak ekonominin yapısı şekillendirilmeye çalışılmıştır (Yüce & Eryılmaz, 2018).

2.3.2. Kazakistan Modern Bankacılık Sistemi

2005 tarihinden başlayarak, Kazakistan bankacılık sistemi, Avrupa Birliği bankacılık sistemine ait olan ve bankacılık sektörü için çok önemli olan Basel II standartlarını hayata geçirmeye başladı. 2004 yılına kadar Kazakistan ağırlıklı olarak, petrol ve doğalgaz sektörlerine kredi vermektedir. Bu süre zarfında ülkenin dış borçlarının artması ve tüketici kredi ihtiyaçlarının yaranmasına bağlı olarak bankalar artık bu türden de krediler vermeye başladı. 2008 krizinin ülkenin bankacılık sektörüne ve likitidazasyon düzeyine de etki ettiğinden, verilen kredi miktarlarında azalma ortaya çıktı. Hatta ülke kendisi, dış borçlarını ödemede döviz sıkıntısı çekmiştir (Çelik, 2016).

Kazakistan bankaları istikrarlı bir şekilde gelişme sağlaması devam etmektedir. Merkez bankası kontrolünde gerçekleşen bu büyümede temel hedef, yeterli sermaye miktarına sahip olma (kapitalizasyon düzeyi) ve istikrarı sağlamaktır (Seyitkasimov, 1999). Ülke kriz durumundan çıkmak için hemen önlemler almış, merkez bankacılığı aracılığıyla bankacılık sektörüne etki etmiştir. Alınan önlemler krizin yarattığı olumsuzlukları gidermeye yardımcı olsa da bankacılık sektöründe istenen başarı yakalanamamıştır.

Günümüz haliyle Kazakistan, mevcut bankaların uluslararası standartlar çerçevesinde faaliyet göstermelerini temin etmek amacıyla bir sıra işlem gerçekleştirmektedir. Bankalar için yeni normlar uygulanmakta olup, banka denetleme ve düzenleme kurumu oluşturulmuştur. Bankaların özsermaye yapıları ve sermaye yeterlilik rasyoları Basel standartları çerçevesinde gerçekleşmektedir (Çelik & Kaplan, 2016).

Kazakistanda bankaların dağılımı dengeli bir şekilde gerçekleşmemekte olup, başkentde daha fazla ağırlık göstermektedir. Burada bir sıra tekelcilik sorunları ortaya çıkmış oluyor. Yani, bölgelerde bankaların dağılımı genelde rekabet üstünlüğü elde etmiş veya monopolcü güce sahip bankaların elinde toplanmaktadır (Ahmetova, 2001).

Günümüz çerçevesinde incelediğimiz zaman Kazakistanın uluslararası düzeyde finansal piyasalara entegre olması çok uzun bir zaman ve maliyete mali olmuştur. Fakat bu çabaya karşılık bankacılık ve finans sistemi önemli ilerlemeler elde etmiştir (Konya Ticaret Odası, 2016). Genel olarak Kazakistanın finansal sistemi, bankalar tarafından yönetilmektedir (Abdulah & Omarov, 2013).

2.4.Kırgızistan Bankacılık Sistemi

2.4.1. Kırgızistan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

Kırgızistan merkez bankası 1991 tarihinde kurulmuştur (Sagbansu, 2006). Kırgızistan bankacılık sisteminde iki kademeli bankacılık sistemi benimsenilmiştir (Kırgızistan Milli Üniversite Yayınları, 1999). 1992 yılında yürürlüğe getirilen kanunla Kırgızistan merkez bankası özerklik kazanmış ve ülkede altın rezervlerinin yönetimi hakkını elde etmiştir. Aynı zamanda, kredi ve para politikasının yürütülmesi de merkez bankasının faaliyetleri arasına dahil edilmiştir. Aynı yıl içerisinde, Kırgızistan'da ilk kez ticari banka kavramı yasal olarak kullanılmış, özel banka ve yabancı sermayeli bankaların açılması ve kapatılmasına dair hususlar belirtilmiştir (Kazimierz, 1994).

Kırgızistan Orta Asya ülkeleri içerisinde ulusal parasını piyasaya süren ilk devlettir. Yerel para birimi somondur. Kırgızistan'da bankacılık sistemlerinin gelişimine bağlı olarak gerçekleştirilen reformlar üç başlık altında incelenmektedir (Ahmetzhanova, 1998):

- İlk aşama 1988-1991 yıllarını, SSCB dönemlerini kapsamaktadır. Bu süreçte genelde var olan bankaların şubeleri açılarak büyüme gerçekleştirilmekteydi.

- İkinci aşamada, 1992-1993 yıllarda, Kırgız merkez bankasının kurulması, ticari bankaların faaliyete geçmesi, bir sıra bankacılık düzenlemelerinin yürürlüğe getirilmesiyle karakterize edilmektedir. En son aşama olan üçüncü aşama ise, 1993 tarihinden sonraki süreci kapsamaktadır. Ulusal paranın tedavülü, para ve kredi politikalarının genişlemesi, bir sıra regülasyonların getirilmesi, uluslararası standartlara uygun faaliyet gösterilmesi gibi süreçleri kapsamaktadır.
- Üçüncü aşama başladığı zamanlarda, sistem yeteri düzeyde gelişimlere cevap veremiyordu. Yetersizlik, ülkede finansal piyasanın yeni kurulmasından ve merkez bankasının tecrübesizliğinden kaynaklanmaktaydı.

Bağımsızlıktan sonra başlayan ve hızla arta ticari bankalar, genelde kamunun desteğini kestiği kamusal bankaların özelleşmesiyle oluşmaktaydı (Gorton, 1998). 1993-1994 yıllarında Kırgızistan'da asgari sermaye sorumluluklarını yerine getiremeyen bankaların kapatılması süreci başlamıştır. Yani, zayıf, rekabet edebilirliği olmayan bankalar kapanmaya mahkûm olmuşlar.

1995-1997 yıllarında bankacılık sektörü sıkı bir denetimle takip edilmeye başlamıştır. Bu süre zarfında da ödeme güclüğü çeken, likidite durumu zayıf olan bankalar kapanmaya başlamışlar (Abdujabarov, 2010).

Rusya'da yaşanan 1999 krizi, Kırgızistan'ın ekonomisine ve finansal piyasalarına negatif etki etmiştir. Ulusal para sürekli değer kaybetmeye başlamıştır. Çoğu banka yükümlülüklerini yerine getirmekte zorluk yaşamıştır.

2.4.2. Kırgızistan Modern Bankacılık Sistemi

Modern Kırgız bankacılığı, serbest piyasa ekonomisinin var olması, iyi yönetile merkez bankası, uluslararası mali kuruluşların verdiği desteğe bağlı olarak bir sıra avantajlar elde etmiştir. Ülkenin finansal piyasası gelişen doğrultuda hareket etmektedir. (Sagbansua, 2006). Zaman zaman yaşanan krizler Kırgızistan ekonomisine olumsuz etki etmiştir. 2005 ve 2010 yıllarında yaşanan siyasi sorunlar, bazı bankaların kapanmalarına sebep olmuştur. Bütün bu süreçler, bankacılık sektörüne olan güveni azaltmıştır (Bektenova, 2012).

Uluslararası ticaretin olması da farklı zaman dilimlerinde, farklı ülkelerde ortaya çıkan krizlerden, Kırgızistan'ın etkilemesine sebep olmuştur. Burada da önemli olan nokta,

bankaların sağlam ve istikrarlı bir yapıya sahip olmalarıdır (Alantar, 2008). Kırgızistan'da bankacılık hizmetleri yerli ve yabancı bankalar tarafından temin edilmektedir. İster yerli bankalar olsun isterse de yabancı, kanunlar her ikisi için de eşit hakları sağlamaktadır.

Kırgızistan Merkez Bankası 2001 yılında SWİFT Uluslararası Elektronik Transfer Sistemi'ne üye olmuştur (Özdenoğlu, 2005). Bankacılık sisteminde istikrar ve güveni artırmak amacıyla, merkez bankası tarafından asgari sermaye şartı uygulaması yapılmaktadır (Kazimierz, 1994).

2.5.Özbekistan Bankacılık Sistemi

2.5.1. Özbekistan Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

Özbekistan'da finansal sistemin temelini, diğer post Sovyet ülkeleri gibi bankalar oluşturmaktadır. Bankalar içerisinde ticari bankalar kilit rol üstlenmektedir. Finansal piyasasının bir diğer unsuru ise mevduat kabul etmeyen mikro finans kuruluşlar olmaktadır. Mikro finans kuruluşlarının finans sektöründe yeri çok az bulunmaktadır. Genellikle bu ülkede finans piyasası çok az gelişmiştir (Ahunov, 2018).

Özbekistan'ın mali yapısının daha net görülebilmesi için bağımsızlıktan önceki ve sonraki süreç olarak iki şekilde ele alınmalıdır (Akimov, & Dollery, 2004). Sovyetler birliğine dahil olmadan önce Özbekistan'da uygun bir bankacılık sistemi var olmamıştır. Yani bu ülkede bankacılık tarihi eski değildir (Ruziev, & Ghosh, 2009). Sovyetler birliğine dahil olduğu süreçte finansal sistem tamamen bağımlı bir şekilde, komünist yapı içerisinde yürütülmekteydi. Piyasada yatırımlar ve paranın el değişimi maliyet-fayda doğrultusunda işlem görmekteydi. Sağlam bir finansal piyasa yapısının olmamasına bağlı olarak planlı bir ekonomi yürütülmekteydi (Akimov, & Dollery, 2004).

Bu bağlamda Özbekistan'da kurulan ilk banka, Rusya Devleti tarafından 1874 yılında kurulmuştur. Bu kadar yeni bir bankacılık tarihine sahip olmasının altında yatan en temel neden, ülkenin geri kalmışlığı ve ülkede dini tutumların olmasına bağlı olmaktadır. Rusların iktidara gelmesiyle monobank sistemi kurulmuştur. Bu bağlamda bankacılık sektörü devlet tarafından idare edilmekte ve görevleri sınırlı olmaktadır. Bu sistemin rolü işletmeler arası işlevlerin organize edilmesi ve kısa dönemli kredilerin sağlanmasıydı (Ruziev & Ghosh, 2009).

Merkezi planlı ekonomilerin gelişmemiş bir yapıya sahip olması, finans sektörü üzerinde negatif bir etkiye sahip olması, finans anlamında sisteme özgü bir yapının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Finansal sistem açısından yaklaşıldığı zaman, bu ülkelerde geçiş ekonomilerinin gelişmiş Pazar standartlarına sahip olunmadığı görülür. (Yücememiş, Arıcan & Alkan, 2017).

1890'lı yıllara kadar ülkede ilk özel banka kurulmuş olup, devamında banka sayısı artmaya devam etmiştir. Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle ülkede bankacılık sektörü darbe almış ve tekrardan gerilemeye başlamıştır (Taşar, 2009). Kurumsal bankacılığın ayrılmasıyla bankalar arasında olan görev ayırımları da başlamıştır.

1991 yılı bağımsızlıktan sonra Özbekistan' da kendi bankaları kurulmaya ve şubeleri açılmaya devam etmiştir. 1991 yılı bağımsızlıktan sonra Özbekistan Merkez bankası kurulmuştur. Bankalarla ilgili düzenlemeler getirilmiş ve bankacılık sistemi yeniden kurulmuştur (Durdyev, 2010).

Ayrıca, 1991 yılında bankacılık ve faaliyetleri üzerinde düzenlemeler getirilmiştir. Bu süreç Özbekistan'da iki aşamalı bankacılık sisteminin oluşturulması için temel olmuştur (Akimov, & Dollery, 2004). Özbekistan, Özbekistan Cumhuriyet Merkez Bankası (CBU) başkanlığında geleneksel iki katmanlı bir bankacılık sistemi kurmuştur. Merkez bankasının temel işlev ve görevleri, Aralık 1995'te kabul edilen Merkez Bankası Kanunu'nda belirlenmiştir. Günümüzde CBU, tipik bir merkezi para otoritesinin işlevlerini yerine getirmektedir. Merkez Bankası'nın temel amacı, ulusal para biriminin istikrarını sağlamaktır. Merkez Bankası'nın başlıca görevleri şunlardır (Andrey, 2007):

- Ülkenin para, kredi ve döviz politikasının oluşturulması/uygulanması;
- Özbekistan'da etkin ödeme sisteminin getirilmesi;
- Bankacılık ve finans faaliyetlerinin lisanslanması ve düzenlenmesi;
- Kamu bütçesinin nakit hizmetinin yönetimi ve hükümet adına ticari faaliyetlerin yürütülmesi (Maliye Bakanlığı ile birlikte);
- Özbekistan Cumhuriyeti devlet rezervlerinin yönetimi (para birimi, değerli metaller vb.).

Özbekistan Merkez Bankası'nın mevcut lisanslama politikasının üç ana amacı vardır (Andrey, 2007):

- Eski SSCB'nin büyük uzmanlaşmış devlet bankaları temelinde veya sıfırdan, güçlü, iyi sermayelendirilmiş bankalardan oluşan bir çekirdek grup oluşturmak;
- Kendi çıkarları için var olan veya tek bir büyük hissedarın, küçük, zayıf bankaların mantar gibi büyümesini önlemek;
- Kaliteli ve itibarlı yabancı finans kuruluşlarını yerel kuruluşlara katılmaya çekmek.

Özbekistan'ın diğer ticari bankaları üç kategoriye ayrılabilir (Gökbunar, Yıldırım & Koç, 2016).

- Değişken devlet katılımına sahip anonim bankalar;
- Tamamen özel sermayeli anonim bankalar;
- Yerli ve yabancı finans kuruluşları arasındaki ortak girişim bankaları.

Değişken devlet katılımına sahip anonim bankalar, halen Özbek bankalarının çoğunluğunu oluşturmaktadır. 1995 ve 1996 yıllarında da bankacılık sistemiyle ilgili düzenlemeler getirilmiştir. 1999 yılından başlayarak özel sermayeli bankaların sayı artmaya başlamıştır.

2.5.2. Özbekistan Modern Bankacılık Sistemi

Günümüzde finansal işlevlerin büyük bir kısmını çoğu ülke gibi, Özbekistan'da da bankalar yerine getirmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri banka dışı finansal kurumların az gelişmiş olmasıdır. Fakat ülkenin az gelişmişlik durumuna bağlı olarak bankalar finansal piyasalarda sınırlı bir role sahip olmaktadır. Genellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemli finansman kaynağını oluşturmaktadırlar (Akimov, & Dollery, 2004). 2016-2018 yılları arasında serbestleşme politikası çerçevesinde bankalarla ilgili önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Ahunov, 2018).

BÖLÜM 3: BANKA KARLILIK, RİSK VE SERMAYE YAPISINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

3.1.Banka Karlılığı ve Risk

Risk gerçekleşmiş sonuçla gerçekleşmes beklene sonuç arasındaki sapmanı ifade eder. Bir yatırımcı açısından, beklenen yatırımdan sapma olarak bilinir (Ceylan, Durkaya, 2010).

Bankalar bulunduğu sektör gereği bir sıra faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler genel çerçevede içsel ve dışsal olaylardan ortaya çıkar. Makroekonomik düzeyde oluşan gelişmeler bankacılık sistemini ve gösterdikleri performansları etkiler. Devletin getirdiği regülasyonlar, deregülasyonlar veya herhangi parasal düzene etki edecek karar, bankacılık sektörünü de etkilemektedir (Taşkın, 2011).

Ticari işletme türü olan banka, faaliyet süreci içerisinde kendi karını maksimize etme peşinde koşar. Literatürde yapılan çalışmalar doğrultusunda, bankalar kendi karlarını maksimize ettikleri zaman bir sıra makro ve mikroekonomik faktörden etkilendikleri sonucuna varılmıştır. Makro çerçevede gelişen olaylar, bankaların kendi karar inisiyatiflerine bağlı olmaksızın, piyasada oluşan olaylardır. Mikro çerçevede oluşan riskler ise, bankaların içsel yönetimlerindeki başarısızlıklar sonucu ortaya çıkar. İster makro isterse de mikro faktörler kendiliğinde farklı türlere ayrılır (Dizgil, 2017).

Bankacılık sektörünün temelinde risk yatmaktadır. Zira, bankalar sektörde aracı görevi üstlenirler. Kısacası, bankanın ister kredi çerçevesinde ister diğer faaliyetlerinde aracı olarak sorumluluk alması bir tehlike olarak değerlendirilir. Modern çerçevede bankalar, riskli durumları fırsatlara çevirerek karlarını maksimize ediyor. Buradan anlaşıldığı üzere, önemli olan tehditlerin fırsatlara dönüştürülmesi, yani riskin yönetimidir. Her birey veya kurum alabileceği maksimum risk düzeyini belirlemeli ve ona uygun risk yönetimi yapmalıdır (Doğru, 2011). Finansal risk yönetimi; yatırımın enflasyon, döviz, volatilité gibi risklerden korunması için finansal enstrümanlar kullanılarak yatırım organizasyonunun gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Bankalar doğalar gereği fazla risk almaya mahkumlar. İletişim içinde oldukları alan gereği bir sıra, ekonomik, politik, kültürel risklere mahkumlar. Risklerle ilgili yapılan

gruplandırmalar, farklı literatürde farklı sınıflandırılmaktadır. En temel olarak ise, sistematik riskler ve sistematik olmayan riskler olarak ikiye ayrılmaktadır. Sistematik riskler, kontrol edilemeyen, sektörde mevcut tüm şirketleri aynı yönde fakar farklı derecelerde etkileyen risk türleridir. Tam ters, sistematik olmayan riskler ise, şirketin kendi bünyesinden kaynaklanan, iyi bir kontrolle ortadan kaldırılması muhtemel olan riskleri ifade etmektedir (Özbilgin, 2012).

Piyasada ortaya çıkan olumlu gelişmeler riski azaltmaya olumlu yönde etki eder. İyi geliştirilmiş makro ekonomik politikalar, mevcut ülkenin risk durumunu düşürerek daha yüksek getiri sunar (Blake, Cairns & Dowd, 2001).

İşletmelerin karşılaştıkları riskler çok farklı çeşitlerde olmaktadır (Bekçioğlu, 1983):

- Sistematik riskler
- Sistematik olmayan riskler.

Sistematik riskler, bütün sektörü etkileyen, savaş, enflasyon, ekonomik durgunluk, faiz oranları gibi çok fazla dışsal faktörden kaynaklanmaktadır. Çok fazla olsalar bile, şirketin bireysel olarak bu risklere etki etme şansı yoktur (Sharpe, 1964).

Sistematik riskler ortaya çıktığı zaman şirketler riski yönetemedikleri için, riskin oluşturacağı zararları minimize etmek için çalışırlar. Literatürde en çok sistematik risk olarak, enflasyon riski, kur riski, faiz oranı riski, politik risk yer almaktadır (Tanrıöven & Aksoy, 2011). Farklı çeşitleri olan sistematik risklerden, kur riski, yabancı yatırımlarda çok fazla ortaya çıkan risk türüdür (Ceylan & Korkmaz, 1998).

Sistematik riskler bireysel kaynaklı oluşmazlar. Yani, bir şirketin zayıf yönetimi veya kendi başarısızlığı gibi herhangi bir etkene bağlı olmazlar. Genelde siyasal ve sosyo-ekonomik nedenler sonucu oluşurlar (Karadeniz, Kandır, & İskenderoğlu, 2015).

Sistematik olmayan riskler, şirketlerin kendi yönetimlerindeki başarısızlıktan, finansal yapılarından doğacak sorunlardan oluşur. Bu grupta olan risk türlerini şirket iyi bir çözümle ortadan kaldırabilir. Kısaca bu risk grubu, şirketin yönetimindeki boşluktan, endüstrinin özelliklerinden, departamentler arası iletişim gibi faktörlerden kaynaklanır (Tanrıöven & Aksoy, 2011).

Sistematiik olmayan risk ya bir şirketi ya şirketler grubunu veya sektöru etkileyebilir. Bu grup riskler, şirkete özgü riskler olarak literatürde yer alır (MohamadiMalgharni, & Karimnia, 2014). şirketin kendi bünyesinden kaynaklanmayan, işçi grevi, reklam kampanyaları, tüketici tutum ve davranışlarındaki değışimler de şirket için risk unsuru oluşturur (Ceylan & Korkmaz, 1998). Çok iyi bir çeşitlendirilme yapılarak, sistematiik olmayan riskler sıfırlanılabilir (Kargin, Basoglu & Daim, 2009). Sistematiik risklere örnek olarak, finansal risk, endüstri riski, yönetim riski, faaliyet riski gösterilebilir (Sayım & Aydın, 2011).

3.2.Banka Karlılığına Etki Eden Makro Ekonomik Faktörler

Ülkenin mevcut durumu, yasal ve politik çerçeve ve finansal piyasalar bankacılık performansına etkim eden fatörler arasında yer alır (Ata, 2009). Ülke ekonomisinin gelişmesinde ve finansal piyasaların büyümesinde bankacılık sektörü önem arz etmektedir. Bu çerçevede de ülkede mevcut bankacılık sektörü ve onun karlılığı önem erzer. Banka karlılıklarınnın istikrarlı bir şekilde sürdürölmesi için bir sıra etmenlerin var olması gerekir. Bu etmenler, ortaya çıkacak risklerin yönetimi için önemlidir. İstikrarlı bir yönetim ve faaliyet banka karlılıklarınnı pozitif yönde etkiler. Bu etkileri ölmek için de farklı yöntemler geliştirilir.

Bankaların karlılıklarına etki eden ve bu etkenleri ölçmede kullanılan bir sıra yöntemler vardır. Banka karlılıklarına ertki eden fatörler içsel ve dışsal faktörler olarak ikiye ayrılır. Her iki faktör de kendi içinde birkaç başlığa bölünür (Gunter, Krenn & Sigmund, 2013).

Bankanın içindeki değışkenler mikro riskleri yansıtırken, banka dışı gerçekleşen olayların bankaya etkisi makro değışken faktörleri ifade etmektedir. Bu çerçevede, dış piyasada gerçekleşen ve tamamen bankanın kendi kontrolü dışında olan riskleri yöneltmek veya ortadan kaldırmak bankanın kendi çabalarıyla elde edeceği bir sonuç değildir. Makor değışkenler hem ulusal boyutta hem de uluslararası boyutta gerçekleşen olaylar sonucu oluşabilir. Makor ekonomik değışkenlerin banka karlılığına etksi bu çerçevede bankalar açısından önemli olmakta ve araştırılmaktadır.

Bankaların finansal tablolarında var olan hesaplardan oluşan faktörler içsel, banka yönetimiyle ilgili olmayan, dışarıda oluşan olaylardan meydana gelen faktörlerse dışsa faktörler olarak geçer. Bu faktörler ve etkileri ülkelere göre farklılık göstermektedir

(Doyran, 2013). Kısaca, banka karlılığına etki eden makro ekonomik riskleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

3.2.1. Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski, faiz hadlerinde ortaya çıkan dalgalanmalar sonucu banka maliyet ve getirilerindeki belirsizlikler olarak bilinir. Bu sonuçlar bağlı olarak bankanın piyasa değeri de değişimlere maruz kalır. Banka bilançosunda mevcut olan aktiflerin ve pasiflerin faiz oranları farklı olur. Bu farklılığa bağlı olarak faiz riski kaçınılmaz durumdur. Bu riskten kaçınmak için, banka mevduat ve kredilerini aynı vadede tutma stratejisi kullanabilir (Erb, Harvey & Viskanta, 1995).

Bir başka çalışmada, faiz oranı riski, ileri bir tarihte piyasa faiz oranlarında meydana gelecek değişimlerin, yatırım araçlarının fiyatlarını ve getirilerini olumsuz etkilemesi olarak bilinir. Piyasada faiz oranı hadlerinin yükselmesi de faiz oranı riskini doğurur. Piyasadaki bu değişimler yatırımları da etkiler. Her yatırımın piyasada oluşacak faiz değişimlerinden etkilenme dereceleri farklılık gösterse de bu değişimler genelde aynı yönde olur. Faiz oranlarında ortaya çıkan artış, yatırımlardan beklene getiri oranlarının da yüksek tutulmasına etki eder.

Faiz oranı riski piyasada mevcut olarsa, yatırımcılar genelde kısa vadeli yatırımları tercih eder. Burada ana etmen, faiz riskinden kurtulmaktır. Fakat unutulmaması gereken, kısa vade sonucunda tekrar yatırım yapıldığı zaman yatırımcı yine faiz oranları riskiyle karşı karşıya olur. Kısaca, kısa vadeli yatırımlara yönelmek faiz oranı riskinden kurtulmak için iyi bir yöntem değildir (Aşıkoğlu, 1983).

Literatürde faiz oranı risklerinin oluşmasında ana unsurlar olarak, gelir riski, yeniden yatırım riski, ödenmeme riski, marjin riski, fiyatlama riski, getiri eğrisi riski, temel oran riski ve opsiyon riskleri yer almaktadır (Canbaş & Doğukanlı, 2007). Faiz oranlarına duyarlı olan aktif ve pasiflerde ortaya çıkan oynaklıklar, gelir riskinin oluşmasına sebep olur. Bilançonun piyasa eğrinde ortaya çıkan değişimler ise fiyat riski olarak literatürde yer alır (Okay, 2002).

Faiz hadlerinde ortaya çıkan kısa dönemli değişimler, genelde, ekonomik dalgalanmalar sonucu oluşur. Yani, faiz oranlarındaki tahmin, ekonomik tahminlerle bağlantılı

olmaktadır. Eğer banakalar tarafından faiz oranı riski doğru yöneltilemezse, bankalar ciddi zarara uğrar, likidite ve sermaye yeterliliği riskleri ortaya çıkar.

Faiz oranı riskinin bir sıra unsurları mevcut olmaktadır. Bu unsurları aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür (Özün & ifter, 2006):

- Yeniden fiyatlama riski
- Getiri eyrisi riski
- Temel oran riski

Yeniden fiyatlama riski – mevcut faiz oranlarında oluşacak değişimlerin, bilançoda var olan aktiflere, pasiflere ve bilanço dışındaki farklı pozisyonlara etkisini, yeniden fiyatlama yapısına bağlı bankaların net faizlerden elde edecekleri gelirleri ve ekonomik değerleri negatif yönde etkileyen, bu etkiden ortaya çıkacak zarar olasılığı göstermede kullanılır (Ataman, 2001).

Getiri eyrisi riski – menkul kıymetlerin vadelerindeki farklılıklara bağlı olarak getirdikleri getiriler arasındaki farkı analiz etmeye yaramaktadır. Özellikle de faiz getirisi olan, bono ve tahvillerin süreleri dolmadan tekrar işleme koyulması, ikincil piyasalarının olması önemlidir. Getiri eğrisi de bu süreçte bir değişken olarak dikkate alınmaktadır (Mishkin & Apostolos, 2011).

Finansal piyasalar açısından enflasyon bekleyişleri de getiri eğrileri yardımıyla belirlenmektedir. Bu kadar önemli olması, ister piyasalar açısından isterse de merkezi bankalar açısından getiri eğrisini önemli biryere taşır (Choundhry, 2008).

Fiyatlama süreçlerinde de getiri eğrileri dikkate alınmaktadır. Sistematik ve sistematik olmayan risklerin takip edilmesinde ve yönlendirilmesinde getiri eğrileri kullanılmaktadır. Getiri eğrisi çerçevesinde en fazla tercih edilen yöntemler Nelson ve Siegel yöntemleridir. Konum, eğim ve eğrilik parametrelerin belirlenmesinde getiri eğrileri önem arz etmektedir (Diebold, 2006).

Banka karlılığının sağlanması, istikrarlı bir bankacılık sisteminin yürütölmesinde temel aktördür. Düşük faiz oranları veya faizler arası farklar varsa bu süreç dikkatlice incelenmelidir. Banka karlılığı ve getiri eğrisi arasındaki ilişki netfaiz marjı yardımıyla ölçölmektedir. Faiz gelir ve giderleri arasındaki farkın, faiz getiren varlıklara ortalaması

ile hesaplanmaktadır. Borç sürecinde vade uzunluğu da getiri eğrisinin eğilimine etki eder (Tüzün, 2019).

Temel oran riski – banka bilançolarından yola çıkarak yapılan analiz sonucunda, elde edilen oranlarda gözüken riskli durumları ifade etmektedir. Temel oranlar için makul olan, kabul edilen belirli düzeyler vardır ki, bunlardan sapmanın büyümesi oran riskini ortaya koymaktadır.

3.2.2. Piyasa Riski

Risk kelimesi anlam olarak, bir kayba, tehlikeye, zarara yol açacak olasılığı ifade etmektedir (Emhan, 2009). Farklı literatürlerde riske farklı tanımlar verilmektedir. Bankacılık çerçevesinde risk, verilmiş kredinin geri ödemem ihtimali veya yapılan taahhüdün tahsilinde ortaya çıkacak başarısızlıklar olarak ifade edilir. Finans mekanizması açısından risk, şirketin finansal planlamalarında ortaya çıkan negatif sapmalar olarak geçer. Risklilik düzeyi, gelecekle ilgili beklenen tahminlerin gerçekleşme olasılığı ile ters orantılıdır (Yılmaz & Şahin, 2009). Zira, gerçekleşecek olay çok net bir şekilde tahmin edilebiliyorsa, risk düzeyimiz sıfır olarak gerçekleşir. Gelecekte oluşacak durumla ilgili ne kadar fazla bilgiye sahip olursak eğer, karşılaştığımız risk düzeyi de o kadar düşük olmuş olur. Net bir şekilde tahmin edilen olayda risk oranı sıfır olarak gerçekleşir.

Genelde risk ve belirsizlik kavramları birbiriyle karıştırılır. Ancak unutulmaması gereken, belirsizlik tesadüfen ortaya çıkan bir sonucu göstermektedir. Oysa ki, risk sayısallaştırılarak ölçülen, tesadüfü olarak ortaya çıkmayan durumlarda kullanılır (Soydan, 1999).

Yatırım portföyünün dışında olan, spekülatif veya psikolojik faktörlerden ortaya çıkan riskler de piyasa riski olarak geçer. Piyasada ortaya çıkan herhangi bir oynaklık veya durgunluk, tüketici davranışlarındaki değişimler, politik olaylar birer piyasa riskinin oluşmasına sebebiyet verir. Piyasa riskinden korunmak için yapılan yatırımın veya sektörün piyasaya karşı olan duyarlılığını ölçmek ve buna uygun tedbir almak gerekir. Kalitesi yüksek ve istikrarlı yatırımlar piyasa riskine karşı daha az hassasiyet gösterirler. Günümüzde piyasalarda oluşan bu oynaklıklardan korunmak amacıyla türev ürünler kullanılmaktadır (Durmuşkaya, 2015).

3.2.3. Döviz Kuru Riski

Bu risk türü, yabancı paraların değerlerinde ortaya çıkan değişimlerden oluşmaktadır. Eğer yatırım yapılan para cinsi ilerleyen süreçte değerlendirilerek yatırımcıya getiri sağlarsa, o zaman yatırımcılar dövizde yönelirler. Bir ülke içerisinde bu süre genelde enflasyonist durum varsa oluşur. Yani ülke parası değer kaybederse, yabancı paranın değerlendirilmesiyle sonuç bulur. Tabii bu durum ülkenin mevcut ödemeler dengesinde açıkların oluşmasına da yol açır. Burada yatırımcının temel beklentisi, ilerleyen süreçte kurlarda ortaya çıkacak değişimlerdir (Doğanay, 2016).

Döviz işlemlerine bağlı faaliyetleri bulunduğu için bankalar bünyelerinde kur riskini de barındırırlar. Kurlarda ortaya çıkan beklenmedik değişimler, bankaların bilançolarında yer alan döviz kalemlerinin piyasa fiyatlarına yansır. Sahip olunan aktif döviz kalemleriyle pasif döviz kalemleri arasındaki farka bağlı görülür. Döviz piyasasında ortaya çıkan bu değişimlerin bankaların getirisine etkisi olarak da ifade edilir. Bankalar da kurdaki oynaklığa bağlı getiri sağlamak isterler. Fakat bu oynaklık hem kar hem de zarar yol açabilir. Bu yüzden döviz pozisyonları sürekli kontrol altında tutulması gerekmektedir. Dözi kurundaki dalgalanmalar bir sıra ekonomik ve politik düzenlemeler sonucunda dengeye ulaşır. Döviz kurundaki dengenin sağlanmasında merkez bankalarının rolü önemlidir (Okay, 2002).

Uluslararası ticaretin yaygınlaşması belirli bir miktarda paranın döviz cinsinden tutulmasını gerektirmektedir. Döviz kuru riskine açık olunan zaman da bu tür risklerin ortaya çıkma ihtimalleri olasıdır. Sadece iyi bir çeşitlendirme ve türev ürün seçimleriyle döviz kuru riski minimize edilebilir (Williams, 1982).

3.2.4. Menkul Kıymet Fiyat Riski

Sistemik riskler menkul kıymetler piyasasında da görülmektedir. Eğer piyasada işlem görüyorsanız sistemik risklerden kaçmak olanaksız bir hal almış oluyor. Uluslararası finansal piyasaların yaygınlaşması menkul kıymetler piyasasının gelişmesine etki edmektedir. Menkul kıymet piyasası yatırım araçlarının alınıp satıldığı piyasalardır. Bu bakımdan, ister menkul kıymeti alan taraf isterse de menkul kıymeti satan taraf belirli risklerle karşılaşmaktadırlar ki, bu da sistemik riskler içerisinde menkul kıymet riski

olarak değerlendirilmektedir. Diğer risk türleri gibi önemli olan karşılaşılan risklerin iyi yönetilmesidir (Başkaya, 2000).

Menkul kıymetlerin değerlendirilmesi ve seçilmesinde oluşan bu piyasa riskler iyi analiz edilmeli ve ona uygun karar alınmalıdır. Yatırımın riski, maliyeti, alternatif yatırımların mevcudluğu menkul kıymet seçimlerinde etki edecek riskli faktörlerdir. Menkul kıymetlerin borçlanma veya öz kaynaklar yoluyla yönetilmesi de risk göstergesidir.

3.2.5. Politik Risk

Politik risk, ister ulusal isterse de uluslararası düzeyde ortaya çıkan siyasi gelişmelerden kaynaklanır. Olaylar sonucu, yatırımcının gelecek için iyimser veya kötümser olması, onu yatırıma teşvik eden önemli kriterdir. Bu risk türü aslında piyasa riskiyle iç içe bir kavramdır. Piyasada oluşan siyasi durum, ekonomik krizler birer belirsizlik unsurudur ve yatırımcı için risk oluşturur. Zira bu olaylar sonucu oluşan siyasi istikrar yatırımcı kararlarını etkiler.

Politik risk de sistematik riskleri tetikleyen risk türlerindendir. Bu risk grubu mevcut ülkenin makroekonomik göstergeleri, siyasi ve demografik yapısı dikkate alınarak oluşturulan risktir. Buraya yatırımcı portföyünden başlayarak, din, etik, sosyal durumlar gibi faktörleri de eklemek mümkündür (Yapraklı, 2007).

Politik olaylara bağlı olarak nakit akış riski de ortaya çıkabilir. Gelecekteki nakit akışlarının beklenmedik seyr alması nakit akış riski olarak bilinmektedir. Politik riski kendi içerisinde mikro politik ve makro politik olarak değerlendirebiliriz. Bir ülkenin tamamını, oraya dahil yerli ve yabancı bütün şirket ve yatırımcıları etkileyen risk makro politik risk olarak geçer. Ülkede mevcut yabancı şirketlerin kamusallaştırılmasını hedefleyen, vergi, fiyat kontrolleri gibi durumları etkileyen riskler mikro politik riskler olarak kabul edilir. Bu risk grubu genelde belirli bir projeleri veya endüstrileri etkiler (Emir & Kurtaran, 2005).

3.2.6. Enflasyon Riski

Piyasada aracılık görevi üstlenen bankalar, genel fiyat değişimlerine karşı çok hassas olurlar. Enflasyon riski de fiyat değişimlerine bağlı olduğundan bankaları direkt etkiler. Paranın değer kaybetmesi, fiyatlarda oluşacak değişimler, beklenen getirilerde olumsuz

sonuçlara yol açar. Bu da dolaylı bir şekilde bankalar için risk oluşturur (Doğan & Şarsel, 1994).

Enflasyon riski, yatırılmış paranın sağlayacağı getirinin değer kaybetmesine sebep olur. Enflasyon riski, paranın satın alma gücünü düşürerek, getirileri azaltır. Tam da burada ortaya çıkan getirilerde değer kaybı ihtimali enflasyon riski olarak geçer.

Enflasyon riski, menkul kıymet getirisini de negatif etkiler. Bu ihtimallere karşı, enflasyon riski gerçeğe yakın, çok iyi tahmin edilerek, menkul kıymetin getirisindeki değer kaybı önlenmelidir. Kayb önlenmezse yatırımcıların bu sektörden çıkmalarına sebep olur (Aşıkoğlu, 1983).

Yatırımcılar için bir risk unsuru olan enflasyon da belirsizlik çeşitidir. Sabit getirili yatırımlar enflasyon riskinden daha fazla etkilenir. Enflasyon düzeyi, mevcut ekonomi hakkında da bilgi sunar. Eğer enflasyon oranı yüksek düzeylerde olursa, yatırımcı alternatif yatırım kaynaklarına başvurur. Yatırımcı yatırıma yöneldiği zaman, piyasada mevcut olacak enflasyon düzeyinin, elde edeceği getirinin altına olacağını varsayar. Eğer tersi durum gerçekleşmiş olursa, yatırımcı reel anlamda gelir sağlamamıştır demektir. Zira yatırıma yönelmenin temel amacı da gelecekte daha fazla getiri elde etmektir. Tabii bu durum yatırımcı niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Bazı pasif yatırımcılar sadece anaparayı korumak adına da yatırıma yönelirler (Ceylan, 2006).

Enflasyon riski, yüksek enflasyon düzeylerine sahip ülkelerde daha fazla oluşmaktadır. Genelde bu tür ülkeler de az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdir.

3.3.Banka Karlılığına Etki Eden Mikro Ekonomik Faktörler

Karın maksimizasyonu bir işletmenin temel hedefi olmaktadır. Bu güdü içerisinde şirketler kar elde etme peşindedirler. Kar elde etme süreci içerisinde şirketler bir sıra içsel ve dışsal faktörlerle karşı karşıya gelirler. Bankalar da bir işletme şekli olduğundan kar elde etmek ve bir sıra faktörlerden etkilenmek olası durumdur. Bankanın kendi kalemlerinde gözüken, banka yönetimiyle ilgili herhangi bir içsel olaylardan ortaya çıkan riskler de içsel veya mikro ekonomik faktörler olarak değerlendirilmektedir (Gülhan & Uzunlar, 2011).

Uluslararası finansal piyasaların genişlemesi, ticaret hacimlerinde ortaya çıkan artışlar, ekonomik süreçte gerçekleşen büyümeler gelir elde etmek açısından önemli etkiler ortaya

koymaktadır. Fakat ortaya çıkan bu büyüme ile, özellikle de finansal piyasaların gelişmesine bağlı, finansal kırılganlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Finansal kırılganlık, tanım olarak, piyasalarda oluşan küçük boyutlu şokların ekonomiyi, geniş çapta finansal krizlere sürükleyen yüksek düzeyli hassaslığı ifade etmektedir (Allen & Gale, 2004). Başka bir tanıma göre, finansal kırılganlık, gerçekleşen küçük çaplı veya rutin şokların büyük ölçekli finansal krizlere karşı olan duyarlılığını göstermektedir (Lagunoff & Schreft, 2001).

Finansal kırılganlığın olması, piyasalarda istikrarsız durumların oluşmasına ve ekonominin negatif yönde etkilenmesine etki etmektedir. Özellikle gelişen bankacılık sektöründe, aracı sayısının artması, spekülasyon işlemlerin mevcudluğu veya genel çerçevede finansal serbestleşmenin genişlemesi, bankacılık sisteminde hassasiyet düzeyinin artmasını tetikler (Grabel, 1994). Hassasiyet de finansal krizlerin oluşmasına yol açan ana etkidir.

Oluşması muhtemel risklerin baştan belirlenmesi, ister bankacılık sisteminde isterse de genel ekonomik çerçevede finansal krizlerin kontrol edilmesine yardımcı olur. Kırılganlığın fazla olması, sistemi zayıflatmakta, dış şoklara karşı savunmaz kalmasını tetiklemekte ve genel çerçevede dengesizliklerin oluşmasına sebep olmaktadır. Finansal krizlere karşı en etkili mücadele yöntemini geliştirmek için, finansal kırılganlığın ölçülmesi, bu kırılganlığın oluşmasına etki eden mikro ve makro faktörlerin belirlenmesi önemli faktör olmaktadır. Finansal kırılganlığa neden olan faktörlerin belirlenmesi, olası krizlerin ve durulganlıkların minimize edilmesine klavuz rolünü üstlenmektedir (Küçükbay, 2017).

3.3.1. Kredi Riski

Aarcılık görevi üstlene bankaların vermiş oldukları kredileri geri alamama ihtimali kredi riski olarak geçer. Bankalar geri ödenmeme ihtimali olan krediler için karşılık ayırmakta ve karşılıkları net faiz gelirinden düşmektedirler. Bu işlem, bankaların elde edecekleri kazançlarda negatif etki yaratır (İnan, 2004).

Kredi notu değerlendirilmesi kredi riskinin yönetiminde önemli aktör olmaktadır. Kredi notu değerlendirilmesiyle bankalar kişilere verecekleri kredi tutarını ve süresini belirlemektedirler. Bu yöntemle bankalar, kişilerin kredi geçmişlerine ulaşmakta,

kredilerle bağılı yaşadıkları analiz etmekte ve buna uygun kişilere kredi sunmaktadırlar. Bu yöntemi uygulamakla bankalar, kredi rikslerini, verdikleri kredilerin geri ödenmeme risklerini minimize etmiş olmaktadır.

Bankaların sağladıkları kredileri farklı başlıklar altında incelenmektedir. Sağlanan kredi nakit niteliğı mi taşıyor yoksa gayri nakti olarak mı sağlanır olması kredi türlerinin ve özelliklerinin belirlenmesinde temel faktördür. Bankacılık sistemi verilen krediler aracılığıyla fazi gelirleri elde ettikleri için, kredi işlemleri bankalar için hassas konular arasında yer alır. Ekonomik gerekliliğın ne olması da çekilecek kredi türüne kendietkisini yansıtır. Günlük hayatımıza en fazla karşılaştığımız kredi türlerinden bazılarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Ivashina, Laeven & Moral-Benito, 2022):

- İhtiyaç kredisi, bireysel tüketici kredisi diye de tabir edilen bu kredi türü, genellikle kısa dönemli ihtiyaçları karşılamak amacıyla çekilmektedir. Günlük hayatımızda en fazla tercih edilen kredi niteliğı taşımaktadır.
- Konut kredisi, bir bireyin veya tüketicinin konut satın alması zamanı oluşan nakit ihtiyacını tenin etmek amacıyla verilen kredi türüdür. Günümüzde yaygın olarak kullnılmaktadır. Emlak değeriendirici ekspertler tarafından alınacak emlakın değeri belirlendikten sonra, değerin belirli bir oranında kredi verilmektedir.
- Taşııt kredisi, bireysel kredi türü niteliğı taşıyan bu kredi türünde, tüketici taşııt almak istemekte ve bunun için de kredi talebinde bulunmaktadır. Kredi süresi bitinceye kadar taşııt bankanın ipoteki altında kalmış olmaktadır.
- Bayram kredisi, ihtiyaç kredisi niteliğı taşımaktadır. Tüketicilerin bayram zamanlarında oluşan daha fazla alışveriş yapma isteklerine karşılık, bankaların kısa vadeli olarak, tüketicilere özel hazırlayıp sundukları kredi çeşididir. Genelde reklam niteliğı de taşımaktadır.
- Evlilik kredisi, bu risk türü de ihtiyaç kredisi çerçevesinde ele alınır. Yeni evlenecek çütlüklerin düğün masraflarını karşılamak amacıyla sunulan kredi çeşididir.
- Esnaf kredisi, KOBİ kredisi olarak da ifade edilen, küçük çaplı işletme sahiplerine, kendi işlerini genişletmek amacıyla sunulan kredi türüdür.

3.3.2. Operasyonel Risk

Yeni kurulacak olan şirketlerin ilk başlarda karşılaştıkları risk çeşididir. Sistemin altyapısından, yönetsel hatalardan ve kurumun kendi dışında olan olaylardan ortaya çıkan, kurumun sunduğu hizmetlerin yavaşlamasına ve ortadan kalkmasına yol açan riskler, operasyonel riskler olarak kabul görmektedir (Barakat & Hussainey, 2013).

Operasyonel risklerin yönetilmesi gerekliliği, 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Operasyonel risk, risk türleri içerisinde en eski olma özelliği taşımaktadır. Sadece finansal açıdan değil, finans dışı konular da operasyonel riskin oluşmasına etki etmektedir. Operasyonel riskin ortadan kaldırılması için, diğer riskler gibi ölçümünün yapılması gerekir. Ancak, bu risk grubunda risk ölçümü çok karmaşık bir şekilde gerçekleşmektedir (Mazibaş, 2003).

Operasyonel riskin ortaya çıkmasına etki eden birçok sebep bulunmaktadır. Fakat genel haliyle, operasyonel riski oluşturan faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Personelden kaynaklanan riskler, banka çalışanlarının veya yöneticilerinin başarısız oldukları durumda, sorumlulukları yeterince almamaları, işleri aksatmaları, görevlerini kötüye kullanmaları durumunda ortaya çıkmaktadır.
- Bilgi sistemlerinden kaynaklanan riskler, bankanın sahip olduğu bilişim ve teknolojik altyapısının yetersiz oluşuna bağlı olarak ortaya çıkan riskler olarak bilinmektedir.
- Süreçlerden kaynaklanan riskler, bankanın örgütsel yapısına ve işleyiş sürecine bağlı olarak ortaya çıkan risklerdir. Kademeler arasındaki bilgi süreçlerinde yaşanan boşluklar, süreçlerden kaynaklanan risklere en iyi örnek teşkil etmektedir.
- Dış olaylardan kaynaklanan riskler, banka dışında, üçüncü kişilerin işlevlerine bağlı, bankayla ilişkili olduğu için ortaya çıkan risk çeşitidir. Ayrıca doğal afetlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak şirketin bünyesinde ortaya çıkan riskler de dış olaylara bağlı riskler olarak bilinmektedir.
- Yasal riskler, bankaların yasal süreçlerine bağlı olarak karşılaştıkları risklerdir. Bu risk grubu, ilk başlarda kuruluş aşamasında ortaya çıkacağı gibi, yeni pazarlara

veya uluslararası piyasalara açılması durumunda da karşılaşılmaktadır. Mevcut yasal düzenlemeler, bankalar için yasal riskleri oluşturmaktadır.

3.3.3. Likidite Riski

Likidite riski, bankaların mevcut yükümlülüklerini iyi yönetmemeleri, borçlarındaki artışlar karşılayacak kadar kaynağa sahip olmamaları durumunda ortaya çıkan risk türüdür. Likidite riski yaşayan bir banka, kısa sürede nakit ihtiyacı duyduğunda, bu ihtiyacı temin etmede sıkıntı yaşamaktadır (Goodhart, 2008).

Likidite riskinin oluşmasında temel neden, şirketlerin veya bankaların yeteri kadar kaynak bulundurmamaları olmaktadır. Yükümlülüklerin iyi kontrol edilememesi, borçları karşılayacak düzeyde kaynak sahibi olunmaması likidite riskinin oluşmasına yol açar. Likidite düzeyinin iyi olması, vadesi gelecek borçların ödenilebilmesi, alacakların zamanında tahsilatı ve gereken yeni yatırımların istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Eğer bu sıralanan işlemlerin gerçekleşmesinde sorun yaşanırsa, likidite riski mevcuttur anlamına gelir (Deventer, Imai & Mesler, 2013).

Olağanüstü durumlarda, likidite sorunu, bankanın kendi faaliyetlerini bile yerine getiremez hal almasına sebep olur. Likidite riski, akti-pasif yönetiminin iyi şekilde sağlanmasıyla ortadan kaldırılabilir. Bu risk çeşidinde, banka müşterilerinin mevduatlarını çekmede veya kredi taleplerinde ciddi sorunlar ortaya çıkar. En kaba haliyle, pasiflerdeki yükümlülükleri karşılayama durumu olarak ifade edilmektedir.

3.4.Banka Karlılığı Oranları

Bir işletmenin kuruluşundaki en temel amaç kendi karını maksimize etmektir. Bu karlılığı yakalamak için de etkin çalışmak temel faktördür. İşletme bu etkin kullanımı sahip olduğu varlıkları iyi bir şekilde yöneterek elde eder. Varlıklar içerisinde de şirketin sahip olduğu sermaye oranı önem arz etmektedir (Staikouras & Wood, 2004).

Finansal olarlar ve firmanın değeri, üçüncü bir kurum veya şahıs tarafından firma analiz edilirken gerekli olmaktadır. Özellikle de firmanın karlılık değerleri hesaplanırken, finansal oranlar ışık tutar. Finansal oranların iyi olması, şirketin veya bankanın performans göstergesinin iyi olduğuna işaret eder. Firmanın değeri, finansal oranlardan yola çıkarak hesaplanmaktadır. Finansal oranlar da kar ile sermaye arasında, kar ile

satışlar arasında ve kar ile finansal büyüklük arasında olmasına göre değişik şekillerde ele alınmaktadır (Domanovic, Todorovic & Savovic, 2018).

3.4.1. Kar ile Sermaye Arasındaki İlişki Oranları

Bir faaliyet döngüsü içerisinde işletmenin elde ettiği karın yereli olup olmadığını mali tabloları aracılığıyla görmek mümkündür. Bunu bize, mali tabloların sunduğu verilerden yola çıkarak hesaplanan finansal oranlar göstermektedir. Kısaca, işletmenin karlılık yapısının ne olduğunu karlılık oranları ifade etmektedir. Karlılık oranı, bir işletmenin belirli bir dönem içerisinde, kendi varlıklarını kullanarak ne kadar kar elde ettiğini gösterir. Karlılık oranları birkaç başlık altında ele alınmaktadır (Akgüç, 1998).:

- Net karın özsermaye oranı
- Vergi öncesi karın öz sermayeye oranı
- Faiz ve vergiden önceki karın kaynaklar toplamına oranı
- Net karın aktif toplamına oranı
- Birikmeli (kümülatif) karlılık oranı

Net karın özsermaye oranı – şirketin gerçek anlamda karlılığını gösteren orandır. İşletmelefrin karlılık analizlerinde kullanılan ve tercih edilen en güvenilir orandır (İvgen, 2003).

Vergi öncesi karın öz sermayeye oranı – şirket sahipleri tarafından en çok dikkat edilen oran olmaktadır. Vergi oranı düzeyinin ne olmas, şirketin elde edeceği karlarla ilişki olmaktadır. Vergi oranlarında ortaya çıkan değişiklikler, vergi sonrası net karın tutarına etki edeceğinden, şirket değerlendirilmesinde veya bir şirketin karlılığı analiz edildiğinde kullanılan bir yöntemdir.

Faiz ve vergiden önceki karın kaynaklar toplamına oranı – ekonomik Rantabilite olarak da literatürde kabul görmektedir. Bu oran işletmenin sahip olduğu kaynakları ne derecede etkin kullandığını gösterir. Bu oranla, şirkete yatırılan sermayenin faiz oranı hesaplandığından, gerçek bir rentabilite oranı olmaktadır (Akdoğan, 2003).

Net karın aktif toplamına oranı – şirketin sahip olduğu aktivlerin faaliyet döngüsü içerisinde ne kadar aktif kullanıldığının bir göstergesidir. Yani, şirketin varlıklarının ne

kadarlık etkin kullanıldığını ifade etmektedir. Bir şirketin aktifleri içerisinde yer alan kendi varlık ve borçlarıyla, ne kadar karlı bir yatırım yönelttiğini gösterir. Elde edilecek oranın yüksek olması, etkin ve karlı yönetimin sonucu olmaktadır.

Birikmeli (Kümülatif) karlılık oranı – şirketin dağıtılmamış karlarının (yedek akçe ve bu türden karışıklar dahil) net varlık toplamına bölünmesiyle hesaplanır. Şirketin kar dağıtım politikasına ışık tutan bu oran, şirketin uzun dönemli karlılığını göstermektedir. Birikmeli karlılık oranının düşük olması, firmanın başarısızlığının bir göstergesi olarak kabul görmektedir (Eriotis, Frangouli & Ventoura-Neokosmides, 2002).

3.4.2. Kar ile Satışlar Arasındaki İlişki Oranları

İşletmenin yapmış olduğu satışlarla elde edeceği kar arasındaki ilişki de bir işletmenin karlılık yapısını ölçmede kullanılan oranlar arasında yer almaktadır. Kar ile satışlar arasındaki ilişki oranları birkaç başlık adı altında incelenmektedir (Pollack & Adler, 2016).

Faaliyet karının net satış tutarına oranı (İş hacmi rantabilitesi – faaliyet kâr marjı)- olarak ifade edilen oran, bir işletmenin gösterdiği ana faaliyetin ne kadar karlı olanda olduğunu göstermektedir. Bu oranın yüksek olması, firma açısından olumlu durum olarak ifade edilmektedir. Bu oranın yeterliliğiyle ilgili bilgi almak için, geçmiş dönemlerde ilgili rakamların ve sektörün ortalaması göz önüne alınması gerekir. Bu oranda, satış tutarlarından, belirli bir devre içerisinde işletmenin para ile ifade edeceği ekonomik çalışmaları baz alınmaktadır (Brealey, 2001).

Net karın net satış tutarına oranı (Net kâr marjı)- bir şirketin satışlarından ortaya çıkan kar oranını belirlemek için kullanılmaktadır. Satışların yüzdesi olarak bilinmektedir. Şirketin faaliyetlerinin karlılığı hakkında bilgi veren oran olarak net kâr marjı bilinmektedir. Ayrıca net kâr marjı, fiyatlama, maliyet, üretimde etkinlik gibi alanlarda da bilgi sunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda firma performansı ölçüldüğü için net kâr marjı çok önemlidir. Net kâr marjı faaliyet marjı değildir. Net kâr marjını faaliyet karından ayıran temel noktalar vardır. Bu oranın yeterli olup olmamasını belirlemek için mutlak şekilde geçmişteki oranlara ve endüstri kolundaki benzer şirketlerin oranlarına bakarak karşılaştırılma yapılması gerekir (Hayek, 2018).

Brüt satış karının net satış tutarına oranı (brüt kâr marjı) net satışlarla satılan malın maliyeti arasındaki pozitif ilişkini gösteren orandır. Bu oranın şirketin faaliyet giderlerini karşılayacak ve işletme sahibine normal bir kar sunulacak kadar yüksek olması gerekir. Brüt kar arttığı zaman doğru orantılı olarak, kâr marjı da artacağı için şirketin başarılı olduğunu gösterir. Bu oranın yükselen trende sahip olması, işletmenin lehine yorumlanmaktadır (Ravenscraft, 1983).

Bir şirkette brüt satış karının yükselmesine bir sıra faktörler etki etmektedir. Bu faktörleri kısaca olarak aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür:

- Satış fiyatları yükseldiği halde maliyetlerin sabit kalması,
- Maliyetler düşerken satış fiyatlarının aynı düzeylerde kalması
- Maliyetlerdeki artışın, satış fiyatlarındaki artıştan daha düşük olması
- Satışlardaki düşüşün maliyetlerdeki düşüşten daha yavaş olması
- Satış hacmi içerisinde brüt karlılıkları fazla olan malların büyük yer kaplaması

Satılan mal maliyetinin net satış tutarına oranı- şirketin geçmiş yıllara ait oranları ile, şirketin bulunduğu sektörün oranları karşılaştırılarak, şirket oranlarının normal düzeyde olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bu oranın düşük düzeylerde gerçekleşmesi, şirket için olumlu durum olarak ifade edilmektedir. Oranın yüksek düzeylerde gerçekleşmesi ise, maliyetlerin arttığı yönünde bilgiler sunmaktadır.

3.4.3. Firma Karlılığının Mali Yükümlülükleri Karşılama Yeterliliğini Ölçmede Kullanılan Karlılık Oranları

Karlılık ile mali yükümlülükler arasındaki ilişkini gösteren karlılık oranları da diğer oran grupları gibi birkaç başlık altında incelenmektedir. Literatürde kabul gören en fazla tercih edilen, karlılık mali yükümlülük arasındaki oranlar üç başlık altında incelenmektedir (Erokyar, 2008).

- Faiz karşılama oranı
- Borç taksitlerini karşılama oranı (borç servisi oranı)
- Sabit ödemeleri karşılama oranı

Faiz karşılama oranı – elde edilen dönemsel karın, faizin kaçkatı olduğunu bizlere sunmaktadır. Faiz ödemeleri, özellikle de bankacılık açısından, sabit getiri niteliğinde olduğundan önem arz etmektedir. Bu oran, karın faizi karşılama genişliği olarak da kabul görmektedir. Bu konudaz bir firmanın başarılı olması demek, faizin çok üzerinde birkara sahip olması anlamına gelmektedir.

Borç taksitlerini karşılama oranı (Borç servisi oranı) – şirketin aldığı kredilerini geri ödeme yeteneğini göstermektedir. Şirketin toplam kaynakları içerisinde, kredi ödemeleri için ayırdığı taksit miktarlarını ve ödemek zorunda olduğu borç miktarları arasındaki ilişkiyi gösterir (Boykin & Hoesli, 1990).

Sabit ödemeleri karşılama oranı – şirketin sabit ödemeleri karşılama gücünü göstermektedir. Sabit ödemelere örnek olarak, alınmış borçların taksit ödemeleri, kiralar ve bu gibi giderleri göstermek olar.

3.4.4. İşletmenin Ortaklarına Yeterli Bir Gelir Sağlayıp Sağlamadığını Belirlemede Kullanılan Karlılık Oranları

Bir yatırımcı herhangi bir şirkete ortak olarken kendi karını maksimize etmeyi hedefler. Eğer elde edeceği getiri oranı, karşılaşacağı risk oranını aşıyorsa, yatırımcı bu yatırımı veya şirkete ortak olmayı kabul eder. Burada önemli olan konu, ortak olunan şirketin sağlayacağı getiri düzeyinin ne olduğudur. Ortaklara getiri sağlanıp sağlanmadığını ölçmede kullanılan oranlar da bu ihtiyaçtan yola çıkmıştır. Bu oranları genelde üç başlık altında incelemek mümkündür (Hermawan, 2012):

- Pay başına kar (pay başına gelir)
- Fiyat / Kazanç oranı (pay senedinin karlılığı)
- Fiyat / Nakit oranı

Pay başına kar (Pay başına gelir) – bir pay senedinin değerinin belirlenmesine önem teşkil eden orandır. Alınmış olan bir pay senedi veya hisse senedi başına yatırımcının elde edeceği kazancı göstermektedir. Karlılık düzeyinin ne olması o şirketin pay senetlerine veya hisse senetlerine olan talebi artıracaktır. Talebin yükselmesi, piyasada senetlerin fiyatlarının yükselmesine ve şirketin değerlenmesine etki eder. Bu bakımdan hem yatırımcı açısından hem de şirket sahipleri açısından bu oran önem arz etmektedir.

Fiyat / Kazanç oranı (Pay senedinin karlılığı) – yatırımcının bir şirketin bir hisse senedinden elde ettiği getiriye karşılık ne kadar bedel ödemeye razı olduğunu gösteren bir orandır. Bu oran, yatırımcıların şirketlere biçtikleri değeri de göstermektedir. Eğer ödenen kâr payı ne kadar fazlaysa, yatırımcılar da daha fazla para ödemek isteyeceklerdir. Bu da piyasada şirketin pay fiyatlarının yükselmesine sebep olur. Bu yöntemin kolya olması, çok fazla tercih edilir olmasına etki etmektedir. Net karı dikkate almaması içe oranın en büyük dezavantajı olarak bilinir (Ou & Penman, 1989).

Fiyat / Nakit oranı – fiyat kazanç oranına alternatif olarak geliştirilmiş orandır. Şirketlerin uyguladıkları amortisman oranlarının farklı olmasına bağlı olarak ortaya atılmıştır.

3.5.Literatür Taraması

Literatür incelenmesi yapıldığı zaman, makro oranların mikro banka rasyolarını nasıl etkilediğine dair bir sıra çalışmalar literatürde yer almaktadır. Ülkelerin elde ettiği büyüme oranları ve ülkede yaşanan enflasyon düzeyleri bankacılık sektörünü ciddi şekilde etkisi altına almaktadır. Mevduat faiz oranlarının ne olması da ister yerli isterse de yabancı yatırımcı çekmekte önemli etken olmaktadır. Bu sebeptendir ki, mevduat faiz oranları göstericileri de bankaların sağladıkları kar, likidite düzeyi, sermaye yapıları ve risk düzeyleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Aynı zamanda mikro oranların da bankalardaki karlılık ve sermaye yapılarına ilişkin etkilerine dair de literatürde çalışmalar mevcut olmaktadır. Bir bankanın kendi bünyesinde barındırdığı risklilik düzeyi, nakit yapısı, sermaye yeterliliği gibi rasyoları o bankanın gücünü ve dayanıklılığını ifade etmektedir.

Yapılan literatür çalışması sonucunda çalışma modellerine dahil edilen değişkenlerin bankaların karlılık, risk ve sermaye yapıları üzerinden en çok etki gücüne sahip oranlar olduğu anlaşılmaktadır. Detaylı şekilde yapılan literatür taraması aşağıda yer almaktadır.

Güneş (2015), ROA ve ROE panel verilerini değerlendirmek için dahili, harici ve sektörel değişkenleri kullanarak, panel veri yaklaşımı ile 2002–2012 verilerini incelemiştir. Analize göre, güçlü sermaye yapısına sahip bankaların karlılık oranlarının yüksek olduğu, enflasyonun banka karlılığını olumlu etkilediği, faiz getirmeyen aktiflerin oranı arttıkça net faiz marjının düştüğü, mevduatın toplam pasifler içindeki payı arttıkça aktif karlılığının azaldığı, gerekli rezerv oranları karlılığı, mevduat sigorta sistemi ise karlılığı

olumsuz etkilediği bulunmuştur. Bununla birlikte, riskli yatırımlar, yetersiz fiyatlandırma nedeniyle karlılığa zarar verirken, az gelişmiş ülkelerdeki yabancı bankalar, zengin ülkelerdeki yerel bankalardan daha avantajlıdır.

Aydın'ın 2019 araştırması, 23 Türk mevduat bankasının 2012'den 2017'ye sermaye yeterlilik oranlarını ve karlılıklarını incelemiştir. Çalışma, banka karlılıklarını aktif getiri oranlarını kullanarak ölçmüştür. Panel veri regresyon analizi, bankaların sermaye yeterlilik oranları ile aktif getirileri arasında doğrusal olmayan ters U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Böylece, daha yüksek bir sermaye yeterlilik rasyosu, aktif getirisini bir noktaya kadar artırmakta, ancak bunun ötesinde karlılığı düşürmektedir.

Reis, Kılıç ve Buğan (2016), Türk bankacılık sisteminde 2012 ve 2017 yılının ilk çeyreğinde 23 mevduat bankasını örnekleme dahil ederek karlılık etkenlerini incelemiştir. ROI ve net faiz marjı karlılık ölçütleriydi. Çalışmada, panel veri ve regresyon analizi, dahili ve harici karlılık değişkenlerini esas alınmıştır. Bankanın karlılığı, gayri safi yurtiçi hasıla gibi dış değişkenlere ve kaldıraç oranı, kredi/mevduat oranı ve piyasa değeri gibi dahili değişkenlere bağlıdır. Çalışmanın sonucunda, aktif getirisi, enflasyon oranı ve ekonomik büyüme oranının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya konmuştur.

Gülhan ve Uzunlar (2011) tarafından yapılan başka bir çalışmada, 1990-2008 yılları arasında Türk bankacılık sektörünün karlılık faktörlerini sermaye yeterliliği, operasyonel harcamalar, likidite durumu, banka büyüklüğü ve menkul kıymetlerden yararlanarak değerlendirmek için panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya göre, menkul kıymet cüzdanı ve takipteki krediler varlık getirisini etkilemektedir. Modelin kontrol değişkenleri olan enflasyon, ekonomik büyüme oranı, sektör payı, sektör yoğunlaşması ve ekonomik krizlerin de karlılık üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Saldanlı ve Aydın (2016), 2004–2014 Türk mevduat bankalarının karlılığının nasıl etkilendiğini değerlendirmiştir. İlk olarak birim kök testleri serilerin durağanlık düzeylerini belirlemiş, sonra ise iki model karlılık değişkenlerini değerlendirmiştirler. Çalışmada 2004'ten 2014'e kadar sürekli verilerle 23 mevduat bankasının aktif karlılığı ve özkaynak karlılığını etkileyen faktörleri incelenmiştir. Panel veri, faiz dışı gelirler (net) / toplam aktif oranının bankaların karlılığını etkilediğini göstermektedir. Karlılık üzerinde

%99 güven aralığında ve özsermaye karlılığında %95 güven aralıklarında istatistiki açıdan anlamlı bir fark oluşturduğu görülmüştür.

Zengin ve Yüksel (2016), Türk bankası likidite riski değişkenlerini incelemiştir. Çalışmada, 2015 üçüncü çeyrek mali beyanlarına göre en büyük varlığa sahip 10 bankayı içermektedir. Çalışmanın sonucunda, 12 bağımsız değişkenli model, “sermaye yeterlilik rasyosu” ve “net faiz marjı”nın likidite riskini etkilediği bulunmuştur. Düşük sermaye yeterlilik oranları ve yüksek net faiz marjları bankalar için likidite riskini artırmaktadır.

Masum ve Yusublu (2017), 2008 Küresel Mali Krizi ve makroekonomik faktörlerin sonraki yıllarda Azerbaycan bankacılık sektöründe karlılığı nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırma 2008–2016'yı kapsıyordu ve En Küçük Kareler yöntemi kullanıldı. Çalışmanın bağımsız değişkenleri GSYİH, enflasyon, Dolar/AZN (Azerbaycan Manatı-para birimi) döviz kuru ve petrol fiyatı, bağımlı değişkenleri ise Net Faiz Geliri, ROA ve ROC, bağımlı değişkenlerdir. Çalışmada 4 bağımsız ve 3 bağımlı olmak üzere 7 faktör analiz edilmiştir.

Erem (2013), halka açık Türk bankalarının sermaye yapılarını etkileyen faktörleri ve Türk bankacılık sektörüne en uygun sermaye yapısı teorilerini incelemiştir. Bu amaçla, halka açık 14 bankanın 2005–2012 yıllık mali tablolarından elde edilen yatay kesit verilerinin analizinde panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmanın modelinde kaldıraç oranı bağımlı değişken, aktif getirisi, aktif yapısı, bankanın büyüme hızı, bankanın aktif büyüklüğü ve bankanın likidite düzeyi ise bağımsız değişkenlerdir. Analiz bulguları, aktif karlılığının, aktif büyüklüğünün ve aktif yapısının bankaların sermaye yapılarını etkilediğini ve bankaların dengeleme ve finansman hiyerarşi teorilerini dikkate aldıklarını ortaya koymaktadır. Çalışma, kaldıraç oranının aktif büyüklüğü ile pozitif, aktif getirisi ve aktif yapısı ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir. Analiz, aktif büyüklüğü değişkeninin dengeleme teorisini ve aktif karlılığı değişkeninin finansman hiyerarşisi teorisini desteklediğini göstermektedir.

Sevim ve Eyüboğlu (2016) tarafından panel veri analizi, özellikle 2001 yılından sonra olmak üzere Türk ticari banka performansının içsel faktörlerini incelemek için kullanılmıştır. Çalışma, Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan 13 ticari bankanın 2002-2013 yılları arası mali tablo verilerini incelemiştir. Kurulmuş olan iki modelde de ANFG

ve PR değişkenleri bankanın performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkiye sahipken, KG ve KTA faktörleri negatif etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Öztürki (2016), 1970'den 2014'e kadar Türk bankacılığı karlılığını etkileyen ana makroekonomik faktörleri incelemiştir. 1970 ile 2014 arasında, Prais-Winsten ve Newey-West regresyon teknikleri, bankacılık sektörü aktif getirisi, sermaye getirisi ve net faiz marjı analiz edilmiştir. Çalışmada, aktiflerin ve sermayenin getirisinin GSYİH büyümesiyle pozitif olarak ilişkili olduğunu bulunmuştur. Ancak enflasyon, banka aktif ve sermaye karlılığını önemli ölçüde etkilemediği ortaya konmuştur. Bankaların net faiz marjı, mevduat faiz oranları ve enflasyondan olumlu etkilenirken, GSYİH büyümesinden etkilenmediği tespit edilmiştir.

İskenderoğlu, Karadeniz ve Atioğlu (2012), ticari bankalarda büyüklük, büyüme ve sermaye yapısının banka karlılığını nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışma, aktif ve öz sermaye getirisini bağımlı değişkenler olarak ayrı ayrı incelemiştir. Sermaye yapısı, büyüklük, büyüme ve kurumlar vergisi oranı karlılığı belirlemektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören 13 bankanın 2004-2009 yılları arasındaki üç aylık mali verileri, ROA ve ROE'den alınan karlılık istatistikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Aktif karlılığı ve öz sermaye getirisinin (ROA) gecikmeli değerleri, tüm modellerde önemli ve olumlu sonuçlar göstererek, kârların sürdürülebilirliğine işaret ediyor. Bir sermaye yapısı değişkeni olan mevduatların kendi fonlarına oranı (MOC), banka ROA'sını ve ROE'sini olumsuz etkilemektedir. Finansal hiyerarşi teorisi bu değişkenler için geçerlidir. Çalışma, kurumlar vergisi oranlarının banka karlılığını etkilemediğini ortaya koymuştur. Vergi oranı öngörüldüğü gibi kazancı düşürürken kazancı düşürürse kârı yükseltir. Analiz, kurumlar vergisi oranı artışlarının bankanın aktif ve öz sermaye getirisi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Okuyan (2013), Türk bankalarının sermaye yeterlilik oranlarını araştırmaktadır. 23 bankanın 2002:Q04 ile 2012:Q1 arasındaki aylık mali tablo verilerini analiz etmek için panel teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri arasında banka riski, aktif büyüklüğü, özkaynak, aktif karlılığı, mevduat oranı, ekonomik büyüme ve borç verme oranı yer almaktadır. Dolayısıyla, sermaye yeterlilik rasyosu, risk, büyüklük,

mevduat rasyosu ve kredi rasyosu negatif, ekonomik büyüme ve aktif karlılığı ise pozitif ilişkilidir. Analiz sonucunda tek önemsiz bağımsız değişken öz sermaye getirisi olmuştur.

Okuyani ve Karataş (2017), Türk ticari bankacılığı karlılık değişkenlerini incelemiştir. Panel verileri, 2002:Q4'ten 2013:Q4'e kadar üç aylık bilançoları değerlendirmek için kullanılmıştır. Çalışma, özkaynak, mevduat, personel harcamaları, birincil operasyonel gelir, varlıklar, TÜFE ve GSYİH karlılığının pozitif olduğunu, fazla likit varlıkların ve takipteki kredilerin ise negatif olduğunu tespit etmiştir. Kârlılık, kredilerin aktiflere oranı ve ihracatın ithalata oranlarından etkilenmemiştir. Genişletilmiş Dickey Fuller testi, yıllık ekonomik büyüme yüzdesi, yıllık gösterge faiz oranı ve zorunlu karşılık oranı gibi dışsal faktörlerin birinci sırada entegre edildiğini göstermiştir.

Işık, Yalman ve Koşaroğlu (2017), 2006'dan 2014'e Türkiye'de mevduat bankalarının kârlılığını etkileyen iç ve dış faktörleri incelememiştir. Analiz, 2006'dan 2014'e kadar istikrarlı bir şekilde faaliyet gösteren ve finansal verilerine ulaşılabilen 20 Türk mevduat bankasını içermektedir. Kârlılık modeli, kredi riski, likidite yönetimi, sermaye yapısı, faiz geliri ve faiz dışı gelir ile bağlantılı bankaya özgü özelliklerin, 2006'dan 2014'e kadar net kârın ortalama toplam varlıklara oranıyla ölçülen banka kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip olduğunu tahmin etmektedir. Çalışmanın bulgularında karlılık ile banka aktifleri arasında doğrusal olmayan bir bağlantı tespit edilmiştir. Netleştirmek gerekirse, banka varlıklarını belli bir noktaya kadar artırmak banka karlılığını artırırken, bu noktadan sonra artırmak onu önemli ölçüde azaltmaktadır. Sadece büyüme oranı değişkeni banka karlılığını pozitif yönde etkilemektedir. Buna karşılık, enflasyon ve faiz oranları banka karlılığını etkilememektedir. Kârlılık modelinin ekonomik kriz kukla değişkeni, sonuçta istatistiksel olarak anlamlı olmasa da banka kârlılığı ile pozitif bir bağlantıya sahip olduğu ortaya konmuştur.

Taşkın (2011), 1995'ten 2009'a kadar Türkiye'de ticari banka performansını etkileyen iç ve dış değişkenleri incelemiştir. Panel veri analizi için bankanın aktif karlılığı, bankanın net faiz marjı ve bankanın özkaynak kârlılığı performans kriterleriydi. Araştırma, makroekonomik faktörlerden sadece üretim endeksinin bankacılık sisteminin karlılığını etkilediğini, krizin ise faiz marjlarını ve aktif karlılığını etkilediğini ortaya koymuştur. Banka performansı, faiz oranları, enflasyon veya GSYİH'dan istatistiksel olarak etkilenmediği bulunmuştur.

Michael ve Osamwonyi (2014), makroekonomik faktörlerin 1990'dan 2013'e kadar Nijerya banka karlılığını nasıl etkilediğini incelemiştir. Enflasyon dışındaki tüm faktörler anlamlı bulunmuştur. Çalışma, borç verme oranlarının, mevduat ücretlerinin ve mevduat çeşitlendirmesinin düşürülmesini önermektedir.

Matias ve Serrasqueiro (2016), küçük ve orta ölçekli Portekiz işletmelerinin sermaye yapılarını 2007'den 2011'e kadar farklı alanlarda değerlendirmiştir. Araştırmada finansal kaldıraç oranı sermaye yapısını temsil ederken, işletme büyüklüğünün ölçüsü, işletmenin karlılığı, işletmenin varlık yapısı, işletmenin büyüme fırsatı ve firma yaşı bunu etkilemektedir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, finansal kaldıraç, işletme büyüklüğü ve varlık yapısı ile pozitif, firma yaşı ile negatif olarak ilişkili olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, büyüme fırsatı ve finansal kaldıraçın istatistiksel olarak ilişkili olmadığı tespit edilmiştir.

Huang (2006), 1200'den fazla Çinli işletmenin sermaye yapısını analiz etmek için 1994-2003 piyasa ve muhasebe verilerini kullanmıştır. Çalışma, bir sermaye yapısı değişkenini temsilen finansal kaldıraç oranını kullanmış ve sermaye yapısını, varlık yapısını, şirket büyüklüğünü, vergiyi, borç dışı vergi kalkanını, oynaklığı, büyüme potansiyelini, yönetsel mülkiyeti ve mülkiyet yapısını etkileyen aktif karlılığı (ROA) içermektedir. Finansal kaldıraç, işletme büyüklüğü ve varlık yapısı ile pozitif, ancak ROA, işletmenin borç dışı vergi kalkanı, işletmenin büyüme fırsatı ve işletmenin yönetim sahipliği ile negatif korelasyon göstermiştir. Araştırmada mülkiyet yapısı ve finansal kaldıraçın bağlantılı olmadığı ortaya konmuştur.

Salawu ve Agboola (2008), 1990'dan 2004'e kadar 33 Nijeryalı finansal olmayan işletmeyi değerlendirmek için panel verilerini kullanmıştır. Toplam borç oranı karlılık yapısı (ROA), işletmenin varlık yapısı ve bu şirket büyüklüğü ile pozitif, ancak büyüme fırsatı ile negatif korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir.

Sheikh ve Wang (2011), 160 Pakistan KSE (Karachi Stock Exchange) şirketinin sermaye yapılarının 2003'ten 2007'ye nasıl değiştiğini araştırmıştır. Sermaye yapısı değişkeni olarak ifade edilen finansal kaldıraç, çalışmada karlılık ve likidite ile negatif korelasyon göstermiştir.

Nejad ve Wasiuzzaman (2015), 2005'ten 2010'a kadar 171 Malezya Menkul Kıymetler Borsası işletmesinin ulusal, sektör ve firma düzeyinde sermaye yapısı etmenlerini

incelemiştir. Araştırmada sermaye yapısını finansal kaldıraç belirlemiştir. Büyüme potansiyeli, kârlılık (EBIT/toplam varlıklar), mülkiyet yapısı, temettü dağıtımı, yönetim kurulu büyüklüğü, risk düzeyi, varlık yapısı, borç dışı vergi kalkanı, şirket yaşı, likidite, sektör kaldıraç oranı ve enflasyon oranı bağımsız faktörlerdir. Çalışmada, büyüme potansiyeli, kârlılık, mülkiyet yapısı, borç dışı vergi kalkanı, yönetim kurulu büyüklüğü, likidite, temettü dağıtımı ve finansal kaldıraçın negatif korelasyon gösterdiği bulunmuştur. Bununla birlikte, firma büyüklüğü, sektör kaldıraç oranı, enflasyon oranı ve finansal kaldıraç arasında pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Ancak şirket yaşı, risk düzeyi ve varlık yapısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Pratheepan ve Weerakoon (2016), 2003 ile 2012 yılları arasında Sri Lanka Colombo Borsasında işlem gören 55 firmadan alınan panel verilerini değerlendirmiştir. Çalışmada, finansal kaldıraç oranı, çalışmada bağımlı değişkenken, işletme büyüklüğü, büyüme potansiyeli, borç dışı vergi kalkanı ve varlık yapısı bağımsız faktörlerdir. Çalışma, işletme büyüklüğü, büyüme potansiyeli, kaldıraç oranı ve varlık yapısı arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu, ancak borç dışı vergi kalkanı olmadığını göstermiştir.

Arsov ve Naumoski (2016), 2008 ve 2013 yılları arasında Hırvatistan, Makedonya ve Sırbistan'daki 173 kamu firmasının sermaye yapılarını analiz etmek için beş model oluşturmuştur. Varlık yapısı, iş büyüklüğü, kârlılık (ROA), büyüme potansiyeli, risk, vergi oranı ve mülkiyet yoğunlaşması, araştırmada sermaye yapısını etkileyen bağımsız faktörlerdir. Çalışmada, sermaye yapısının toplam borç oranı, aktif yapısı ve işletme büyüklüğü arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte, sermaye yapısının karlılık ile negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu da tespit edilmiştir. Bundan başka, büyüme potansiyeli, risk, vergi oranı ve mülkiyet yoğunluğu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Barros, Ferreira ve Williams (2007), performans belirleyicilerini belirlemek için 1384 Avrupa ticari bankasını 1993-2001 veri seti kullanılarak karma logit model analizi yaparak incelemiştir. Çalışma, performansı en çok ulus (konum ve yasal yasalar) ve banka özelliklerinin (mülkiyet, bilanço yapısı ve büyüklük) etkilediğini tespit etmiştir.

Javaid, Anwar, Zaman ve Gafoor (2011), Pakistan banka karlılığının dahili belirleyicilerini incelemiştir. Bunun için Pakistan'ın en büyük 10 bankasının 2004-2008 aktif getirisi, aktif büyüklüğü, özkaynak/toplam aktifler, mevduat/toplam aktifler ve

krediler/toplam aktifler havuzlanmış en küçük kareler (Havuzlanmış OLS) kullanılarak incelenmiştir. Kredilerin karlılık üzerinde faydalı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışma, öz sermaye ve mevduatların istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip olduğunu ispatlamıştır.

Ani, Ugwunta, Ezeudu ve Ugwanyi (2012), Nijerya banka karlılığının dahili belirleyicilerini incelemiştir. En küçük kareler havuzlama yaklaşımı, 15 bankanın 2001–2010 toplam aktiflerini, öz sermayesini, kredilerini ve yatırım getirisini incelemek için kullanılmıştır. Çalışma, negatif ölçek ekonomilerinin, büyük varlık boyutlarına rağmen banka karlılığını azaltabileceğini ortaya koymuştur. Ancak özkaynak/aktif ve kredi/aktif oranlarının yüksek olması banka karlılığını artırmaktadır. Nijerya'da toplam özkaynak/toplam aktif oranının ve aktif büyüklüğünün banka karlılığında en büyük faktörler olduğunu belirlemiştir.

Garza-Garcia (2012), 2001'den 2009'a kadar Meksika banka performansını değerlendirmek için Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi'ni (GMM) kullanmıştır. Araştırma, performans ölçütleri olarak ROI ve ROE'yi kullanmıştır. Dolayısıyla, aktif büyüklüğü, kredi riski (tahsili gecikmiş krediler/toplam krediler), sermaye yeterliliğinin (toplam özkaynak/toplam aktifler) istatistiksel olarak anlamlı ve banka performansı üzerinde olumlu, likidite riski faktörünün ise banka performansı üzerinde olumsuz etkileri olduğu bulunmuştur.

Nahang ve Araghi (2013), Tehran City Bank'ın 2009–2012 karlılık iç belirleyicilerini incelemiştir. Bu çalışma mevduatları, kredileri, likiditeyi, kredi riski yönetimini ve maliyeti incelemiştir. Yönetim verileri—idari giderler, personel maliyetleri ve toplam amortisman/toplam varlıklar—korelasyon ve regresyon yoluyla analiz edilmiştir. Çalışma, kredi riski yönetimi, maliyet yönetimi, mevduat büyüklüğü, kredi büyüklüğü, likidite büyüklüğü ve karlılığın negatif ilişkili olduğunu bulmuştur.

Ines, Ben ve Mhiri (2013), 1998'den 2011'e kadar banka performansını etkileyen iç ve dış faktörleri incelemek için GMM'yi kullanmıştır. Varlık büyümesi, maliyet-gelir oranı (işletme giderleri/toplam gelir), öz sermaye büyümesi, sermaye yeterliliği (özkaynak/toplam varlıklar) ve takipteki krediler/toplam krediler oranları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve banka performansı üzerinde zararlı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, GSYİH ve enflasyonun banka performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Dawood (2014), 2009'dan 2012'ye kadar karlılığı etkileyen 23 Pakistan ticari bankasının dahili özelliklerini değerlendirmek için doğrusal en küçük kareler yöntemini kullanmıştır. Çalışma, maliyet etkinliği, likidite ve sermaye yeterliliğinin banka karlılığını etkilediğini, oysa mevduat ve aktif büyüklüğünün etkilemediğini ortaya koymuştur.

Raharjo, Hakim, Manurung, Maulana (2014) Endonezya ticari bankalarının faiz marjlarını 2008'den 2012'ye kadar iç ve dış değişkenler (enflasyon, enflasyon, faiz oranı ve piyasa gücü) etkilemiştir. Çalışma, varlık büyüklüğü, yatırım getirisi ve riskin (tahsili gecikmiş krediler/toplam krediler) faiz marjı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif etkiye sahipken, likiditenin (krediler/mevduat) negatif bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Lelissa (2014), Etiyopya'da 1990'dan 2012'ye kadar ticari banka kârlılığını etkileyen iç ve dış faktörleri incelemek için regresyon kullanmıştır. Çalışmada, enflasyonun karlılığı etkileyen en büyük unsur olduğunu ortaya koymuştur.

Uzhegova (2015), gelişmiş, gelişmekte olan ve muhtemelen gelişmekte olan ekonomilerde bankaya özgü içsel belirleyicileri ve karlılığı incelemiştir. 6926'sı sanayileşmiş ülkelerden, 2659'u gelişmekte olan ülkelerden ve 563'ü muhtemelen gelişmekte olan ülkelerden olmak üzere 10148 banka için büyük bir 2002-2008 veri koleksiyonu kullanmıştır. Çalışma, sanayileşmiş ulusların diğerlerinden daha iyi sermaye yeterliliğine, varlık kalitesine ve kazanma yeteneğine sahip olduğunu bulmuştur. Çalışmadaki içsel değişkenlerin karlılık üzerindeki etkileri, ekonomik gelişme dönemlerinde tüm ülke gruplarında genellikle finansal daralma dönemlerine göre daha küçük, ancak finansal daralma dönemlerinde çarpıcı biçimde arttığını ortaya koymuştur.

Athanasoglou, Brissimis ve Delis (2008), banka karlılığı ile bankaya özgü, sektöre özgü ve makroekonomik faktörler arasındaki bağlantıyı kurmak için 1985–2001 Yunan bankası panel verilerini analiz etmek için Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tekniği'ni kullanmıştır. Aktif büyüklüğü dışındaki tüm bankaya özgü değişkenler, ampirik olarak banka karlılığını pozitif ve önemli ölçüde etkilemiştir. Sonuçlar, iş çevrimi ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerin banka karlılığını olumlu ve önemli ölçüde etkilediğini, ancak mülkiyet ve yoğunlaşma gibi sektöre özgü değişkenlerin etkilemediğini göstermiştir.

Sufian ve Habibullah (2009), 37 Bangladeşli ticari bankanın 1997–2004 performansını incelemiştir. Performans, ortalama varlık getirisi (ROAA), ortalama özkaynak getirisi (ROAE) ve faiz geliri oranı (NIM) ile ölçülmüştür. Çalışma, likidite riski, kredi riski ve faiz dışı giderler/toplam aktifler oranının banka performansını olumlu, faiz dışı gelirlerin ise olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Varlık büyüklüğü, ROAA ve NIM ile güçlü ve olumlu bir şekilde ilişkilidir, ancak ROAE ile olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Banka karlılığını olumsuz etkileyen tek makro unsurun ise enflasyon olduğu tespit edilmiştir.

Riaz ve Mehar (2013), 32 Pakistan ticari bankasının 2006–2010 karlılığını incelemiştir. Modeller karlılığı ROA ve ROE ile ölçmektedir. Çalışma, kredi riski, faiz oranı, ROA ve ROE arasında önemli korelasyonları tespit etmiştir. Bununla birlikte, likidite riski ve aktif büyüklüğünün de ROE'yi etkilediği tespit edilmiştir.

Trujillo-Ponce (2013), 1999'dan 2009'a kadar 89 İspanyol bankasının karlılığını incelemek için Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemini kullanmıştır. Tüm değişkenlerin içsel olduğu modellere göre, toplam aktifler içindeki kredi payı, toplam pasifler içindeki müşteri mevduatı, sermaye, sektör yoğunlaşması, ekonomik büyüme ve karlılık faktörleri (ROAA ve ROAE) yükselmiştir. Çalışma ayrıca, düşük kredi riski oranlarının ve düşük banka maliyetlerinin karlılığını azalttığını bulmuştur.

Dietrich ve Wanzenried (2014), 1998'den 2012'ye kadar 118 ülkeden 10165 ticari bankanın karlılığını etkileyen bankaya özgü, sektöre özgü ve makroekonomik faktörleri incelemiştir. Çalışmada, ülkeleri gelir düzeyine göre (düşük, orta ve yüksek) sınıflandırdıktan sonra, banka karlılığını etkileyen faktörlerin, farklı gelir seviyelerindeki ticari bankalar arasındaki kar değişikliklerini açıklayabileceğini bulunmuştur. Çalışma, banka karlılık değişkenlerinin (ROAA, ROAE ve NIM) önem, işaret ve büyüklük bakımından ülke gelir düzeyine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, gelir seviyesinin, banka karlılığını önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur.

Al-Jafari ve Alchami (2014), 2004'ten 2011'e kadar 17 Suriye ticari bankasının karlılığını incelemek için Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi kullanmıştır. Ortalama varlık getirisi (ROAA) ve ortalama özkaynak getirisi (ROAE) değişkenlerini kullanan çalışma karlılığı ölçmek için, bankaya özgü değişkenlerden (likidite riski, kredi riski, aktif

büyüküğü ve yönetim etkinliğı) ve makroekonomik değışkenlerden (enflasyon ve büyüme oranı) önemli bir etki olduğunu tespit etmiştir.

BÖLÜM 4: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE EKONOMETRİK ANALİZ İLE BİR UYGULAMA

Araştırmanın amacı doğrultusunda, seçili Türk devletlerinde bankacılık sistemine ilişkin verilerin analizi ekonometrik yöntemle incelenmiştir. Verilerin birden fazla yılı kapsamı, birden fazla ülke verilerine dayanması ve çeşitli makro ve mikro verileri kapsamı sebebiyle panel veri analizi yöntemi en uygun yöntem olarak belirlenmiştir.

4.1. Araştırmanın Metodolojisi

Ekonometri biliminde farklı türden analiz metotları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en genelleşmiş haliyle bilinenler üç gruba ayrılmaktadır. Bu analiz metotları sırasıyla, yatay kesit analizi, zaman serisi analizi ve panel analiz olmaktadır. Eğer analizde yer alan farklı değerler zamana göre değişiyorsa zaman serisi olarak bilinir. Zaman aynı kalarak farklı birimlere ait olan veriler değişiyorsa yata kesit analizi olarak geçer. Hem zaman serisi hem de yatay kesin aynı çemberde olursa bu analiz türüne panel analiz ismi verilir (Koutsoyiannis, 1989). Seçilmiş Türk devletlerinin bankacılık sektörü üzerine yapılan bu çalışmada hem zaman serisi hem de yatay serisi mevcut olduğu için, çalışmanın analiz kısmı panel analiz yöntemiyle analize tabii tutulmuştur.

4.2. Ekonometrik Analiz Yöntemi ile Bir Uygulama

4.2.1. Araştırma Verilerinin Panel Veri ile Analizi

Hanehalkı, ülke, firma, birey gibi farklı birimlere ait farklı yatay verilerinin belirli bir dönem içerisinde bir araya getirilmesi yöntemine panel analiz ismi verilmektedir. Panel analizinde N sayıda birim mevcut olmakta ve her birime karşılık gelecek şekilde de T sayıda gözlem olmaktadır (Badi & Baltagi, 2005).

Eğer veri setinde her bir birim tüm zamanlar boyunca mevcuttursa bu analize “dengeli panel analiz”, yok eğer bazı değerler eksikse bu analize ise “dengesiz panel analizi” ismi verilmektedir (Tarı, 2016). 1990’lı yıllardan başlayarak panel analizi literatürde uygulanmaya başlanmıştır. İlk zamanlarda yapılan panel çalışmaları genelde dengesiz panel analizi türünden olmuştur. Bu çerçeveden ele alındığında panel analizinin bir dizi sağladığı avantajlar ve sınırlamalar mevcut olmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

4.2.1.1. Araştırmada Kullanılan Panel Verinin Avantajları ve Sınırlamaları

Panel analizinin sağladığı avantaj ve dezavantajları iki farklı grupta değerlendirmek mümkündür. Bu çerçeveden yola çıkarak ilk önce panel analizinin sağladığı faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bu modelde heterojenlik gözlenilerek analize dahil edilir
- Daha fazla veri setiyle çalışabilme imkânı
- Daha fazla serbestlik derecesinin tanınması
- Çoklu doğrusal bağlantı sorunu varsa onun ortadan kaldırılması imkânı
- Zaman serisi ve yatay kesit serisinde yapılması zor olan analizlerin yapılabilir olması
- Daha fazla çeşitte modellerin kurulması fırsatının olması

Bu avantajların yanında panle veri analizinin sağladığı dezavantajları da aşağıdaki gibi sıralanabilir (Badi & Baltagi, 2005):

- Verilerin toplanması ve düzenlenmesi aşamasındaki zorluklar
- Ölçemde hataların olması
- Konu seçiciliği sorununun olması
- Kısa zaman serisi boyutunda mikro panel analizinin yapılabilir olması
- Uzun zaman serisinin mevcut olduğu makro panel analizinde, yatay kesit durumunun dikkate alınmaması.

4.2.1.2. Dengeli ve Dengesiz Panel Veri Modellerinin Tahmin Edilmesi Yöntemleri

Analizde N sayıda birim ve T sayıda zaman varsa ve bunlar bir yerde kullanılacaksa panel analizi olarak bilinir. Panel veri analizinde genel görünümünü Eşitlik 1'deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

veya

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (2)$$
$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

Modelde yer alan i değeri modelin yatay kesin boyutunu ifade etmektedir. Modeldeki yata kesit boyutu hanehalkı, firmalar, bireyler ve ülkeler gibi değişkenler olabilir. Modeldeki t değeri ise, zaman boyutunu ifade etmektedir. Zaman boyutu gün, hafta, ay, yıl gibi farklı dilimlerden oluşabilir. β_{0it} – modelde sabit terim, $\beta_{kit} - K_{xl}$ boyutundaki parametlerin vektörünü, $X_{kit} - k$ açıklayıcı değişkenin i birimi için t zamanındaki değerini ifade etmektedir. Y_{it} – modelde bağımlı değişkenin i birimi için t zamanındaki değerini göstermektedir.

Panel veri analizi, mevcut parametrelerin birim veya zamana göre değer almasına bağlı olarak farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bu parametreler kısaca,

- Sabit ve eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu modelleri Eşitlik 3`deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (3)$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

Bu modeller literatürde “Klasik Modeller” olarak bilinmektedir.

- Eğer eğim parametresi sabit, sabit parametreler birimlere göre değişken olursa modeli Eşitlik 4`deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (4)$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

Bu modeller literatürde “Birim Etkiler Modeli” olarak bilinmektedir.

- Eğer eğim parametresi sabit, sabit parametreler birimlere ve zamana göre değişken olursa bu zaman modeli Eşitlik 5`deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (5)$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

Bu modeller literatürde “Birim ve Zaman Etkileri Modeli” olarak bilinmektedir.

- Eğer yer alan tüm parametreler birime göre değişken, zamana göre sabit olursa modeli Eşitlik 6'daki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_{ki} X_{kit} + u_{it} \quad (6)$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

- Eğer yer alan tüm parametreler hem birime göre değişken hem de zamana göre değişken olursa modeli Eşitlik 7'deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (7)$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

Eğer değişkenler arasında birime veya zamana göre herhangi bir etki yoksa bu zaman klasik etkiler modeli kurulmaktadır. Eğer değişkenler arasında herhangi bir etki varsa ilk önce bunun tek yönlü mü çift yönlü mü olduğu tespit edilmeye çalışılır. Bu etkilerin yönlerini tespit etmek amacıyla da literatürde sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modelleri uygulanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

4.2.1.3. Panel Analizi Yöntemine ilişkin Uygun Tahmincinin Seçimi için Kullanılan Testler

Düzeltilmiş olan veri setinde yer alan değişkenler arasında herhangi bir etkinin olup olmaması ilk önce tespiti yapılması gereken durumdur. Eğer mevcut veri setindeki değişkenler heterojenlik bir yapıya sahip değillerse veya bir başka tanımla heterojenlik gösteriyorlarsa bu zaman klasik model tercih edilmektedir. Yok eğer değişkenler arasında herhangi bir etki (birim veya zaman) durumu söz konusuyla sabit veya tesadüfi etkiler modeli tercih edilmektedir. Klasik, sabit yoksa tesadüfi etkiler modelinin tercih edilmesi ise yapılan bir sıra testlerden sonra güvenilirlik kazanmaktadır.

a) Birim ve/veya Zaman Etkisi Varlığının Sınanması

Panel veri modeli kurulduğu zaman klasik modelin tercih edilip edilmemesi, yani birim veya zaman etkinin varlığının yer alıp almaması bir sıra testler kullanılarak belirlenmektedir. Bu testler kısaca, F testi, Olabilirlik Oranı Testi (LR), Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı ve Düzeltilmiş Lagrange Çarpanı Testleri, Score Testi ve Wooldridge'in Testleri olarak bilinmektedir (Gujarati, 2004).

b) Sabit Etkiler Tahmincisi ile Tesadüfi Etkiler Tahmincisi Arasında Tercih

Yapıla test sonucunda eğer model klasik modele uygun gelmiyorsa bir etki var demektir. Bu etkinin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğu yapılan bir sıra testler sonucunda ortaya çıkmaktadır (Güriş, 2015). Eğer birim etkilerle bağımsız değişkenler arasında herhangi bir korelasyon durumu yoksa bu zaman tesadüfi etkiler modeli geçerli olmaktadır. Yok eğer birim değişkenlerle bağımsız değişken arasında bir korelasyon durumu varsa bu zaman sabit etkiler modeli geçerli olmaktadır. Bu modellerden hangilerinin geçerli olduğunu teyit etmek amacıyla bir sıra testler yapılmaktadır. Bu testler arasında en çok bilinenler, Wald, t testi, F testleri, Hausman ve Rhausman testleri olmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

4.2.1.4.Sabit Etkiler – Tesadüfi Etkiler Modelleri, Tahminçileri ve Temel Varsayımların Testleri

Modele uygulanan testler sonucunda eğer bir etkinin varlığı tespit edilmişse sonraki aşamada bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olarak ortaya çıktığını belirlemeye geçilir. Bu modele regresyon tahminçileri uygulanarak etkinin kaynağı belirlenmeye çalışılır. Daha sonra model için gerekli olan bir sıra varsayım testleri uygulanır. Eğer ihtiyaç durumu oluştursa dirençli tahminçiler uygulanarak nihai model tahminlemesi yapılır. Bu amaçla, ilk önce modelin sabit mi yoksa tesadüfi etkilerden mi kaynaklana bir etkiye sahip olduğu belirlenir, daha sonra ise gerekli bir sıra sarsayım testleri uygulanır. Çalışmanın devamında kullanılan varsayım testlerinden de bahsedilmektedir.

a) Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modelinin fonksiyonel formunu Eşitlik 8'deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

$$i=1,2,3,\dots,N; t=1,2,3,\dots,T$$

Bu modelde yer alan sabit parametreler birimden birime değişiklik göstermektedir. Eğim parametrelerinin sabit ve gözlenemeyen birim etkileri modeldeki açıklayıcı değişkenler olarak ele alınmaktadır. Eğer modelde bu etkilerden sadece biri yer alırsa “Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli”, her iki etki de yer alırsa “İki Yönlü Sabit Etkiler Modeli” geçerli olmaktadır. Bu durumu kısaca aşığıdaki şekilde özetleyebiliriz (Green, 2008):

Modelde sadece birim etki yer alırsa;	$\alpha_i = \alpha + \mu_i$
Modelde sadece zaman etki yer alırsa;	$\alpha_i = \alpha + \lambda_t$
Modelde her iki etki de yer alırsa;	$\alpha_i = \alpha + \mu_i + \lambda_t$

Sabit etkiler modelinin varlığı tahmin edilirken farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemden bazıları; gölge değişkenli EKK, grup içi tahmin (kovaryans), gruplar arası tahmin, genelleştirilmiş EKK ve esnek genelleştirilmiş EKK yöntemleri olmaktadır. Sıralanan bu yöntemlerden en uygunu seçilerek tahminleme gerçekleştirilmiş olur. Bir sonraki aşamada ise temel varsayımlardan sapma olup olmadığının kontrol edilmektedir. Bu aşamada da bir sıra testler uygulanmaktadır. Bu testlerden bu çalışmada kullanılanlar aşığıdaki şekilde yer almaktadır;

- ✓ Heteroskedasite varsayımını test etmek için Değiştirilmiş Wald Testi
- ✓ Ootkorelasyon varsayımını test etmek için Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi, Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi,
- ✓ Birimler Arası Korelasyon varsayımını test etmek için ise Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi, Pesaran'ın Testi, Friedman'ın Testi ve Frees'in Testleri kullanılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

b) Tesadüfi Etkiler Modeli

Eğer modelde birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki varsa sabit etkiler modeli tercih edilmektedir. Modelde bir etki var ancak sabit etkiler modeli değilse, bu zaman tesadüfi etkiler modeli uygulanmaktadır (Green, 2008). Hausman EKK yönteminde olduğu gibi tesadüfi etkiler modelinde de birim etki hata terimine ilave edilmektedir. Tesadüfi etkiler modelini Eşitlik 9'daki gibi gösterebiliriz:

$$Y_{it} = \alpha_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + v_{it} \quad (9)$$

Burada;

$$v_{it} = \mu_{it} + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

Modelde yer alan değişkenlerden, μ birim hata, ε_{it} hata terimini temsil etmektedir. Eğer modelde her iki etki de mevcut ise;

$$v_{it} = \mu_{it} + \varepsilon_{it} + \lambda_t \quad (11)$$

şeklinde kurulmaktadır (Wooldridge, 2001).

Sabit etkiler modelinde olduğu gibi tesadüfi etkiler modelinin tahmin edilmesinde de birçok yöntem mevcut olmaktadır. Bunlardan en çok bilinenleri; havuzlanmış EKK, grup içi tahmin yöntemi, en çok olabilirlik yöntemi, genelleştirilmiş EKK, esnek genelleştirilmiş EKK, genel esnek genelleştirilmiş EKK, iki aşamalı genelleştirilmiş EKK ve genelleştirilmiş tahmin eşitliği kitle ortalaması olmaktadır. Ama yine de en yaygın kullanılan tahminci yöntemi ise genelleştirilmiş EKK tahminci yöntemi olmaktadır. Literaürde bu tahminci tesadüfi etkiler tahminci olarak da yer almaktadır (Gujarati, 2004). Tesadüfi etkiler modeli tahmin edildikten sonra mo modelin de gerekli olan varsayım testlerini sağlayıp sağlamadığı yapılan bir sıra varsayım testleri ile espit edilmektedir. Bu çalışmada kullanılan tesadüfi etkiler için varsayım testleri;

- ✓ Heteroskedasite durumunun sınıandığı Levene, Brown ve Forsythe'nin Testleri,
- ✓ Otokorelasyon durumunun sınıandığı Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi, Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri,
- ✓ Birimler Arası Korelasyon durumunun sınıandığı Pesaran'ın Testi ve Friedman'ın Testi olmaktadır.

4.3. Araştırmanın Veri Seti ve Araştırmanın Modeli

Çalışmada kullanılan veri seti, seçilmiş Türk devletlerini kapsamaktadır. Analize sırasıyla, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olacak şekilde beş ülkenin 2005-2019 yılları arası verileri dahil edilmiştir. En başta analize dahil edilmek istenen Türkmenistan ciddi veri sıkıntısı nedeniyle analiz kapsamından çıkartılmıştır.

Analize dahil edilen ülkelerde rasyolar açısından eksik veri olduğundan dengesiz panel analizi kullanılmıştır. Çalışmada birim sayısı (ülkeler) ve zaman boyutu olarak (yıllar) çalışma yapılmıştır.

Çalışma kapsamında seçili Türk devletlerinin bankacılık sektöründe kullanılan rasyolar ile bazı makroekonomik faktörler ve bu rasyoların kendi aralarındaki ilişkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Makroekonomik değişkenler olarak, ekonomik büyüme, mevduat faiz oranları ve bu ülkelerde gerçekleşen enflasyon oranları dikkate alınmıştır. Ekonomik büyüme göstergesinin logaritmik değeri alınarak analize dahil edilmiştir. Her üç değişken de bağımsız değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Analizde kullanılan bankacılık rasyoları ise sırasıyla; cari oran, nakit oranı, kaldıraç oranı, finansman oranı, borç-özsermaye oranı, mali Rantabilite, ekonomik Rantabilite, dönen varlık Rantabilite, faiz kazanımı sayısı olarak ele alınmıştır.

Çalışmaya Türkiye'den 20, Azerbaycan'dan 17, Kazakistan'dan 15, Kırgızistan'dan 11 ve Özbekistan'dan 10 banka dahil edilmiştir. Bu ülkelerde seçili olan bu bankalar o ülkelerin toplam bankacılık sektöründe yaklaşık %50 den fazla paya sahip olmaktadır. Seçili ülkelerden her bankanın bilançosundan yıllara ait gerekli rasyolar bulunmuştur. Rasyolar seçilirken çalışmanın konusu esas tutularak, bankalarda, sermaye, risk, karlılık üzerinde etkili olan rasyolar seçilmiştir. Makro ekonomik değişkenler Dünya Bankası veri platformundan (<https://databank.worldbank.org/>) elde edilmiştir.

Panel regresyon modeline geçildiği zaman kurulacak olan model sayısı 18 adet olmaktadır. Risk, karlılık ve sermaye yapısını temsil eden birer rasyolar seçilmiş ve bu rasyolara uygun olarak her defasında altı model kurulmuştur. Panel veri setine ilişkin kurulmuş modeller ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Her ülke için ve genel yapı için oluşturulan modellerin her biri kendi başlığı altında toplanarak ülkeler üzere sırasıyla aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

1) Karlılık durumuyla ilgili oluşturulmuş modeller:

- Genel model

mali rentabelite_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{kaldırç oran}_{it} + \beta_4 \text{finansman oran}_{it} \\ &+ \beta_5 \text{borcözsermaye oran}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_7 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} + \beta_8 \text{LGSYH}_{it} \\ &+ \beta_9 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (12)$$

- Azerbaycan modeli

mali rentabelite_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{kaldırç oran}_{it} + \beta_4 \text{finansman oran}_{it} \\ &+ \beta_5 \text{borcözsermaye oran}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{faiz kazanma sayısı} + \beta_7 \text{mevduat faiz oranı} \\ &+ \beta_8 \text{LGSYH}_{it} + \beta_9 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (13)$$

- Türkiye modeli

mali rentabelite_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{faiz kazanma sayısı} + \beta_4 \text{mevduat faiz oranı} \\ &+ \beta_5 \text{LGSYH}_{it} + \beta_6 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (14)$$

- Kazakistan modeli

mali rentabelite_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{finansman oran}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{borcözsermaye oran}_{it} + \beta_5 \text{LGSYH}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (15)$$

- Kırgızistan modeli

mali rentabelite_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{nakit oranı}_{it} + \beta_2 \text{kaldıraç oranı}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{finansman oranı}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{borcözsermaye oranı}_{it} \\ &+ \beta_5 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_7 \text{faiz kazanma sayısı} + \beta_8 \text{mevduat faiz oranı} \\ &+ \beta_9 \text{LGSYH}_{it} + \beta_{10} \text{enflasyon oranı}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (16)$$

- Özbekistan modeli

mali rentabelite_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oranı}_{it} + \beta_2 \text{nakit oranı}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{borcözsermaye oranı}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_5 \text{faiz kazanma sayısı} + \beta_6 \text{LGSYH}_{it} \\ &+ \beta_7 \text{enflasyon oranı}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (17)$$

2) Risklilik durumuyla ilgili oluşturulmuş modeller:

- Genel model

kaldıraç oranı_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oranı}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{finansman oranı}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{borcözsermaye oranı}_{it} + \beta_5 \text{mali rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_7 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} + \beta_8 \text{LGSYH}_{it} \\ &+ \beta_9 \text{enflasyon oranı}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (18)$$

- Azerbaycan modeli

kaldıraç oranı_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{finansman oran}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{borcözsermaye oran}_{it} + \beta_5 \text{mali rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} + \beta_7 \text{LGSYH}_{it} \\ &+ \beta_8 \text{mevduat faiz oran}_{it} + \beta_9 \text{enflasyon oran}_{it} \\ &+ \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (19)$$

- Türkiye modeli

kaldıraç oranı_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{mali rentabellik}_{it} + \beta_4 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} \\ &+ \beta_5 \text{LGSYH}_{it} + \beta_6 \text{mevduat faiz oran}_{it} \\ &+ \beta_7 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (20)$$

- Kazakistan modeli

kaldıraç oranı_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{finansman oran}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{borcözsermaye oran}_{it} + \beta_5 \text{mali rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{LGSYH}_{it} + \beta_7 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (21)$$

- Kırgızistan modeli

kaldıraç oranı_{it}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\ &+ \beta_3 \text{borcözsermaye oran}_{it} \\ &+ \beta_4 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_5 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} \\ &+ \beta_6 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} + \beta_7 \text{LGSYH}_{it} \\ &+ \beta_8 \text{mevduat faiz oran}_{it} + \beta_9 \text{enflasyon oran}_{it} \\ &+ \mu_i + u_{it} \end{aligned} \quad (22)$$

- Özbekistan modeli

kaldıraç oranı_{it}

$$\begin{aligned}
&= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran} + \beta_2 \text{nakit oranı}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{finansman oranı}_{it} \\
&+ \beta_4 \text{borcözsermaye oranı}_{it} \\
&+ \beta_5 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} \\
&+ \beta_6 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} + \beta_7 \text{LGSYH}_{it} \\
&+ \beta_8 \text{mevduat faiz oranı}_{it} + \beta_9 \text{enflasyon oranı}_{it} \\
&+ \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{23}$$

3) Sermaye yapısıyla ilgili oluşturulmuş modeller:

- Genel model

borç – özsermaye_{it}

$$\begin{aligned}
&= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran} + \beta_2 \text{nakit oranı}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{kaldıraç oranı}_{it} + \beta_4 \text{finansman oranı}_{it} \\
&+ \beta_5 \text{mali rentabellik}_{it} + \beta_6 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\
&+ \beta_7 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} + \beta_8 \text{LGSYH}_{it} \\
&+ \beta_9 \text{enflasyon oranı}_{it} + \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{24}$$

- Azerbaycan modeli

borç – özsermaye_{it}

$$\begin{aligned}
&= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran} + \beta_2 \text{nakit oranı}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{kaldıraç oranı}_{it} + \beta_4 \text{finansman oranı}_{it} \\
&+ \beta_5 \text{mali rentabellik}_{it} + \beta_6 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} \\
&+ \beta_7 \text{LGSYH}_{it} + \beta_8 \text{mevduat faiz oranı}_{it} \\
&+ \beta_9 \text{enflasyon oranı}_{it} + \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{25}$$

- Türkiye modeli

$$\begin{aligned}
\text{borç} - \text{özsermaye}_{it} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{mali rentabellik}_{it} + \beta_4 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} \\
&+ \beta_5 \text{LGSYH}_{it} + \beta_6 \text{mevduat faiz oran}_{it} \\
&+ \beta_7 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{26}$$

- Kazakistan modeli

$$\begin{aligned}
\text{borç} - \text{özsermaye}_{it} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{finansman oran}_{it} \\
&+ \beta_4 \text{borçözsermaye oran}_{it} + \beta_5 \text{mali rentabellik}_{it} \\
&+ \beta_6 \text{LGSYH}_{it} + \beta_7 \text{enflasyon oran}_{it} + \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{27}$$

- Kırgızistan modeli

$$\begin{aligned}
\text{borç} - \text{özsermaye}_{it} &= \beta_0 + \beta_1 \text{nakit oran}_{it} + \beta_2 \text{kaldırç oran}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{ekonomik rentabellik}_{it} \\
&+ \beta_4 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} \\
&+ \beta_5 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} + \beta_6 \text{LGSYH}_{it} \\
&+ \beta_7 \text{mevduat faiz oran}_{it} + \beta_8 \text{enflasyon oran}_{it} \\
&+ \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{28}$$

- Özbekistan modeli

$$\begin{aligned}
\text{borç} - \text{özsermaye}_{it} &= \beta_0 + \beta_1 \text{cari oran}_{it} + \beta_2 \text{nakit oran}_{it} \\
&+ \beta_3 \text{dönen varlık rentabellik}_{it} \\
&+ \beta_4 \text{faiz kazanım sayısı}_{it} + \beta_5 \text{LGSYH}_{it} \\
&+ \beta_6 \text{mevduat faiz oran}_{it} + \beta_7 \text{enflasyon oran}_{it} \\
&+ \mu_i + u_{it}
\end{aligned} \tag{29}$$

Bu modelde bağımlı değişkenler Y_{it} ile ifade edilmektedir. Y_{it} – karlılık göstergesinde mali Rantabilite, risklilik göstergesinde kaldıraç oranı ve sermaye göstergesinde borç/özsermaye olarak yer almaktadır.

4.4.Araştırma Modelinde Yer Alan Değişkenler

Seçili Türk devletleri üzerine yapılan bu çalışmada 18 model oluşturulmuştur. Modellerde incelenmeye alınan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin toplam sayısı 11 olmaktadır. Bunlar aşağıdakilerdir:

- 1) Cari Oran
- 2) Kaldıraç Oranı
- 3) Finansman Oranı
- 4) Borç-özsermaye Oranı
- 5) Mali Rantabilite
- 6) Ekonomik Rantabilite
- 7) Dönen Varlık Rantabilite
- 8) Faiz Kazanma Sayısı
- 9) GSYH
- 10) Mevduat Faiz Oranı
- 11) Enflasyon Oranı

Bu değişkenler yapılan literatür sonuçlarında da bankaların karlılık, risk ve sermaye yapıları üzerinden en çok etki gücüne sahip oranlar olmaktadır. Bu değişkenlerin her birine sırasıyla aşağıda yer verilmektedir.

- a) Cari oran, dönen varlıkların kısa süreli yabancı kaynaklara bölünmesi yolu ile bulunan bir likidite oranı olmaktadır. Bu oranın bulunmasındaki ana amaç işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayıp karşılayamamasının ölçülmesidir. Aynı zamanda net işletme sermayesinin şirket için yeterli olup olmamasını da ölçmeye yardımcı olmaktadır. Bankacılık sektöründe çok fazla önem arz etmesi ve çok fazla kullanılmasından dolayıdır ki, bu orana literatürde ``bankacıların oranı`` adı verilmektedir. Cari oran düzeyinin ise genelde 2 olması arzuedilendir. Minimum ise bu oranın 1 olması istenmektedir. Fakat unutulmaması gereke husus, bu oranın hem sektörden sektöre, em de ülkeden ülkeye değişiklik gösterebileceğiyle ilgilidir (Sümer & Atilla, 2013).

- b) Nakit oran- Piyasa ve ekonomik şartlar doğrultusunda eğer daralmaya gidilirse şirketin likit varlıkları ile ne kadar borçlarını ödeyebileceğini gösteren bir rasyodur. Bazı literatürlerde dispoñibilite oranı olarak da geçmektedir. Bu oranın 0.2 altına düşmemesi gerekmektedir. En kısa tabiriyle bu rasyo firmanın acil nakit durumunun göstergesidir (Ulusoy & 2013).
- c) Kaldıraç oranı- finansal varlıkların özkaynaklara oranı olarak ifade edilmektedir. Bu oranın ana amacı özvarlıklar içerisinde finansal varlıkların yerinin belirlenmesidir (Kaya & Köksal, 2018). Nitekim özellikle de kriz dönemlerinde bankalar hayata geçirildikleri stratejilerle buna yön vermektedirler. Özellikle de bankalar durgunluk dönemlerinde sahip oldukları finansal varlıkları satma eğilimi içerisinde olurlar. Bunun sonucu olarak da durgunluk dönemlerinde kaldıraç oranları düşük seyr göstermektedir. Piyasada oluşan sürece bağılı olarak kaldıraç oranları farklı döngüsel yapıdan geçmektedirler. Şöyle ki, ekonominin genişlendiğı dönemlerde bankalar daha fazla menkul kıymet satma, bir diğery adıyla da finansal kaynak arashıyı içerisinde olarak kaldıraç oranlarını artırmaktadır.
- d) Finansman oranı- şirketin finansal yapısı içerisindeki yabancı kaynakları ifade etmektedir. Yani varlıkların ne kadarının özkaynaklarla ifade edildiğini gösteren bir orandır. Genellikle %50'i geçmemesi istenilir (Özdemir, 2010).
- e) Borç-özsermaye oranı- bu oran finansal riskin bir göstergesi olmaktadır. Azuolunan düzeyi 1.5 olmasıdır. Bu göstericinin 2'nin üzerine çıkması ise şirketin çok riskli bir sürece girdiğini ifade eder (Aktan & Bodur, 2006).
- f) Mali Rantabilite- bu rasyo kar ile sermaye arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. İşletme yönetmindeki başarıyı ifade etmektedir. İşletme tarafından sağlanan kaynağın bir birime göre düşen karını gösterir. Yüksek olması istenilir (Parlak, 2021).
- g) Ekonomik Rantabilite- vergi öncesi kar ve faiz giderleri ile passifler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bir işletmenin kar durumun açıklanmasında kullanılan bir rasyo türüdür. Yüksek olması istenilir (Sertakan & Topaçlar, 2021).
- h) Dönen varlık Rantabilite- Dönen varlıkların karlılılı olarak da ifade edilmektedir. Bu rasyonun da diğery Rantabilite rasyoları gibi yüksek olması istenilir (Saygılı & Şahin, 2018).

Faiz kazanma sayısı- letaratürde faizleri karşılama rasyosu olarak da bilinmektedir. Faiz ve vergi öncesi kazançları ile faiz giderleri arasındaki ilişkiyi ölçmektedir. Elde edilen brüt kar ile kredi faizlerinin kaç kez ödenebileceğini gösterir (Özdemir, 2010).

4.5. Araştırma Kapsamında Elde Edilen Ampirik Bulgular

4.5.1. Olabilirlik Oranı (LR) Testi ve Araştırma Kapsamında Elde Edilen Sonuçlar

Kurulacak olan modellerin klasik model mi, tesadüfi etkileri modeli mi yoksa sabit etkileri modeli mi olduğu yapılan bir sıra testler sonucunda oluşmaktadır. Yani, herhangi bir birim veya zaman etkinin olduğu bu testler sonucunda oluşmaktadır. Bu çalışmada da kurulmuş olan 9 modelde hangilerinin klasik model olarak devam edip etmeyeceğini belirlemek amacıyla (LR) en çok olabilirlik oranı ve F testi uygulanmıştır. LR test istatistiği Eşitlik 30'daki gibi gösterebiliriz:

$$LR = -2[1(kısıtlı) - 1(kısıtsız)] \quad (30)$$

Burada yer alan kısıtlı ve kısıtsız tanımları klasik veya tesadüfi etkiler modelinden hangisinin kurulması gerektiğini göstermektedir. 1(kısıtlı) modelin klasik, 1(kısıtsız) modelin tesadüfi etkiler modeline uygun geldiğini ifade etmektedir. LR testinde (q) değeri serbestlik derecesininin χ^2 dağılımına uyduğunu göstermektedir.

Yapılan her iki test için de geçerli olan hipotezler:

H_0 : = Klasik model geçerlidir.

H_1 : = Klasik model geçerli değildir.

Var olan bu bilgiler çerçevesinde kurulmuş modellerimiz için LR ve F testi yapılmış ve hangi modelin klasik modele uygun devam edeceğine karar verilmiştir. Modellere ait LR ve F test sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 1: Olabilirlik Oranı (LR) Test Sonuçları

Karlılık Yapısı için Olabilirlik Oranı (LR) Test Sonuçları			
Değişkenler	Birim ve zaman etki	Birim etki	Zaman etki
Genel model	0.0002	0.0000	0.2471
Azerbaycan modeli	0.9946	1.0000	0.4584
Türkiye modeli	0.2253	0.0521	1.0000
Kazakistan modeli	0.5236	0.1276	1.0000
Kırgızistan modeli	0.0007	0.0003	0.2028
Özbekistan modeli	0.0000	0.0000	1.0000
Risklilik Yapısı için Olabilirlik Oranı (LR) Test Sonuçları			
Değişkenler	Birim ve zaman etki	Birim etki	Zaman etki
Genel model	0.0000	0.0000	0.4693
Azerbaycan modeli	0.5764	0.1938	0.3380
Türkiye modeli	0.0000	0.0000	0.4480
Kazakistan modeli	0.0000	0.0000	1.0000
Kırgızistan modeli	0.0000	0.0000	1.0000
Özbekistan modeli	1.0000	1.0000	1.0000
Sermaye Yapısı için Olabilirlik Oranı (LR) Test Sonuçları			
Değişkenler	Birim ve zaman etki	Birim etki	Zaman etki
Genel model	0.0000	0.0000	0.2492
Azerbaycan modeli	0.0019	0.0002	1.0000
Türkiye modeli	0.0000	0.0000	0.1541
Kazakistan modeli	0.0000	0.0000	1.0000
Kırgızistan modeli	0.0000	0.0000	1.0000
Özbekistan modeli	0.0000	0.0000	1.0000

LR sonucuna göre hipotezler:

Eğer modelde birim veya zaman etki varsa:

- $H_0: \sigma\mu = \sigma\lambda = 0$
- H_1 : en az biri sıfırdan farklı olmaktadır.

Eğer modelde sadece birim etki varsa:

- $H_0: \sigma\mu = 0$
- $H_1: \sigma\mu \neq 0$

Eğer modelde sadece zaman etki varsa:

- $H_0: \sigma\lambda = 0$
- $H_1: \sigma\lambda \neq 0$

şeklinde olmaktadır.

Tabloda yer alan modellere göre karlılık modelleri içerisinde Azerbaycan, Türkiye ve Kazakistan için klasik model geçerli olmaktadır. Risklilik yapısı için oluşturulan modellerden Azerbaycan ve Özbekistan için klasik model uygun gelmektedir. Sermaye

yapısı için oluşturulan modellerin tamamında etki varlığı durumu söz konusu olduğu için klasik model uygun olmamaktadır.

Klasik olmayan modeller için yapılan LR test sonucuna göre tek taraflı bir etkinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan bir sonraki aşamada ortadaya çıkan bu etkisinin sabit mi yoksa tesadüfî mi olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Yani bağımsız değişkenlerle bu etkinin korelasyonlu olup olmadığı ölçülecektir.

LR testi gibi F testi de kullanılarak modellerin seçilmesinde kullanılan etkili testlerden biridir. Değişkenler üzerine yapılan F testi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: F Test Sonuçları

Karlılık Yapısı için F Test Sonuçları			
Değişkenler	Birim ve zaman etki	Birim etki	Zaman etki
Genel model	0.17	2.15	35.87
Azerbaycan modeli	0.19	2.43	6.38
Türkiye modeli	0.16	2.71	5.12
Kazakistan modeli	0.18	5.95	1.43
Kırgızistan modeli	0.39	89.28	1.77
Özbekistan modeli	0.45	144.17	0.85
Risklilik Yapısı için F Test Sonuçları			
Değişkenler	Birim ve zaman etki	Birim etki	Zaman etki
Genel model	0.79	11.26	131.06
Azerbaycan modeli	0.21	20.33	12.25
Türkiye modeli	0.73	22.09	11.11
Kazakistan modeli	1.68	217.35	56.69
Kırgızistan modeli	0.41	47.20	0.65
Özbekistan modeli	0.10	190.20	0.68
Sermaye Yapısı için F Test Sonuçları			
Değişkenler	Birim ve zaman etki	Birim etki	Zaman etki
Genel model	0.63	8.29	9.42
Azerbaycan modeli	0.27	17.70	8.53
Türkiye modeli	1.05	20.47	9.75
Kazakistan modeli	1.55	107.08	128.64
Kırgızistan modeli	1.01	43.74	0.98
Özbekistan modeli	1.90	37.34	0.72

Yapılan F testi için belirlenen hipotezler:

- H_0 : = Klasik Model Geçerlidir
- H_1 : = Klasik Model Geçerli Değildir

şeklindedir. Tablodan görüldüğü üzere F testi de LR testiyle tutarlı sonuçlar göstermektedir. Yapılan her iki F ve LR testlerinden sonra klasik olmayan modellerde ortaya çıkan etkilerin sabit mi tesadüfî mi olmasını test etmek amacıyla Hausman ve Rhausman testleri uygulanmıştır.

4.5.2. Araştırmada Kullanılan Hausman Testi ve Sonuçları

Hausman testinin yapılmasındaki amaç, analizde kullanılan açıklayıcı değişkenlerle birim/zaman etkilerinin korelasyonlu olup olmadığını teyit etmektir. Bu test için gerekli olan hipotezler;

- $H_0: E(\varepsilon_{it}/X_{it}) = 0$ Tesadüfî etkiler modeli geçerli olmaktadır.
- $H_1: E(\varepsilon_{it}/X_{it}) \neq 0$ Sabit etkiler modeli geçerli olmaktadır (Hausman & Taylor, 1981).

Hausman testi hesaplanırken, grup içi tahmincisinin varyans kovaryans matrisleri ile EKK tahmincisi arasındaki fark bulunmaktadır. Böylelikle, H istatistiği hesaplanmaktadır. Hausman testi alınan bu farkın sifıra eşit olup olmadığını test eder. Eğer mevcut parametreler arasındaki fark sistematik değilse modelde tesadüfî etkiler, eğer sonuç sistematikse modelde sabit etkiler geçerli olmaktadır. Hausman test istatistiği;

$$H = (\beta_{SE} - \beta_{TE})[Avar(\beta_{SE}) - Avar(\beta_{TE})]^{-1}(\beta_{SE} + \beta_{TE}) \quad (31)$$

denklemini ile hesaplanmaktadır. SE alt indisi sabit etkiler modelinin tahmincilerini, TE alt indisi ile tesadüfî etkiler modelinin tahmincilerini göstermektedir. $Avar(\beta_{SE})$ ve $Avar(\beta_{TE})$ ise sabit etkiler ve tesadüfî etkiler modellerinin tahmin edilmesinden elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir (Tatoğlu, 2018).

Eğer Hausman testi kullanılarak ölçülen modelin sabit etkiler mi yoksa tesadüfî etkiler mi olmasında kararsız kalınırsa bootstraptan üretilen standart hatalardan yola çıkan dirençli (robust) Hausman testi yapılır.

Yapılan bu çalışmada test sonuçlarına göre genellikle modellerin çoğu klasik modele uygun gelmemektedir. Bu nedenle bu oranlar için uygulanacak modellerin belirlenmesi için Hausman ve Rhausman testleri uygulanmıştır. Her iki test sonucuna uygun veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3: Hausman Test Sonuçları

Karlılık Yapısı Modelleri için Hausman Test Sonuçları		
Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Genel model	28.42	0.0008
Kırgızistan modeli	0.55	1.0000
Özbekistan modeli	29.75	0.0005
Risklili Yapısı Modelleri için Hausman Test Sonuçları		
Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Genel model	294.56	0.0000
Türkiye modeli	3.19	0.8674
Kazakistan modeli	25.17	0.0007
Kırgızistan modeli	31.69	0.0002
Sermaye Yapısı Modelleri için Hausman Test Sonuçları		
Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Genel model	41.56	0.0000
Azerbaycan modeli	12.76	0.1736
Türkiye modeli	1.39	0.9860
Kazakistan modeli	3.61	0.7290
Kırgızistan modeli	127.00	0.0000
Özbekistan modeli	2.93	0.8911

Hipotezler:

- H_0 : = Tesadüfü etkiler modeli geçerli olmaktadır.
- H_1 : = Sabit etkiler modeli geçerli olmaktadır.

Tablo 4: Rhausman Test Sonuçları

Karlılık Yapısı Modelleri için Rhausman Test Sonuçları		
Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Genel model	9.31	0.4090
Kırgızistan modeli	0.12	1.0000
Özbekistan modeli	9.21	0.4182
Risklili Yapısı Modelleri için Rhausman Test Sonuçları		
Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Genel model	6.33	0.7063
Türkiye modeli	0.77	0.9977
Kazakistan modeli	0.59	0.9990
Kırgızistan modeli	2.16	0.9888
Sermaye Yapısı Modelleri için Rhausman Test Sonuçları		
Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Genel model	5.58	0.7815
Azerbaycan modeli	9.90	0.3584
Türkiye modeli	0.38	0.9998
Kazakistan modeli	1.32	0.9707
Kırgızistan modeli	0.11	1.0000
Özbekistan modeli	0.03	1.0000

Hipotezler:

- H_0 : = Tesadüfî etkiler modeli geçerli olmaktadır.
- H_1 : = Sabit etkiler modeli geçerli olmaktadır.

Sonuçların yer aldığı tabloya göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Yani, bu durumda bütün modeller için tesadüfî etkiler modeli geçerli olmaktadır. Her iki test sonucuna göre de modelde sadece birim etkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Zaman etkisi modelde var olmamaktadır.

4.5.3. Araştırmada Kullanılan Temel Varsayımların Test Sonuçları

Panel veri modelleri yapılırken modellerde var olan hata terimlerinin bazı varsayımları taşımaları gerekmektedir. Bu varsayımlar;

- Birimlere göre ve birim içerisinde homoskedastik durumun varlığı yani eşit varyanslık durumu
- Otokorelasyonun olmaması yani, dönemsel korelasyonsuzluk
- Birimler arası korelasyonsuzluk yani uzamsal korelasyonsuzluğun varlığı (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

Bu varsayımların hepsi test edilmekte ve varsa sapmalar veya hatalar düzeltilmektedir.

4.5.3.1. Araştırmada Kullanılan Heteroskedasite Varsayımına İlişkin Test Sonuçları

Klasik modelin birim içerisinde ve birimlere göre eşit varyanslılık durumunu sağlayıp sağlamamasını ölçmek için bir sıra varsayım testleri olmaktadır. Bu çalışmada bu testlerden White testi tercih edilmiştir. White test modeline ait denklem ve sonuçlarına ait bilgileri Eşitlik 31'deki gibi gösterebiliriz:

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} + \dots + \beta_k X_{ik} + u_i, \quad (31)$$

$$i=1, \dots, n$$

Denklem tahin edilerek u_i^2 bulunur. Daha sonra ise aşağıdaki denkelm tahmin edilir.

$$u_i^2 = a_1 + a_2X_{i2} + \dots + a_kX_{ik} + a_{k+1}X_{i2}^2 + \dots + a_{k2}X_{ik}^2 + a_{2k+1}X_{i2}X_{i3} + \dots + v_i \quad (33)$$

Tablo 5: White Testi Sonuçları

Karlılık Yapısı için White Testi Sonuçları		
Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Azerbaycan modeli	54	0.9322
Türkiye modeli	27	0.2224
Kazakistan modeli	27	0.3575
Risklilik Yapısı için White Testi Sonuçları		
Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Azerbaycan modeli	54	0.9842
Özbekistan modeli	54	0.8004

Hipotezler;

- H_0 : = heteroskedasite durumu yoktur.
- H_1 : = heteroskedasite vardır.

Klasik modeller için gerekli heteroskedasite testi yapıldıktan sonra klasik olmayan diğer nakit oranı modeli için heteroskedasite varsayımının testi uygulanmıştır. Nakit oranı testi tesadüfü etkiler modeline uygun gelmektedir. O zaman tesadüfü etkiler modelinde heteroskedasite varsayımı testlerinden olan Levene, Brown ve Forsythe' nin Testleri bu aşamada uygulamaya koyulmaktadır (Brown & Forsythe, 1974). Model için gerekli olan denklem Eşitlik 34, 35 ve 36'daki gibi gösterebiliriz:

$$W_0 = \frac{\sum_i n_i (\bar{Z}_i - \bar{Z})^2 / (q-1)}{\sum_i \sum_j (Z_{ij} - \bar{Z})^2 / \sum_i (n_i - 1)} \quad (34)$$

$$\bar{Z}_i = \sum Z_{ij} / n_i \quad (35)$$

$$Z_{ij} = |X_{ij} - \bar{X}_i| \quad (36)$$

Bu denklemde W_0 , aritmetik ortalamadan, W_{50} , medyandan ve W_{10} , kırılmış ortalamadan yola çıkmaktadır.

Tablo 6: Levene, Brown ve Forsythe'nin Test Sonuçları

Karlılık Yapısı için Levene, Brown ve Forsythe'nin Test Sonuçları		
Genel model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri

W0	2.8409	0.0503
W50	1.6747	0.0543
W10	2.0677	0.1014
Kırgızistan modeli		
W0	1.7355	0.0774
W50	1.4092	0.1809
W10	1.6688	0.0927
Özbekistan modeli		
W0	2.0898	0.0660
W50	2.0254	0.0647
W10	2.0025	0.0501
Risklilik Yapısı için Levene, Brown ve Forsythe'nin Test Sonuçları		
Genel model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
W0	2.0174	0.0633
W50	2.0035	0.0695
W10	2.0540	0.0508
Türkiye modeli		
W0	2.0412	0.0656
W50	1.8769	0.0633
W10	1.8829	0.0515
Kazakistan modeli		
W0	1.5480	0.1887
W50	1.8931	0.1022
W10	1.2207	0.1089
Kırgızistan modeli		
W0	1.2951	0.1580
W50	1.7664	0.0711
W10	1.4733	0.0538
Sermaye Yapısı için Levene, Brown ve Forsythe'nin Test Sonuçları		
Genel model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
W0	2.0997	0.0600
W50	2.0127	0.0900
W10	2.0416	0.0611
Azerbaycan modeli		
W0	1.8603	0.0552
W50	1.3238	0.1838
W10	1.4221	0.1325
Türkiye modeli		
W0	2.0622	0.0650
W50	2.0527	0.05169
W10	2.0973	0.05109
Kazakistan modeli		
W0	2.6088	0.06117
W50	2.8578	0.06002
W10	2.3395	0.051002
Kırgızistan modeli		
W0	2.7312	0.0540

W50	1.6716	0.09205
W10	2.3662	0.05246
Özbekistan modeli		
W0	1.5976	0.1216
W50	0.8634	0.5595
W10	1.4731	0.1637

Hipotezler;

- H_0 : = Heteroskedasite yoktur.
- H_1 : = Heteroskedasite vardır.

Tablo sonucundan da anlaşıldığı üzere veriler arasında heteroskedasite durumu yoktur.

4.5.3.2. Araştırmada Kullanılan Otokorelasyon Varsayımına İlişkin Test Sonuçları

Klasik panel veri modellerinde otokorelasyonu sınamak için Wooldridge 2002 yılında H_0 hipotezi “birinci mertebeden otokorelasyon yoktur” şeklinde olan bir otokorelasyon testi önermiştir. Bu testde panel veri modelinin birinci farkları alınır ve birinci farklar modeli tahmin edilir.

$$(Y_{it} - Y_{it-1}) = (X_{it} - X_{it-1})\beta + (u_{it} - u_{it-1}) \quad (37)$$

Bu modelde kalıntılar ($e_{it} = \Delta u_{it}$) şeklinde elde edilir. Testin devamında kalıntıların gecikmeli değerleri ile regresyonu modeli kurulur. Wooldridge, u_{it} seri korelasyonlu değilse,

$\text{corr}(e_{it}e_{it-1}) = -0.5$ olduğunu ispatlamış olur. Bu bilgiler kullanılarak ve gecikmeli kalıntıların katsayılarının -0.5 'den farklılığı F ya da daha dirençli olan Wald test kullanılarak test edilmektedir. Alınan katsayı -0.5 'den farklı ise, u_{it} modelde serisel korelasyonludur anlamını tanımaktadır.

Çalışmada klasik modeller için uygulanmış olan Wooldridge test sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Kurulmuş olan modellerden klasik modeller hariç diğer modellerin otokorelasyonsuz yani korelasyonsuz olup olmadığını test etmek için diğer bir test olan Durbin-Watson ve Baltagi-Wu' nun Yerel En İyi Değişmez Testleri uygulanmıştır (Bhargava vd, 1982). Durbin-Watson testinde d istatistiğinin hesaplanma şekli Eşitlik 38'deki gibi gösterebiliriz:

$$d_p = \frac{\sum_{i=1}^H \sum_{t=2}^T (\tilde{u}_{it} - \tilde{u}_{it-1})^2}{\sum_{i=1}^H \sum_{t=1}^T \tilde{u}_{it}^2} \quad (38)$$

Durbin-Watson testinde varsayılan hipotezler:

- $H_0: \rho=0$ (otokorelasyon yoktur)
- $H_1: |\rho| < 1$ (otokorelasyon vardır)

şeklindedir.

Diğer bir test olan Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi için hipotezler ise;

- $H_0: \rho=0$ (otokorelasyon yoktur)
- $H_a^+: \rho > 0$ ya da $H_a^-: \rho < 0$ (otokorelasyon vardır)

şeklinde olmaktadır. LBI testi için gerekli d istatistiğini Eşitlik 39'daki gibi gösterebiliriz:

(Badi, Baltagi & Wu, 1999):

$$A_0 = \left\{ \frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}^{-1}(p)}{\partial p} \right\} \Big|_{p=0} = - \left(\frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}(p)}{\partial p} \right) \Big|_{p=0} \quad (39)$$

$z = \bar{P}_{\tilde{x}} \bar{Y}$ olmak üzere, $d = \frac{z' A_0 z}{z' z}$ olur.

Tablo 8: Durbin-Watson ve Baltagi-Wu' nun LBI Test Sonuçlar
Karlılık Yapısı için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu' nun LBI Test Sonuçlar

Genel model	
Durbin-Watson	1.7358
Baltagi-Wu LBI	2.9652
Kırgızistan modeli	
Durbin-Watson	1.2950
Baltagi-Wu LBI	2.4271
Özbekistan modeli	
Durbin-Watson	1.4671
Baltagi-Wu LBI	2.6372
Risklilik Yapısı için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu' nun LBI Test Sonuçlar	
Genel model	
Durbin-Watson	1.2129
Baltagi-Wu LBI	2.6267

Türkiye modeli	
Durbin-Watson	1.9271
Baltagi-Wu LBI	1.1656
Kazakistan modeli	
Durbin-Watson	1.4804
Baltagi-Wu LBI	1.5766
Kırgızistan modeli	
Durbin-Watson	1.0936
Baltagi-Wu LBI	1.2016
Sermaye Yapısı için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu' nun LBI Test Sonuçlar	
Genel model	
Durbin-Watson	1.3476
Baltagi-Wu LBI	1.5548
Azerbaycan modeli	
Durbin-Watson	1.6440
Baltagi-Wu LBI	1.8570
Türkiye modeli	
Durbin-Watson	1.94221
Baltagi-Wu LBI	1.1665
Kazakistan modeli	
Durbin-Watson	1.1309
Baltagi-Wu LBI	1.2747
Kırgızistan modeli	
Durbin-Watson	1.1012
Baltagi-Wu LBI	1.1832
Özbekistan modeli	
Durbin-Watson	1.8385
Baltagi-Wu LBI	1.0744

Bu testler için varsayılan hipotezler:

- H_0 : otokorelasyon yoktur.
- H_1 : otokorelasyon vardır.

şeklindedir.

Tablodan da anlaşıldığı üzere değişkenlerimizde otokorelasyon sorunu bulunmaktadır.

4.5.3.3. Araştırmada Kullanılan Birimler Arası Korelasyon Varsayımına İlişkin Test Sonuçları

Sabit ve tesadüfî modellerde birimler arası korelasyonu ölçmek için bir sıra testler uygulanmaktadır. Çalışmada kurulmuş olan modellerden nakit oranları modeli sabit etkiler modeline uygun gelmektedir. Bunun için birimler arasındaki korelasyonu ölçmek için gerekli testler uygulanmıştır. Nakit oranı modelinde modelin uzamsal korelasyonsuz olmasını yani birimler arası korelasyonsuz olup olmadığı test etmek için Pesaran ve Friedman'ın testleri kullanılmıştır.

T'nin küçük, N'in ise büyük olduğu durumlarda, birimler arası korelasyonun belirlenmesi için Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı Testinin alternatifi olan ve ondan daha iyi çalıştığı varsayılan Pesaran'ın CD Testi istatistiği, $d (= N(N-1)/2)$ serbestlik derecesi ile χ^2 dağılmaktadır. Bu testin nasıl hesaplandığını Eşitlik 40 ve 41'deki gibi gösterebiliriz:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \quad (40)$$

$$\hat{p}_{ij} = \sum_{t=1}^T \varepsilon_{it} \varepsilon_{jt} \quad (41)$$

$\hat{p}_{ij}$: i, j kalıntı korelasyon katsayısını ifade etmekte ve birimler arası korelasyonun olmadığı temel hipotez altında, $N \rightarrow \infty$ ve T yeterli büyüklükteyken $CD \rightarrow N(0,1)$ olmaktadır (Pesaran, 2004).

Bir başka korelasyon sınaması testi olan Friedman Testi ise, birimler arası korelasyonu sınamak için parametrik olmayan ve Spearman'ın rank korelasyon katsayısını kullanarak hesaplanan bir test olmaktadır.

Ortalama Spearman korelasyon katsayısını Eşitlik 42'deki gibi gösterebiliriz:

$$R_{Ave} = \frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{r}_{ij} \quad (42)$$

Spearman'ın rank korelasyon katsayısı ise;

$$r_{ij} = r_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T (p_{j,t} - (T+1/2)) (p_{j,t} - (T+1/2))}{\sum_{t=1}^T (p_{i,t} - (T+1/2))^2} \quad (43)$$

olmak üzere, Friedman'ın test istatistiği;

$$FR = [(T - 1)((N - 1)R_{AVE} + 1)] \quad (44)$$

şeklinde hesaplanmakta ve (T-1) serbestlik derecesiyle asimptotik χ^2 dağılmaktadır.

Tablo 9: Pesaran ve Friedman'ın Test Sonuçları
Karlılık Yapısı için Pesaran ve Friedman'ın Test Sonuçları

Genel Model		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	5.969	0.0000
Friedman	91.208	0.0628
Kırgızistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	2.813	0.0049
Friedman	20.364	0.0905
Özbekistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	0.249	0.8033
Friedman	20.723	0.0508
Risklilik Yapısı İçin Pesaran ve Friedman'ın Test Sonuçları		
Genel Model		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	7.399	0.0000
Friedman	49.833	0.9785
Türkiye Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	5.506	0.0000
Friedman	50.890	0.0501
Kazakistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	2.063	0.0391
Friedman	23.366	0.0546
Kırgızistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	1.224	0.2209
Friedman	17.951	0.0558
Sermaye Yapısı İçin Pesaran ve Friedman'ın Test Sonuçları		
Genel Model		

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	13.886	0.0000
Friedman	52.003	0.9637
Azerbaycan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	0.838	0.4023
Friedman	14.173	0.5858
Türkiye Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	6.839	0.0000
Friedman	23.500	0.0503
Kazakistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	2.209	0.0272
Friedman	19.526	0.1458
Kırgızistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	0.677	0.4981
Friedman	18.460	0.0577
Özbekistan Modeli		
Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran CD	1.027	0.3042
Friedman	20.440	0.0154

Testler için varsayılan hipotezler;

- H_0 : Birimler arası korelasyon yoktur.
- H_1 : Birimler arası korelasyon vardır.

Yapılan her iki test sonucunda da olasılık değerleri farklılık göstermiş ve bazı modellerde Pesaran CD test sonucuna göre olasılık değeri 0.05’den küçük olduğu için H_0 hipotezleri reddedilmektedir. Fakat Friedman test sonucuna göre ise modellerde birimler arası korelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır.

4.5.3.4. Araştırmada Kullanılan Çoklu Doğrusal Bağlantı Varsayımına İlişkin Test Sonuçları

ÇDB, modeldeki bağımsız değişkenler arasında kuvvetli bir ilişki olması durumunu ifade etmektedir. ÇDB durumu yapısal regresyon analizlerinde istenmeyen bir durum olarak algılanmaktadır. ÇDB belirlenmesinde bir sıra yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler içerisinde en yaygın olanı ise VIF (Variance Inflation Factor) yöntemi olmaktadır (Orhunbilge, 2000). VIF değeri, k-1 bağımsız değişken denklemlerinin her biri için;

$$VIF = \frac{1}{1-R^2} \quad (45)$$

Şeklinde hesaplanmaktadır. VIF değerlerinin genelde 5 veya 10`nu geçmemesi istenilen durumdur. VIF değerlerine ait veriler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır:

Tablo 10: Modeller için VIF Kriteri Sonuçları
Karlılık Yapısı için VIF Kriter Sonuçları

Modeller	Mean VIF
Genel Model	1.96
Kırgızistan Modeli	2.05
Özbekistan Modeli	1.36

Risklilik Yapısı için VIF Kriter Sonuçları

Modeller	Mean VIF
Genel Model	1.81
Türkiye Modeli	1.87
Kazakistan Modeli	2.10
Kırgızistan Modeli	1.79

Sermaye Yapısı için VIF Kriter Sonuçları

Modeller	Mean VIF
Genel Model	1.87
Azerbaycan Modeli	1.68
Türkiye Modeli	1.87
Kazakistan Modeli	1.58
Kırgızistan Modeli	1.40
Özbekistan Modeli	1.20

Analiz sonucunda Mean VIF değerleri < 5 olduğu için, bu modellerdede ÇDB probleminin olmadığı tespit edilmiştir.

4.5.3.5. Araştırmanın Nihai Modelinin Tahmini ve Analizin Ekonometrik Çıktıları

Buraya kadar uygulanan testlerden elde edilen bulgulara göre 9 modelden 8`nin klasik modele uygun olduğu görülmektedir. Geriye kalan bir modelde ise sadece birim etkinin olduğu tek yönlü tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu anlaşılmıştır. Veri setinin

çoklu doğrusal bağlantı problemi içermediği uygulanan testler sonucunda anlaşılmıştır. Gerekli olan diğer varsayım testleri de uygulandıktan sonra nihai modellerin tahminlenmesine ve yorumlamalara geçiş yapılmıştır.

Nihai modellerin tahminlemesinde Doğrusal regresyon modeli ve Driscoll-Kraay Tahmincisi modeli kullanılmıştır. Model denklemini Eşitlik 46'deki gibi gösterebiliriz:

$$\gamma_{it} = \beta X_{it} + \mu_{it} \quad (46)$$

Eğer panel veri modelinde heteroskedastik, otokorelasyonlu ve birimler arası korelasyon durumu saptanmış olursa, havuzlanmış EKK yöntemi ile tutarlı parametre tahminlerini Eşitlik 47 ve 48'deki gibi gösterebiliriz: (Alejo, Galvao, Montes-Rojas & Sosa-Escudero, 2015):

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'Y \quad (47)$$

$$h_t(\hat{\beta}) = \sum_{i=1}^{N(t)} h_{it}(\hat{\beta}) \quad (48)$$

Birim başına t moment koşullarının karesi olan $h_{it}(\hat{\beta})$ farklı T'lere sahip olan N'ler için hesaplanmaktadır. Bu zaman (K+1) (K+1) boyutlu Ω_j matrisi;

$$\Omega_j = \sum_{t=j+1}^T h_t(\hat{\beta})h_{t-j}(\hat{\beta})' \quad (49)$$

olarak ve $\hat{S}_T$

$$\hat{S}_T = \hat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, m)[\hat{\Omega}_j + \hat{\Omega}_j'] \quad (50)$$

olarak kurulur.

En son parametre tahminlerine ait olan Driscoll-Kraay standart hataları simptotik(dirençli) kovaryans matrisinin diagonal elemanlarının karekökleri yardımıyla Eşitlik 51'deki gibi yer gösterilmektedir:

$$V(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}S_T(X'X)^{-1} \quad (51)$$

Tablo 11: Klasik Modeller için Nihai Modellerin Tahmini
Karlılık Yapısı için Nihai Modelin Tahmini ve Ekonometrik Yorum

Değişkenler	Mali Rantabilite		
	Azerbaycan Modeli	Türkiye Modeli	Kazakistan Modeli
Cari Oran	.0897	-.1070**	-.1215*
Nakit Oran	-.5738*	-.0407***	.0359
Kaldıraç Oranı	-.0351		
Finansman Oranı	.1622		.1278*
Borç-Özsermaye Oranı	.0791**		.0270***
Ekonomik Rantabilite			
Dönen Varlık Rantabilite			
Faiz Kazanım Sayısı	.1908*	.0949	
Mevduat faiz oranı	-.0633**	.0092	
Ekonomik büyüme	.0804	-.1788	.0460**
Enflasyon oranı	.0068**	.0051	-.0052
Sabit katsayı	-.6391	2.1558	-.3860
R ²	0.3583	0.0707	0.2227
F	0.0143	0.0007	0.0000
Değişkenler	Risklilik Yapısı için Nihai Modelin Tahmini ve Ekonometrik Yorum		
	Kaldıraç oranı		
	Azerbaycan Modeli	Özbekistan Modeli	
Cari Oran	-.0082	-.0166742	
Nakit Oran	-.0573	.007267	
Finansman Oranı	-.3174**	-.3070573***	
Borç-Özsermaye Oranı	.0087*	.0141332***	
Mali Rantabilite	-.0020		
Ekonomik Rantabilite			
Dönen Varlık Rantabilite			.0965***
Faiz Kazanım Sayısı	.0012	-.0010	
Mevduat faiz oranı	-.0013	.0049	
Ekonomik büyüme	.0126	-.0123	
Enflasyon oranı	-.0006	.0001	
Sabit katsayı	.7685	.8835	
R ²	0.5621	0.9319	
F	0.0000	0.0000	

Not: *<0,1 **<0,05 ve ***<0,01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 12: Karlılık Yapısı için Tesadüfi Etkiler Nihai Modellerin Tahmini

Değişkenler	Mali rantabilite		
	Genel Model	Kırgızistan Modeli	Özbekistan Modeli
Cari Oran	.0170		-.0053
Nakit Oran	-.0040	.0261	-.0021
Kaldıraç Oranı	-.4232	-.0775	
Finansman Oranı	-.1032	-.1839***	
Borç-Özsermaye Oranı	.0521***	.0041	.0187***
Ekonomik Rantabilite	4.5711***	.6274**	5.8314***
Dönen Varlık Rantabilite	2.6727*	1.6674***	.4987**
Faiz Kazanım Sayısı		.0320***	-.0024
Mevduat faiz oranı		.0030	.0055**
Ekonomik büyüme	-.0277	-.0384**	-.0342**
Enflasyon oranı	.0002	.0011***	-.0002
Sabit katsayı	.31840	.4790	.1903
R ²	0.4951	0.8399	0.8746
F	0.0000	0.0000	0.0000
Wald Testi	228.36	295.46	957.10
rho	.05619	.32070	0

Not:. *<%0,1 **<%0,05 ve ***<%0,01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 13: Risklilik Yapısı için Tesadüfi Etkiler Nihai Modellerin Tahmini

Değişkenler	Kaldıraç oranı			
	Genel Model	Türkiye Modeli	Kazakistan Modeli	Kırgızistan Modeli
Cari Oran	-.0779***	-.1148***	-.1988*	-.6143***
Nakit Oran	-.0545**	.0033	-.1334***	-.1020
Finansman Oranı	-.2863***		-.0801	
Borç-Özsermaye Oranı	.0106**		.0134	.0007
Mali Rantabilite	-.0361***	.0388***	.0539	
Ekonomik Rantabilite	.2263			.0292
Dönen Varlık Rantabilite	.4252***			-.2401
Faiz Kazanım Sayısı		-.0172*		.0050
Mevduat faiz oranı		-.0014**		-.0213
Ekonomik büyüme	.0162**	.0582	.0387***	.0238
Enflasyon oranı	-.0005	.0027***	-.0020***	-.0009**
Sabit katsayı	.7737	.3284	.6512	1.4032
R ²	0.6602	0.3613	0.7903	0.7105
F	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Wald Testi	222.85	708.11	133.78	144.99
rho	.3007	.3951	.5443	.1111

Not: *<0,1 **<0,05 ve ***<0,01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 14: Sermaye Yapısı için Tesadüfi Etkiler Nihai Modellerin Tahmini

Değişkenler	Borç-özsermaye Oranı					
	Genel Model	Azerbaycan Modeli	Türkiye Modeli	Kazakistan Modeli	Kırgızistan Modeli	Özbekistan Modeli
Cari Oran	-1.4179**	-1.7326	-3.4739***	-1.8573*		-1.8345**
Nakit Oran	.4050	1.4791	.3405	.1032	-.6622*	-.8239*
Kaldıraç Oranı	4.0859*	3.7578			6.0058**	
Finansman Oranı	-3.6757***	-3.4949**		-5.9222***		
Mali Rantabilite	2.4757***	2.0610***	1.0274**	1.1932		
Ekonomik Rantabilite	-9.0134***				-31.8546***	
Dönen Varlık Rantabilite	-8.7137***				-8.3493	-4.9347**
Faiz Kazanım Sayısı		-.3447**	-.7464**		.5521**	.4592***
Mevduat faiz oranı		-.2368***	-.0726*		.3700	-.2642***
Ekonomik büyüme	.8703***	1.7549**	2.1507	-.4513	3.2840***	.9339***
Enflasyon oranı	.0094	.0305**	.1114***	.0434***	-.0203**	-.0100*
Sabit katsayı	-4.4856	-11.4030	-13.4783	13.8559	-32.0951	3.3616
F	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
R ²	0.6312	0.5177	0.2096	0.6900	0.5354	0.0872
Wald Testi	606.37	232.67	153.04	705.25	361.61	625.1100
rho	.2822	.0699	.4827	.2195	.5325	.7161

Not: *<0,1 **<0,05 ve ***<0,01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Klasik modeller için kurulan doğrusal regresyon modelleri ve klasik olmayan modeller için kurulan Driscoll-Kraay Tahmincisiyle elde edilen modellerin fonksiyonel formları aşağıdaki şekilde olmaktadır.

a) Karlılık yapısı için kurulmuş olan modeller

- Genel model

mali rentabellik

$$\begin{aligned}
 &= 0.3184 + 0.0170\text{cari oran} - 0.0040\text{nakit oranı} \\
 &- 0.4232\text{kaldıraç oranı} - 0.1032\text{finansman oranı} \\
 &+ 0.0521\text{borç} - \text{özsermaye oranı} \\
 &+ 4.5711\text{ekonomik rentabellik} \\
 &- 2.6727\text{dönen varlık rentabellik} - 0.0277\text{GSYH} \\
 &+ 0.0002\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{51}$$

- Azerbaycan modeli

mali rentabellik

$$\begin{aligned}
 &= -0.6391 + 0.0897\text{cari oranı} \\
 &- 0.5738\text{nakit oranı} - 0.0351\text{kaldıraç oranı} \\
 &+ 0.1622\text{finansman oranı} + 0.0791\text{orç} \\
 &- \text{özsermaye oranı} + 0.0191\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &- 0.0633\text{mevduat faiz oranı} + 0.0804\text{GSYH} \\
 &+ 0.0068\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{52}$$

- Türkiye modeli

mali rentabellik

$$\begin{aligned}
 &= 2.1586 - 0.1070\text{cari oranı} - 0.0407\text{nakit oranı} \\
 &+ 0.0949\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &+ 0.0092\text{mevduat faiz oranı} - 0.1788\text{GSYH} \\
 &+ 0.0051\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{53}$$

- Kazakistan modeli

mali rentabellik

$$\begin{aligned}
 &= -0.3860 - 0.1215\text{cari oranı} \\
 &+ 0.0359\text{nakit oranı} + 0.1278\text{finansman oranı} \\
 &+ 0.0270\text{borç} - \text{özsermaye oranı} + 0.0460\text{GSYH} \\
 &- 0.0052\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{54}$$

- Kırgızistan modeli

mali renatabellik

$$\begin{aligned}
 &= 0.4790 + 0.0261\text{nakit oranı} \\
 &- 0.0775\text{kaldıraç oranı} - 0.1839\text{finansman oranı} \\
 &+ 0.004\text{borç} - \text{özsermaye oranı} \\
 &+ 0.6274\text{ekonomik rentabellik} \\
 &+ 1.6674\text{dönen varlık rentabellik} \\
 &+ 0.0320\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &+ 0.0030\text{mevduat faiz oranı} - 0.0384\text{GSYH} \\
 &+ 0.0011\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{55}$$

- Özbekistan modeli

mali rentabellik

$$\begin{aligned}
 &= 0.1903 - 0.0053\text{cari oranı} - 0.0021\text{nakit oranı} \\
 &+ 0.0187\text{borç} - \text{özsermaye} \\
 &+ 5.8314\text{ekonomik rentabellik} \\
 &+ 0.4987\text{dönen varlık rentabellik} \\
 &- 0.0024\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &+ 0.0055\text{mevduat faiz oranı} - 0.0342\text{GSYH} \\
 &- 0.0002\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{56}$$

b) Risklilik yapısı için kurulmuş olan modeller

- Genel model

kaldıraç oranı

$$\begin{aligned} &= 0.7737 - 0.0779\text{cari oran} - 0.0545\text{nakit oranı} \\ &- 0.2863\text{finansman oranı} + 0.0106\text{borç} \\ &- \text{özsermaye oranı} - 0.0361\text{mali rentabellik} \\ &+ 0.2263\text{ekonomik rentabellik} \\ &+ 0.4252\text{dönen varlık rentabellik} + 0.0162\text{GSYH} \\ &- 0.0005\text{enflasyon oranı} + u \end{aligned} \quad (57)$$

- Azerbaycan modeli

kaldıraç oranı

$$\begin{aligned} &= 0.7685 - 0.0082\text{cari oran} - 0.0573\text{nakit oranı} \\ &- 0.3174\text{finansman oranı} + +0.0087\text{borç} \\ &- \text{özsermaye oranı} + 0.0020\text{mali rentabellik} \\ &+ 0.0012\text{faiz kazanma sayısı} \\ &- 0.0013\text{mevduat faiz oranı} + 0.0126\text{GSYH} \\ &- 0.0006\text{enflasyon oranı} + u \end{aligned} \quad (58)$$

- Türkiye modeli

kaldıraç oranı

$$\begin{aligned} &= 0.3284 - 0.1148\text{cari oranı} + 0.0033\text{nakit oranı} \\ &+ 0.0388\text{mali rentabellik} \\ &- 0.0172\text{faiz kazanma sayısı} \\ &- 0.0014\text{mevduat faiz oranı} + 0.0582\text{GSYH} \\ &+ 0.0027\text{enflasyon oranı} + u \end{aligned} \quad (59)$$

- Kazakistan modeli

kaldıraç oranı

$$\begin{aligned}
 &= 0.6512 - 0.1988\text{cari oranı} - 0.1334\text{akit oranı} \\
 &- 0.0801\text{finansman oranı} + 0.01348\text{borç} \\
 &- \text{özsermaye oranı} + 0.0539\text{mali rentabellik} \\
 &+ 0.0387\text{GSYH} - 0.0020\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{60}$$

- Kırgızistan modeli

kaldıraç oranı

$$\begin{aligned}
 &= 1.4032 - 0.6143\text{cari oranı} - 0.1020\text{nakit oranı} \\
 &+ 0.0007\text{borç} - \text{özsermaye oranı} \\
 &+ 0.02925\text{ekonomik rentabellik} \\
 &- 0.2401\text{dönen varlık rentabellik} \\
 &+ 0.0050\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &- 0.0213\text{mevduat faiz oranı} + 0.0238\text{GSYH} \\
 &- 0.0009\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{61}$$

- Özbekistan modeli

kaldıraç oranı

$$\begin{aligned}
 &= 0.8835 - 0.0166\text{cari oranı} + 0.0072\text{nakit oranı} \\
 &- 0.3070\text{finansman oranı} + 0.0141\text{orç} \\
 &- \text{özsermaye} + 0.0965\text{dönen varlık rentabellik} \\
 &- 0.0010\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &+ 0.0049\text{mevduat faiz oranı} - 0.0123\text{GSYH} \\
 &+ 0.0001\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{62}$$

c) Sermaye yapısı için kurulmuş olan modeller

- Genel model

borç – özsermaye oranı

$$\begin{aligned} &= -4.4856 - 1.4179\text{cari oran} + 0.4050\text{nakit oranı} \\ &+ 4.0859\text{kaldıraç oranı} - 3.6757\text{finansman oranı} \\ &+ 2.4757\text{mali rentabellik} \\ &- 9.0134\text{ekonomik rentabellik} \\ &- 8.7137\text{dönen varlık rentabellik} + 0.8703\text{GSYH} \\ &+ 0.0094\text{enflasyon oranı} + u \end{aligned} \quad (63)$$

- Azerbaycan modeli

borç – özsermaye oranı

$$\begin{aligned} &= -11.4030 - 1.7326\text{cari oran} \\ &+ 1.4791\text{nakit oranı} + 3.7578\text{kaldıraç oranı} \\ &- 3.4949\text{finansman oranı} \\ &+ 2.0610\text{mali rentabellik} \\ &- 0.3447\text{faiz kazanma sayısı} \\ &- 0.2368\text{mevduat faiz oranı} + 1.7549\text{GSYH} \\ &+ 0.0305\text{enflasyon oranı} + u \end{aligned} \quad (64)$$

- Türkiye modeli

borç – özsermaye oranı

$$\begin{aligned} &= -13.4783 - 3.4739\text{cari oranı} \\ &+ 0.3405\text{nakit oranı} + 1.0274\text{mali rentabellik} \\ &- 0.7468\text{faiz kazanma sayısı} \\ &- 0.0726\text{mevduat faiz oranı} + 2.1507\text{GSYH} \\ &+ 0.1114\text{enflasyon oranı} + u \end{aligned} \quad (65)$$

- Kazakistan modeli

borç – özsermaye oranı

$$\begin{aligned}
 &= 13.8559 - 1.8573\text{cari oranı} \\
 &+ 0.1032\text{nakit oranı} - 5.9222\text{nansman oranı} \\
 &+ 1.1932\text{mali rentabellik} - 0.4513\text{GSYH} \\
 &+ 0.0434\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{66}$$

- Kırgızistan modeli

borç – özsermaye oranı

$$\begin{aligned}
 &= -32.0951 - 0.6622\text{nakit oranı} \\
 &+ 6.0058\text{kaldıraç oranı} \\
 &- 31.8546\text{ekonomik rentabellik} \\
 &- 8.3493\text{dönen varlık rentabellik} \\
 &+ 0.5521\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &+ 0.3700\text{mevduat faiz oranı} + 3.2840\text{GSYH} \\
 &- 0.0203\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{67}$$

- Özbekistan modeli

borç – özsermaye oranı

$$\begin{aligned}
 &= 3.3616 - 1.8345\text{cari oranı} - 0.8239\text{nakit oranı} \\
 &- 4.9347\text{dönen varlık rentabellik} \\
 &+ 0.4592\text{faiz kazanma sayısı} \\
 &- 0.2642\text{mevduat faiz oranı} + 0.9339\text{GSYH} \\
 &- 0.0100\text{enflasyon oranı} + u
 \end{aligned} \tag{68}$$

Yorumlamaya geçtiğimiz zaman bazı rasyo değerler arasında anlamlı bazı değişkenler arasında ise anlamsız ilişki olduğu görülmektedir. Genel yorum yapmadan önce seçili olarak analize dahil edilen Türk devletlerinin bankacılık sistemlerinde olan farklılıklar, genel ekonomik yapılar, ülkedeki mevcut bankacılık sistemleri arasındaki farklılıklar da analiz sonuçlarına kendi etkisini yansıtmaktadır.

Karlılık yapısına etki eden başlık altında kurulan altı modeli incelediğimiz zaman ülke yapılarına göre farklı değişkenlerin etkili olduğu görülmektedir. Genel model incelendiği zaman seçili Türk devletlerinde ortalama olarak bankalardaki karlılık yapısında etkili olan faktörlerin borç-özsermaye oranı, ekonomik Rantabilite ve dönen varlık Rantabilite rasyoları olduğu görülmektedir. Yani borç-sermaye oranı üzerinde ortaya çıkacak %1'lik bir değişim bizim genel modelimizi yaklaşık %5 oranında etkilemektedir. Aynı şekilde ekonomik Rantabilite ve dönen varlık Rantabilite değişkenlerinde ortaya çıkacak %1'lik değişimler genel modelimizi yaklaşık 5 ve 6 katlık değişmesine sebep olacaktır. Azerbaycan için kurulan modellerden cari oran, kaldıraç oranı, finansman oranı ve ekonomik büyüme dışındaki tüm değişkenler etkili olmaktadır. Nakit oranı, kaldıraç oranı ve mevduat faiz oranıyla olan ilişki negatif yönde olmaktadır. Türkiye için kurulan modelde ise sadece cari oran ve nakit oranı etki gücüne sahiptir. Her iki değişken de negatif etkiye sahiptir. Kazakistan için kurulan modelimizde nakit oranı ve enflasyon oranı anlamsız çıkmıştır. Anlamlı olan değişkenlerden ise sadece cari oran negatif etki etmektedir. Bu değişkenlerin altısı Kırgızistan, beşi ise Özbekistan için anlamlılık göstermektedir.

Risklilik yapısı için kurulmuş modellerden genel modli incelediğimiz zaman ekonomik rentabellik ve enflasyon değişkenleri dışındaki tüm değişkenlerin anlamlılık gösterdikleri görülmektedir. En fazla etki gücüne sahip değişken ise dönen varlık Rantabilite olmaktadır. Nitekim dönen varlık Rantabilitete ortaya çıkacak %1'lik artış genel modelimizi yaklaşık %43 etkilemem gücüne sahiptir. Azerbaycan için kurulan modelimizde sadece iki değişken anlamlılık göstermektedir. En çok etki gücüne sahip değişken ise finansman oranı olmaktadır. Türkiye için kurulmuş modelde ise nakit oranı ve ekonomik büyüme anlamsızlık göstermektedir. Döer tüm değişkenler modelde anlamlılık gücüne sahiptir. Kazakistan için kurulan modelde dört değişken anlamlılık göstermektedir. Bu dörs değişkenden en fazla etki gücü olanı ise cari oran olmaktadır. Kırgızistan modelinde sadece iki değişken anlamlılık göstermektedir. Bu değişkenlerden cari oran modelimiz üzerinde yaklaşık %62'lik bir etkiye sahiptir. Öbekistan m odelinde en fazla açıklama gücüne sahip olan değişken finansman oranı olmaktadır. Bu oran modelimizi yaklaşık %30 düzeyinde açıklamaktadır.

Sermaye yapısı için kurulmuş altı modeli incelediğimiz zaman diğer modeller gibi ülkelere göre farklılıklar görülmektedir. Genel model üzerinde sadece nakit oranı ve

enflasyon oranı anlamsız olmaktadır. En fazla etki gücüne sahip değişken ise ekonomik Rantabilite olmaktadır. Ekonomik Rantabilitete ortaya çıkacak %1'lik değişim modelimizi yaklaşık 9 kat etkilemem gücüne sahiptir. Azerbaycan açısından altı değişken anlamlılık göstermektedir. Bu değişkenlerden üçü modeli pozitif diğer üçü ise negatif etkilemektedir. Finansman oranı bu değişkenler içerisinde en fazla açıklama gücüne sahip olanıdır. Türkiye modelini incelediğimiz zaman nakit oranı ve ekonomik büyümenin değişken olarak modelde anlamsız olduğu görülmektedir. En çok etki gücüne sahip değişken ise cari orandır. Kazakistan modelinde sadece üç değişken anlamlılık göstermektedir. Finansman oranında ortaya çıkacak %1'lik artış modeli yaklaşık altı kat etkilemektedir. Kırgızistan modelinde dönen varlık Rantabilite ve mevduat faiz oranı değişkenleri anlamsızlık göstermektedir. Ekonomik Rantabilite çok güçlü bir etkiye sahip olmaktadır. Bu değişkende ortaya çıkacak %1'lik artış modeli ortalama 32 kat etkileme gücüne sahiptir. En son model olan Özbekistan modelinde ise modele dahil edilen bütün değişkenler anlamlılık göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bankaya tanım verecek olursak en kısa şekliyle para arz ve talebi yaratan kurumlardır diyebiliriz. Yani bu kurumlar fon fazlası olan kişilerle fon talebi olan kişileri bir araya getirerek belirli bir ücret karşılığında finansal hizmetler sunmaktadır. Böylelikle, bankalar müşterilerine farklı türlerde finansal hizmetler sunarlar. Tarihi çok eski zamanlara dayanan bankacılık, yıllar geçtikçe değişik evrelerden geçmiş ve günümüzdeki modern halini almıştır.

Bu kurumlar mali sistem içerisinde çok önemli bir paya sahip olmaktadır. Bir ülkenin ekonomik gelişmesinde de bankaların önemleri göz ardı edilemez. Bankalar ülkede ihracat ve ithalatın sağlanmasında, kredi ve para politikalarının belirlenmesinde, menkul kıymetlerin alınıp satılmasında önem arz ederler. Ayrıca, ödeme kolaylıklarının sağlanmasında da bu kurumlar önemli olmaktadır. Bunların dışında genel olarak finans sisteminin yapısında yer alan tüm etkenleri açısından da bankalar son derece önemli olmaktadır.

Zaman zaman piyasada denge koşulunun bozulması sonrası ortaya çıkan krizler hem bankaları etkilemekte hem de bankaların kendileri de bu faktörlerin oluşmasına kendi etkilerini göstermektedirler. Bu sebeptendir ki, ülkede sadece bankaların var olması değil de onların sistemli şekilde çalışır olmaları da önemli olmaktadır. 1988 yılında bankaların sistemli bir şekilde çalışmasını desteklemek ve bu yönde gerekli çalışmaların yapılmasına yön vermek amacıyla Basel standartları oluşturulmuştur. 2001 ve 2010 yılında da sırasıyla Basel II ve Basel III oluşturularak, dünyada bankacılık sisteminin gelişmesini desteklemek ve zayıflıklarını ortadan kaldırmak adına sunulmuştur. En son yaşanan pandemi olaylarından sonra da Basel IV yönünde çalışmalar başlatılmış olup halen çalışmaları sürmektedir.

Bu çalışmada da seçilmiş Türk devletlerinin bankacılık sistemleri üzerine araştırma yapılmıştır. Analize dahil edilen Türk devletleri bankacılık sisteminin yapısına göre sırasıyla, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olarak yer almaktadır. Her ülkenin ayrı ayrılıkta kendi bankacılık yapıları incelenmiş, bankacılık sisteminde önemli olan rasyolar üzerinden analizleri yapılmıştır. Çalışmaya, Türkiye'den 20, Azerbaycan'dan 17, Kazakistan'dan 15, Kırgızistan'dan 11 ve Özbekistan'dan 10

banka analize dahil edilmiştir. Seçilmiş olan bu bankalar o ülkelerin toplam bankacılık sektöründe yaklaşık %50 den fazla paya sahip olmaktadır. Seçili ülkelerden her bankanın bilançosundan yıllara ait gerekli rasyolar bulunmuş, daha sonra her yıl için her rasyonun ortalaması çıkartılmıştır. Rasyolar seçilirken çalışmanın konusu esas tutularak, bankalarda, sermaye, risk, karlılık üzerinde etkili olan rasyolar seçilmiştir. STATA programı kullanılarak Panel veri analizi yapılmıştır. Hem rasyoların kendi aralarında hem de makro değişkenler arasındaki etki ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın konusu seçildiği zaman tüm Türk devletlerinin analize dahil edilmesi planlaştırılmıştır. Fakat Türkmenistan açısından verilerde ciddi sıkıntı olması onun analiz kapsamından çıkartılmasına sebep olmuştur. Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de verilerine ulaşmada sıkıntı olduğu için analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Analize dahil edilen ülkelerden Kazakistan'da bir rasyo açısından eksik veri olduğundan dengesiz panel analizi kullanılmıştır.

Çalışmanın ana konusu seçili Türk devletlerinin bankacılık sektörünün analiz edilmesidir. Bu ülkelerde modellere dahil edilen rasyolar ve seçili makro değişkenler arasındaki ilişki ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmada makroekonomik değişkenler olarak, ekonomik büyüme, mevduat faiz oranları ve bu ülkelerde gerçekleşen enflasyon oranları dikkate alınmıştır. Bankacılık rasyoları ise sırasıyla; cari oran, nakit oranı, kaldıraç oranı, finansman oranı, borç-özsermaye oranı, mali Rantabilite, ekonomik Rantabilite, dönen varlık Rantabilite, faiz kazanımı sayısı olarak analize dahil edilmiştir.

Çalışmada temel amaç olarak, seçili Türk devletlerinin bankacılık sisteminde banka karlılık, sermaye yapısı ve risk seviyesine etki eden mikro ekonomik faktörlerle makro ekonomik faktörler arasındaki etki düzeyini ölçmektir. Aynı zamanda seçili rasyoların da kendi aralarındaki etki düzeylerini ortaya koymaktır. Bu etki düzeyleri seçili Türk devletlerinde benzerlik mi gösteriyorlar, yoksa ülkelere göre farklılık mı arz etmektedir sorusuna cevap aramak temel amaç şeklinde belirlenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular bu şekilde yer almaktadır. Şöyle ki, bazı rasyo değerler arasında anlamlı bazı değişkenler arasında ise anlamsız ilişki olduğu görülmektedir. Genel yorum yapmadan önce seçili olarak analize dahil edilen Türk devletlerinin bankacılık sistemlerinde olan farklılıklar, genel ekonomik yapılar, ülkedeki

mevcut bankacılık sistemleri arasındaki farklılıklar da analiz sonuçlarına kendi etkisini yansıtmaktadır.

Çalışmada toplam 18 model kurulmuştur. Modeller üç başlık altında gruplara ayrılmıştır. Başlıklar; karlılık yapısı, risklilik yapısı ve sermaye yapısı olarak ele alınmıştır. Her ülke tek tek bu başlıklar altında analiz edilmiştir. Ayrıca bu ülkelerin veri setinin toplamından oluşan genel bir model de her üç başlık altında analiz edilmiştir.

Karlılık yapısı altında kurulmuş modellerden üçü klasik modele, diğer üçü ise tesadüfü etkiler modeline uygun gelmiştir. Risklilik yapısı için kurulan modellerden Azerbaycan ve Özbekistan klasik modele, diğer modeller ise tesadüfü etkiler modeline uygun gelmiştir. Sermaye yapısı için kurulan modellerin tamamı ise tesadüfü etkiler modeline uygun gelmiştir.

Karlılık yapısına etki eden başlık altında kurulan altı modeli incelediğimiz zaman ülke yapılarına göre farklı değişkenlerin etkili olduğu görülmektedir. Genel model incelendiği zaman seçili Türk devletlerinde ortalama olarak bankalardaki karlılık yapısında etkili olan faktörlerin borç-özsermaye oranı, ekonomik Rantabilite ve dönen varlık Rantabilite rasyoları olduğu görülmektedir. Yani borç-sermaye oranı üzerinde ortaya çıkacak %1'lik bir değişim bizim genel modelimizi yaklaşık %5 oranında etkilemektedir. Aynı şekilde ekonomik Rantabilite ve dönen varlık Rantabilite değişkenlerinde ortaya çıkacak %1'lik değişimler genel modelimizi yaklaşık 5 ve 6 katlık değişmesine sebep olacaktır. Azerbaycan için kurulan modellerden cari oran, kaldıraç oranı, finansman oranı ve ekonomik büyüme dışındaki tüm değişkenler etkili olmaktadır. Nakit oranı, kaldıraç oranı ve mevduat faiz oranıyla olan ilişki negatif yönde olmaktadır. Türkiye için kurulan modelde ise sadece cari oran ve nakit oranı etki gücüne sahiptir. Her iki değişken de negatif etkiye sahiptir. Kazakistan için kurulan modelimizde nakit oranı ve enflasyon oranı anlamsız çıkmıştır. Anlamlı olan değişkenlerden ise sadece cari oran negatif etki etmektedir. Bu değişkenlerin altısı Kırgızistan, beşi ise Özbekistan için anlamlılık göstermektedir.

Risklilik yapısı için kurulmuş modellerden genel modelde incelediğimiz zaman ekonomik rentabellik ve enflasyon değişkenleri dışındaki tüm değişkenlerin anlamlılık gösterdikleri görülmektedir. En fazla etki gücüne sahip değişken ise dönen varlık Rantabilite olmaktadır. Nitekim dönen varlık Rantabilitete ortaya çıkacak %1'lik artış

genel modelimizi yaklaşık %43 etkilemem gücüne sahiptir. Azerbaycan için kurulan modelimizde sadece iki değişken anlamlılık göstermektedir. En çok etki gücüne sahip değişken ise finansman oranı olmaktadır. Türkiye için kurulmuş modelde ise nakit oranı ve ekonomik büyüme anlamsızlık göstermektedir. Diğer tüm değişkenler modelde anlamlılık gücüne sahiptir. Kazakistan için kurulan modelde dört değişken anlamlılık göstermektedir. Bu dörs değişkenden en fazla etki gücü olanı ise cari oran olmaktadır. Kırgızistan modelinde sadece iki değişken anlamlılık göstermektedir. Bu değişkenlerden cari oran modelimiz üzerinde yaklaşık %62'lik bir etkiye sahiptir. Özbekistan modelinde en fazla açıklama gücüne sahip olan değişken finansman oranı olmaktadır. Bu oran modelimizi yaklaşık %30 düzeyinde açıklamaktadır.

Sermaye yapısı için kurulmuş altı modeli incelediğimiz zaman diğer modeller gibi ülkelere göre farklılıklar görülmektedir. Genel model üzerinde sadece nakit oranı ve enflasyon oranı anlamsız olmaktadır. En fazla etki gücüne sahip değişken ise ekonomik Rantabilite olmaktadır. Ekonomik Rantabilitete ortaya çıkacak %1'lik değişim modelimizi yaklaşık 9 kat etkilemem gücüne sahiptir. Azerbaycan açısından altı değişken anlamlılık göstermektedir. Bu değişkenlerden üçü modeli pozitif diğer üçü ise negatif etkilemektedir. Finansman oranı bu değişkenler içerisinde en fazla açıklama gücüne sahip olanıdır. Türkiye modelini incelediğimiz zaman nakit oranı ve ekonomik büyümenin değişken olarak modelde anlamsız olduğu görülmektedir. En çok etki gücüne sahip değişken ise cari orandır. Kazakistan modelinde sadece üç değişken anlamlılık göstermektedir. Finansman oranında ortaya çıkacak %1'lik artış modeli yaklaşık altı kat etkilemektedir. Kırgızistan modelinde dönen varlık Rantabilite ve mevduat faiz oranı değişkenleri anlamsızlık göstermektedir. Ekonomik Rantabilite çok güçlü bir etkiye sahip olmaktadır. Bu değişkende ortaya çıkacak %1'lik artış modeli ortalama 32 kat etkileme gücüne sahiptir. En son model olan Özbekistan modelinde ise modele dahil edilen bütün değişkenler anlamlılık göstermektedir.

Literatürde rasyolar ve makro değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçen bir sıra çalışmalar mevcut olmaktadır. Fakat yapılan bu çalışmaların genelinde rasyo sayıları 3-4 olarak sınırlı tutulmaktadır. Çalışmalarda kullanılan rasyolar da benzerlik göstererek genelde aynı rasyolar olmaktadır. Bu çalışmada analize dahil edilen rasyo sayısı daha kapsamlı olmaktadır. Daha önce bu ülkelerde bankacılık sektörünün incelenmesinde kullanılmayan veya çok az kullanılan rasyoların çalışmada kullanılması, çalışma açısından önem

arzettmektedir. Ayrıca tek tek Türk devletleri üzerine yapılan bankacılık çalışmaları mevcut olsa da bütün Türk devletlerini ve onların bankacılık sistemini kapsayacak bir çalışmanın literatürde var olmaması bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkının göstergesidir. Çalışmada 9 adet mikro ekonomik faktör, 3 adet de makro ekonomik faktör kullanılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda rasyo ve makro ekonomik göstericilerin sayısı artırılarak daha kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilebilir. Ayrıca, bu çalışmada analize dahil edilemeyen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkmenistan da çalışmaya dahil edilerek, Türk devletlerinin tamamını kapsayacak şekilde bir çalışma gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- A Center For International Enviromental Law Draft Issue Brief. (2003). Export Credit Agencies and World Trade Organization. Erişim adresi: https://www.ciel.org/Publications/ECA%20_WTO_Nov03.pdf (Erişim tarihi: 26/12/2020)
- Abduh, M., & Omarov, D. (2013). Slim's Awareness and Willingness to. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 16-24.
- Abdujabarov, S. (2010). *Kırgızistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul, Türkiye.
- Afşar, M. (2011). Küresel kriz ve Türk bankacılık sektörüne yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 143-171.
- Ahmad, A., Humayoun, A. A., & ul Hassan, U. (2010). An analysis of functions performed by Islamic bank: a case of Pakistan. *European Journal of Social Sciences*, 17(1), 7-11.
- Ahmetova, J. (2001). *Kazakistan Bankacılığı ve Türk Bankacılığının Kazakistan Bankacılığına*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara, Türkiye.
- Ahmetzhanova, G. (1998). Osnovnye napravleniya razvitiya bankovskoy sistemy Kyrgyzstana. *Sbornik Tranzitnaya Ekonomika*, 1, 36.
- Ahunov, M. (2018). *Financial inclusion, regulation, and literacy in Uzbekistan* (No. 858). ADBI Working Paper.
- Akan, N. B. (2007). Piyasa riski ölçümü. *Bankacılar Dergisi*, 61, 59-74.
- Akarcalı, S. (2016). *Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi Kazakistan Ülke Raporu*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü.
- Akdiş, M. (1995). Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar. *İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 99, 104-105.
- Akdoğan, N., & Nejat, T. (2003). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim*. (7. Baskı). İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Akgül, Y. (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Türkiye Bankacılık Sisteminin 2010-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.

- Akimov, A., & Dollery, B. (2004). *The Financial System of Uzbekistan: An Evaluation of Twelve Years of Transition*. University of New England School of Economics. Working Paper, 16, 1-36.
- Aktan, B., & Bodur, B. (2006). Oranlar Aracılığı İle Finansal Durumunuzu Nasıl Çözümlersiniz? “Küçük İşletmeler İçin Bir Rehber”. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1(1), 49-67.
- Al Hayek, M. A. (2018). The relationship between sales revenue and net profit with net cash flows from operating activities in Jordanian industrial joint stock companies. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 8(3), 149-162.
- Alantar, D. (2008). Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Finans Yazıları Dergisi*, 1, 1-10.
- Alejo, J., Galvao, A., Montes-Rojas, G., & Sosa-Escudero, W. (2015). Tests for Normality in Linear Panel-Data Models. *The Stata Journal*, 15(3), 822-832.
- Al-Jafari, M. K., & Alchami, M. (2014). Determinants of Bank Profitability: Evidence from Syria. *Journal of Applied Finance and Banking*, 4(1), 17-45.
- Allen, F. & Gale, D. (2009). Interbank Market Liquidity and Central Bank, Douglas Gale. *Journal of Monetary Economics*, 56(5), 639-652.
- Allen, F., & Gale, D. (2004). Financial Fragility, Liquidity And Asset Prices. *Journal of the European Economic*, 2(6), 1015-1048.
- Altuğ, O. (2007). *Banka İşlemleri ve Muhasebesi*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Altuntaş, Ö. (2012). Merkez Bankası Bağımsızlığı: Avrupa Merkez Bankası ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Karşılaştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 73-84.
- Andrey. (2007). *Banks*. Ministry of Commerce People's Republic of China. Erişim adresi: <http://images.mofcom.gov.cn/uz/accessory/200712/1196966602625.pdf> Erişim tarihi: 23/09/2021.
- Ani, W. U., Ugwunta, D. O., Ezeudu, I. J., & Ugwuanyi, G. O. (2012). An Empirical Assessment of The Determinants of Bank Profitability in Nigeria: Bank Characteristics Panel Evidence. *Journal of Accounting and taxation*, 4(3), 38-43.
- Apak, S., & Açıkgöz, A. F. (2008). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Bankacılık Sektöründe Yeri ve Finansal İstikrara Katkısı. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1, 70-85.
- Apan, M. & Öztel, A. (2021). Pay Senedi Getirisi ile Finansal Performans Arasındaki İlişki: Bulanık AHP-GİA Yöntemleri Kullanılarak BİST-Banka Endeksi’nde Ampirik Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 17-932

- Aras, O. N. (2006). Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 30, 41-59.
- Arslan, İ. (2007). Basel Kriterleri Ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 49-66.
- Arsov, S., & Naumoski, A. (2016). Determinants of Capital Structure: An Empirical Study of Companies from Selected Post-Transition Economies. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 34(1), 119-146.
- Aslantaş, M. F. (2011). *Bölgesel Kamusal Mallar ve Bölgesel Kalkınma Bankaları: Asya Kalkınma Bankası Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi. Bursa, Türkiye.
- Aşıkoğlu, R. (1983). *Sermaye Piyasası Aracı Olarak Enflasyon Ortamında Tahvilleri Değerleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi. Eskişehir, Türkiye.
- Ata, H. A. (2009). Kriz Sonrası Türkiye’de Mevduat Bankaları Kârlılığine Etki Eden Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(2), 137-151.
- Ataman, P. (2001). Sistemik Banka Yeniden Yapılandırmasına Teorik Yaklaşım. *Bankacılar Dergisi*, 37, 74-85.
- Athanasoglou, P. P., Brissimis, S. N., & Delis, M. D. (2008). Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability. *Journal of international financial Markets, Institutions and Money*, 18(2), 121-136.
- Atlı, Y., Yücel, A., & Tanyıldız, İ. (2018). Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi Ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 86-105.
- Augurzky, B., Krolow, S., Liehr-Griem, A., Schmidt, C. M., & Terkatz, S. (2004). *Das Krankenhaus, Basel II und der Investitionsstau (No. 13)*. RWI Materialien.
- Aydın, Y. (2019). Banka Sermayesi İle Kârlılık Arasındaki İlişki: Türk Bankacılık Sektöründen Kanıtlar. *Journal of International Social Research*, 12(62), 1174-1183.
- Aynur, C. A. (1988). Ulus Devlet Felsefesi Ve Kürselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Öneri Dergisi*, 2(10), 115-121.
- Azerbaycan Merkez Bankası. (2021). *Bu Azerbaycan Merkez Bankası*. Erişim adresi: <https://www.cbar.az/> Erişim tarihi: 2/09/2020.
- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı. (2010). *İllik Hesabat 2009*. Bakü: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı.

- Aziz, H., & Pashayev, S. (2020). Azərbaycan 2015 Devalüasyonunun Reel Ekonomi Ve Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 32-48.
- Bakan, İ., Doğan, A. G. İ. F., Erşahan, B., & Eyitmiş, Ö. G. A. M. (2012). Bankalarda Performans Değerleme ve Ücretleme İlişkisine Dair Çalışanların Algılamaları: Yerli ve Yabancı Menşeli Banka Uygulamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Alan Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-26.
- Baltagi, B. H., & Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. (Vol. 4). Chichester: John Wiley & Sons.
- Baltagi, B. H., & Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR (1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823.
- Bank of İsrail. (2004). *The Structure of The Banking System*. Bank of İsrail, 2-3.
- Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. (2004). Erişim adresi: <http://www.e-qanun.az/framework/5825> Erişim tarihi: 27/06/2020.
- Barakat, A., & Hussainey, K. (2013). Bank governance, regulation, supervision, and risk reporting: Evidence from operational risk disclosures in European banks. *International Review of Financial Analysis*, 30, 254-273.
- Barros, C. P., Ferreira, C., & Williams, J. (2007). Analysing The Determinants of Performance of Best and Worst European Banks: A Mixed Logit Approach. *Journal of Banking & Finance*, 31(7), 2189-2203.
- Basel Committee on Banking Supervision (1997). Core Principles for Effective Banking Supervision. Erişim adresi: <https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/1997/dec/1.html> Erişim tarihi: 24/11/2018.
- Basel Committee on Banking Supervision (2006). International Convergence of Capital Measurement and Capital Standarts. Erişim adresi: <https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf> Erişim tarihi: 24/11/2018.
- Başkaya, Z. (2000). Tahvil Piyasalarında Fiyat Değişkenliği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 176-188.
- Bekçioğlu, S. (1983). *Menkul Kıymet Analizi ve Türkiye'deki Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). AİTİA. Ankara, Türkiye.
- Bektenova, D. C. (2012). Analysis of The Monetary Base in The Conducti of Monetary Policy by The National Bank of the Kyrgyz Republic. *Vestnik KRSU*, 12(11), 25-29.
- Bhargava, A., Franzini, L., & Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549.

- Bianchi, J. (2011). Overborrowing and Systemic Externalities in the Business Cycle. *American Economic Review*, 101(7), 3400-3426.
- Biggar, D. H. (2005). *An Increasing Role For Competition In The Regulation of Banks*. Antitrust Enforcement in Regulated sectors–Subgroup 1, ICN (International Competition Network).
- Blake, D., Cairns, A. J., & Dowd, K. (2001). Pensionmetrics: stochastic pension plan design and value-at-risk during the accumulation phase. *Insurance: Mathematics and Economics*, 29(2), 187-215.
- Blum, J. M. (2008). Why ‘Basel II’ may need a leverage ratio restriction. *Journal of Banking & Finance*, 32(8), 1699-1707.
- Borchgrevink, H., Søvik, Y., & Vale, B. (2013). Why regulate banks? Staff Memo, No. 16/2013. ISBN 978-82-7553-768-1. Norges Bank, Oslo, <https://hdl.handle.net/11250/2506991>
- Boyacıoğlu, M. A. (2003). 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki etkileri ve İyileştirici öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 523-538.
- Boykin, J. H., & Hoesli, M. E. (1990). An Argument for the Debt Coverage Method in Developing Capitalization Rates. *The Appraisal Journal*, 58(4), 558.
- Brealey, R. A. (2001). *İşletme Finansının Temelleri*. (T. A. Ünal Bozkurt, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Brown, M. B., & Forsythe, A. B. (1974). Robust Tests for the Equality of Variances. *Journal of the American Statistical Association*, 69(346), 364-367.
- Brunnermeier, M. K., & Pedersen, L. H. (2009). Market liquidity and funding liquidity. *The Review of Financial Studies*, 22(6), 2201-2238.
- Bünyamin, E. R. (2012). Türkiye'deki Ticari Bankalar Ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 365-387.
- Calomiris, C. W. (1991). The Role of Demandable Debt in Structuring Optimal Banking Arrangement. *The American Economic Review*, 497-513.
- Canbaş, S., & Doğanlı, H. (2007). *Finansal Pazarlar*. Afküdana: Karahan Kitabevi.
- Casu, B., & Girardone, C. (2009). Competition issues in European banking. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 119-133.
- Ceylan, A., & Korkmaz, T. (1998). *Borsada Uygulamalı Portföy Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

- Ceylan, N. B. (2006). Faiz Oranı ve Enflasyon Belirsizliği İlişkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(240), 98-114.
- Ceylan, S., & Durkaya, M. (2010). Türkiye’de Kredi Kullanımı-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 21-35.
- Chang, H., Evans, D. S., & Swartz, D. D. G. (2005). The effect of regulatory intervention in two-sided markets: An assessment of interchange-fee capping in Australia. *Review of Network Economics*, 4(4), 328-358.
- Choudhry, M. (2008). *Analyzing and Interpreting the Yield Curve*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Cicoğlu, Ş., & Çil, C. G. (2019). Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 83-104.
- Coşar, N. (2009). Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. Yıldız Technical University, Department of Economics, *Working Papers*, 17, 2-3.
- Coşkun, M. N., Ardor, H. N., Çermikli, A. H., Eruygur, H. O., Öztürk, F., Tokatlıoğlu, İ., ... & Dağlaroğlu, T. (2012). *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Coşkun, S. A., & Karğın, S. (2016). Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Almaların Bankaların Finansal Performansına Etkileri: Üç Banka Üzerinde CAMELS Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 69, 41-60.
- Çelik, F., & Kızıl, İ. (2008). Banka Sermaye Yeterliliğinde Basel II Yaklaşımı Ve Türk Bankacılığı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 19-34.
- Çelik, T., & Kaplan, M. (2016). Kazakistan Bankacılık Sektöründe Teknik Etkinliğin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi: 2008-2013. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 1-15.
- Çiftçi, C., & Durusu Çiftçi, D. (2019). Güçlü ekonomiye geçiş programı sonrası Türkiye’de banka karlılığının belirleyicileri. *Sosyoekonomi*, 27(39), 111-131.
- Damodar, N. G. (2004). *Basic Econometrics*. New York: The McGraw-Hill.
- Dawood, U. (2014). Factors Impacting Profitability of Commercial Banks in Pakistan for The Period of (2009-2012). *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(3), 1-7.
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 57-81.
- Delice, G. (2012). Azerbaycan’da Finansal Yapı ve Politikalar. *Avrasya Etüdleri*, 41(1), 95-144.

- Demir, G. (2012). Geleceğin Enerji Üssü Kazakistan. *Ekonomik Forum*, (s. 40-45). Kazakistan.
- Demirgil, H. (2011). Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Makroekonomik Performans: TCMB Örneği. *Sosyoekonomi*, 16(6), 113-137.
- Demirkol, Ö. F. (2012). Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 253-265.
- Deniz, F., & Benli, V. F. (2021). Banka Proje Finansman Yöntemleri ve Altyapı Riski Analizi Açısından Kentiçi Raylı Sistem Hatlarının Proje Analiz ve Finansman Teknikleri. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 100-118. 2021
- Diamond, D. W. (1996). Financial intermediation as delegated monitoring: A simple example. *FRB Richmond Economic Quarterly*, 82(3), 51-66.
- Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity. *Journal of Political Economy*, 91(3), 401-419.
- Diebold, F. X., & Li, C. (2006). Forecasting the Term Structure of Government Bond Yields. *Journal of Econometrics*, 130(2), 337-364.
- Dietrich, A., & Wanzenried, G. (2014). The Determinants of Commercial Banking Profitability in Low-, Middle-, and High-Income Countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 54(3), 337-354.
- Dikkaya, M. &. (2006). Çağdaş Kazakistan'ın ekonomi politikası ve Türkiye'nin Yeri. *OAKA*, 1(2), 110-127.
- Dizgil, E. (2017). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Mikro Düzeyli Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 11(2), 31-52.
- Doğan, S., & Şarsel, Y. (1994). *Enflasyonun Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörüne Bir Bakış*. TBB Yayınları.
- Doğanay, M. (2016). Döviz kuru riski yönetimine sektörel bir yaklaşım. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(Special Issue 1), 149-164.
- Doğru, C. (2011). Karlılığın Belirleyicileri Analizi: Teori ve Orta Ölçekli Bir Banka Uygulaması. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(91), 47-75.
- Domanovic, V., Todorovic, V., & Savovic, S. (2018). Internal factors of bank profitability in the republic of Serbia. *Business and Economic Horizons (BEH)*, 14(1232-2019-862), 659-673.

- Doruk, Ö. T., & Yavuz, H. B. (2018). 1980'den sonra Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 2237-2265.
- Doyran, M. A. (2013). Net Interest Margins and Firm Performance in Developing. *Management Research*, 36(7), 720-742.
- Duman, K. (2004). Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 38-61.
- Durdyyev, B. (2010). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türk Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Marmara Üniversitesi. İstanbul, Türkiye.
- Durmuşkaya, S. G. (2015). Vadeli İşlem Piyasalarında Haftanın Günleri Etkisi ve Tatil Anomalisinin Tespiti Üzerine Bir Analiz. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 43-52.
- Eğmir, R. T., & Sağbaş, İ. (2021). ATM Bankacılık Sistemi ve Regülasyonlar. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 8(24), 24-36.
- Eken, M. H. (2008). Basel II Kriterleri ve Kobilerin Finansman Olanakları. *Maliye Finans Yazıları Dergisi*, 80, 55-78.
- Ekşi, İ. H., Taşdemir, A., & Hacıevliyagil, N. (2016). Mülkiyet Yapısının Finansal Oranlar Üzerindeki Etkisi: Mevduat Bankalarında Uygulama. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 545-559.
- Emhan, A. (2009). Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 209-220.
- Emir, M., & Kurtaran, A. (2005). Doğrudan yabancı yatırım kararlarında politik risk unsuru. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (. e-Muhasebe ve Finansman Dergisi) 28, 37-47.
- Enstitüsü, U.İ. (2009). *Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü*. Erişim adresi: <https://na.theiia.org/translations/PublicDocuments/PP-The-Role-of-Internal-Auditing-in-Enterprise-wide-Risk-Management-Turkish.pdf> Erişim tarihi: 08/04/2019.
- Erb, C. B., Harvey, C., & Viskanta, T. (1995). Inflation and world equity selection. *Financial Analysts Journal*, 51(6), 28-42.
- Erdoğan, A. (2014). Basel Kriterlerinin Bankacılık Sektörüne Etkisi ve Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Basel Kriterlerine Uyum Süreci. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 141-182.
- Erem, I. (2013). Sermaye Yapısına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği. 17. *Finans Sempozyumu*, 23-26.

- Eriotis, N. P., Frangouli, Z., & Ventoura-Neokosmides, Z. (2002). Profit margin and capital structure: an empirical relationship. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 18(2).
- Erokyar, E. (2008). *İşletmelerde Kârlılık ve Kârlılığı Etkileyen Faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul, Türkiye.
- Ersoy, H. (2011). Türk Bankacılık Sisteminde Sermaye Yeterliliği ve Basel Standartları. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 3(10), 53-72.
- Filiz, M. (2007). Uluslararası Bankaların Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Uygulama Olarak Basel-II ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7(13), 200-221.
- Fratianni, M., & Pattison, J. C. (2015). Basel III in reality. *Journal of Economic Integration*, 30(1), 1-28.
- Garza-García, J. G. (2012). Does Market Power Influence Bank Profits in Mexico? A Study on Market Power and Efficiency. *Applied Financial Economics*, 22(1), 21-32.
- Georg, C. (2011). *Basel III and Systemic Risk Regulation - What Way*. Working Papers on Global Financial Markets No. 17, 7-10.
- Gharaibeh, A. M. O., & Sarea, A. M. (2015). The Impact of Capital Structure and Certain Firm Specific Variables on The Value of The Firm: Empirical Evidence from Kuwait. *Corporate Ownership and Control*, 13(1), 1191-1200.
- Giordana, G. A., & Schumacher, I. (2017). An empirical study on the impact of Basel III standards on banks' default risk: The case of Luxembourg. *Journal of Risk and Financial Management*, 10(2), 8.
- Goodhart, C. (2008). Liquidity risk management. *Banque de France Financial Stability Review*, 11(6), 39-44.
- Gorton, G. &. (1998). Banking in Transition Economies: Does Efficiency Require Instability? *Journal of Money, Credit and Banking*, 30(3), 621-650.
- Gökbunar, R., Yıldiran, M., & Koç, Ö. E. (2016). Türkiye Cumhuriyetlerinde Finansal Regülasyon Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *TISK Academy/TISK Akademi*, 11(21), 88-107.
- Grabel, I. (1994). *Speculation-Led Development in the Third World*. USA: Springer US.
- Greene, W. H. (2008). The Econometric Approach to Efficiency Analysis. *The Measurement of Productive Efficiency and Productivity Growth*, 1(1), 92-250.
- Gunter, U., Krenn, G., & Sigmund, M. (2013). Macroeconomic, market and bank-specific determinants of the net interest margin in Austria. *Austria: Oesterreichische Nationalbank Financial Stability Report*, 87-101.

- Gülen, M. (2015). Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi. Çorum, Türkiye.
- Gülhan, Ü., & Uzunlar, E. (2011). Bankacılık sektöründe kârlılığı etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörüne yönelik bir uygulama/factors influencing the bank profitability: an application on turkish banking sector. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 341-368.
- Gülhan, Ü., & Uzunlar, E. (2011). Bankacılık sektöründe kârlılığı etkileyen faktörler: Türk bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 341- 369.
- Gümüş, G. K., Gümüş, Y., & Altunal, I. (2017). Bankacılık Sektöründe Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans İlişkisi: Türkiye ve Kazakistan Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 104-121.
- Güneş, N. (2015). Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(3), 265-284.
- Gürel, E., Gürel, E. B. B., & Demir, N. (2012). Basel III Kriterleri. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 16-28.
- Güriş, S. (2015). *Stata ile Panel Veri Modelleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Güvenç, D., & Yücebalkan, B. (2017). Bankacılık Sektöründe Teknolojik Gelişimin İşgücüne Yansımaları. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 30-43.
- Hausman, J. A., & Taylor, W. E. (1981). Panel data and unobservable individual effects. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49(6), 1377-1398.
- Heid, F. (2007). The cyclical effects of the Basel II capital requirements. *Journal of Banking & Finance*, 31(12), 3885-3900.
- Hermawan, D. A. (2012). Pengaruh Debt To Equity Ratio, Earning Per Share. *Management Analysis Journal*, 1(1), 1-2
- Huang, G. (2006). The Determinants of Capital Structure: Evidence from China. *China Economic Review*, 17(1), 14-36.
- Hübner, G. (2010). As If Nothing Happened. How Azerbaijan's Economy Manages to Sail Through Stormy Weather. *Caucasus Analytical Digest*, 18, 4-14.
- IBM. (2018). BASEL I Summary. Retrieved from International Business Machines. Erişim adresi: <https://www.ibm.com/docs/en/bfmdw/8.8?topic=accord-basel-summary> Erişim tarihi: 28/11/2019.

- IBM. (2018). Basel II Summary. Retrieved from International Business Machines. Erişim adresi: <https://www.ibm.com/docs/en/bfmdw/8.8?topic=accord-basel-ii-summary> Erişim tarihi: 28/11/2019.
- IBM. (2021). Basel III Summary. Retrieved from International Business Machines. Erişim adresi: <https://www.ibm.com/docs/en/bfmdw/8.8?topic=accord-basel-iii-summary> Erişim tarihi: 28/11/2019.
- IBM. (2021). Basel III Summary. Retrieved from International Business Machines. Erişim adresi: <https://www.ibm.com/docs/en/bfmdw/8.8?topic=accord-basel-iii-summary> Erişim tarihi: 28/11/2019.
- Ines, B., Ben, G., & Mhiri, S. M. (2013). Explanatory Factors of Bank Performance in Tunisia: A Panel Model Approach. *Global Journal of Management and Business Research Finance*, 13(5).
- Işık, D., & Akiş, E. (2020). 2008 Global Finans Krizinden Sonra Merkez Bankaları'nın En Son Görevi Olarak Finansal İstikrar ve Türkiye Örneği. *Uygulamalı Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 2(1), 35-52.
- Işık, Ö., Yalman, İ. N., & Koşaroğlu, ř. M. (2017). Türkiye'de Mevduat Bankalarının Kârlılığını Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 362-380.
- Ivashina, V., Laeven, L., & Moral-Benito, E. (2022). Loan types and the bank lending channel. *Journal of Monetary Economics*, 126, 171-187.
- İnan, E. A. (2001). Parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalı ve Türkiye. *Bankacılar Dergisi*, 39, 3-20.
- İnan, E. A. (2004). Dezenflasyon Süreci ve Düşük Enflasyon Ortamı: Türkiye'de Makroekonomi ve Bankacılık Üzerine Etkileri. *Bankacılar Dergisi*, 50, 34-56.
- İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. (2021). İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. Erişim adresi: <https://ereforms.gov.az/az> Erişim tarihi: 04/02/2020.
- İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E., & Atioğlu, E. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisinin Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 291-311.
- İvgen, H. (2003). *şirket Değerleme*. İstanbul: Finnet Yayın.
- Jarrow, R. A. (2007). A critique of revised Basel II. *Journal of Financial Services Research*, 32(1), 1-16.
- Javaid. S., Anwar, J., Zaman, K. & Ghafoor, A. S. (2011). Determinants of Bank Profitability in Pakistan: Internal Factor Analysis. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 6(23), 37-94.

- Kalaycı, İ. (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74.
- Kane, E. J. (2007). Basel II: A Contracting Perspective. *Journal of Financial Services Research*, 32(1), 39-53.
- Kapoor, S. (2009). A Simpler, Smaller, Safer, More Diverse and More Stable Banking System is What We Need. 1-15. Erişim adresi: [http://redefine.org/sites/default/files/What%20should%20the%20banking%20system%20look%20like\(2\).pdf](http://redefine.org/sites/default/files/What%20should%20the%20banking%20system%20look%20like(2).pdf) Erişim tarihi: 28/11/2019.
- Karadeniz, E., Kandır, S. Y., & İskenderoğlu, Ö. (2015). Sistemik Riskin Belirleyicileri: Borsa İstanbul Turizm Şirketleri Üzerinde Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 189-202.
- Karahanoğlu, İ. (2017). Türk Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Aktif Karlılığını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50, 167-186.
- Karapınar, A., & Dogan, I. C. (2015). An Analysis on the Performance of the Participation Banks in Turkey. *Accounting and Finance Research*, 4(2), 24-33.
- Kargin, B., Basoglu, N., & Daim, T. (2009). Factors affecting the adoption of mobile services. *International Journal of Services Sciences*, 2(1), 29-52.
- Kashyap, A. K., & Stein, J. C. (2004). Cyclical implications of the Basel II capital standards. *Economic Perspectives-Federal Reserve Bank of Chicago*, 28(1), 18-33.
- Kavas, Y. B., & Erkan, M. K. (2022). Bireysel Yatırımcıların Finansal Okuryazarlık ve Finansal Risk Alma Toleransı. *EKEV Akademi Dergisi*, 26(89), 379-398.
- Kavcıoğlu, Ş. (2011). Ticari Bankacılıkta Kredi Riskinin Ve Kredi Riski Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 11-19.
- Kaya, E., & Köksal, Y. (2018). Türk Bankacılık Sisteminde Kaldıraç Döngüsellliği. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 7-20.
- Kazimierz, K. (1994). The Banking System in Kyrgyzstan. *Center for Social & Economic Research*, 1, 7-8.
- Kesebir, M. (2018). Türkiye'de 2001 Krizi sonrası bankacılık sektörünün durumu, yapısal reformlar ile son yıllardaki gelişmeler. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(2), 1-19.
- Keskin, D. A. (2007). Basel II Kriterlerinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 95-104.

- Kevser, M. (2021). Banka Türlerinin Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), 61-80.
- Kılıç, E. K. (2020). Dünyada Bankacılık Tarihi ve Krizleri: Türkiye'deki Bankacılık Sektörü. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 1-31.
- Konya Ticaret Odası. (2016). *Kazakistan Ülke Raporu*. Konya: Dış Ticaret Servisi Yayını.
- Koutsoyiannis A. (1989), Ekonometri Kuramı Ekonometri Yöntemlerinin Tanıtımına *Verso Yayıncılık*, Ankara.
- Kupiec, P. H. (2007). Financial stability and Basel II. *Annals of Finance*, 3(1), 107-130.
- Kurnaz, S. R. (2008). Natural Growth as An Indicator of Monitoring of the Linear Infrastructure for Safety and Security Issues. *International Journal of Aeronautical and Space Sciences*, 9(1), 59-65.
- Kurt, E. (2019). *Bankacılık Sektöründe Müşterilerin Teknoloji*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi. Bilecik, Türkiye.
- Küçükbay, F. (2017). Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları Ve Türk Bankaları Arasında Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(1), 137-149.
- Küçükkalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 51-68.
- Külahi, E. A., Tiryaki, G., & Yılmaz, A. (2013). Türkiye’de Basel I, II Ve III Kurallarına Uyum Süreci. *Öneri Dergisi*, 10(40), 185-200.
- Lagunoff, R., & Schreft, S. (2001). A Model of Financial Fragility. *Journal of Economic Theory*, 99, 220-264.
- Liebig, T., Porath, D., Weder, B., & Wedow, M. (2007). Basel II and bank lending to emerging markets: Evidence from the German banking sector. *Journal of Banking & Finance*, 31(2), 401-418.
- Liu, X. (2018). Diversification and Systemic Bank Runs. Department of Finance, Hong Kong University of Science and Technology, *Econpapers*, 739, 1-36.
- Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası. (2021). Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası. Erişim adresi: <https://www.dxr.az/xidmetler/struktur/8A0F0240-7F4E-420F-8FC3-FD181FD03D1A> Erişim tarihi: 22/09/2021.
- Mamedov, Z. F. (2011). Küresel Mali Kriz Ortamında Azerbaycan Bankacılık Sektörünün Yapısı, Özellikleri ve Sorunları. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(3), 173-203.

- Masun, M. A., & Yusubov, F. (2017). Makroekonomik Faktörlerin Bankaların Karlılığına Etkileri; 2008 Yılı Finansal Kriz Ve Sonraki Dönem Azerbaycan Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3 (16), 23-39.
- Mathur, S., & Skoglund, J. (2011). Counterparty exposure management in the Basel III era. Mathur, Sumit and Skoglund, Jimmy, Counterparty Exposure Management in the Basel III Era. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2056804> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2056804>.
- Mazibaş, M. (2003). Operasyonel Risk Yönetimi Ve Türk Bankacılık Sistemi. *İktisat İşletme ve Finans*, 18(203), 32-41.
- Memmedov, S. (1997). *Bank İşi*. Bakü: Nəşriyyat.
- Məmmədzaadə, F. (2019). Devalvasiyadan Sonra Azərbaycanda Bank Sektorunun Gəlirlilik (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakü, Azerbaijan.
- Mermoud, A. (2008). Bankacılıkta etik kavramı ve banka üst düzey yöneticilerinden beklentiler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 499-520.
- Mert, U. R. A. L. (2003). Finansal krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-29.
- Mikail, E., & Aslan, M. (2017). Uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, 55-86.
- Mishkin, F. S., & Apostolos, S. (2011). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Canada: Pearson.
- MohamadiMalgharni, A., & Karimnia, M. (2014). Investigate the relationship between unsystematic risk and profit growth of accepted companies in Tehran stock exchange. *Singaporean Journal of Business Economics, And Management Studies* 2 (11), 147-154.
- Moosa, I. A. (2010). Basel II as A Casualty of the Global Financial Crisis. *Journal of Banking Regulation*, 11(2), 95-114.
- Nahang, F., & Araghi, M. K. (2013). Internal Factors Affecting The Profitability of City Banks. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 5(12), 1491-1500.
- Nejad, N. R., & Wasiuzzaman, S. (2015). Multilevel Determinants of Capital Structure: Evidence from Malaysia. *Global Business Review*, 16(2), 199-212.
- Nurçin, A. Y., & Akçakanat, Ö. (2020). *Bankalarda Kredi Sürecinin İç Kontrol Sistemi Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Hiperlink Eğitim. İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. Sti.

- OECD, S. (2016). *Fourth Meeting of The Latin American Competition Forum. Competition Issues and Remittances In Latin America* (pp. 3-4). ABD: OECD.
- Okay, E. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2, 95-123.
- Okuyan, H. A. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yapısı. *Ege Akademik Bakış*, 13 (3), 295-307.
- Okuyan, H. A., & Karatas, Y. (2017). Turk Bankacilik Sektorunun Kârlilik Analizi. *Ege Academic Review*, 17(3), 395-406.
- Ordabayeva, A. (2007). *Kazakistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara, Türkiye.
- Orgeldinger, J. (2006). Basel II and Project Finance—the Development of a Basel II—Conforming Rating Model. *The Journal of Structured Finance*, 11(4), 84-95.
- Orhunbilge, N. (2000). *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*. İstanbul: Avcıol Basım Yayım.
- Osamwonyi, I. O., & Michael, C. I. (2014). The Impact of Macroeconomic Variables on The Profitability of Listed Commercial Banks in Nigeria. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research*, 2(10), 85-95.
- Ou, J. A., & Penman, S. H. (1989). Accounting Measurement, Price-Earnings Ratio, and the Information Content of Security Prices. *Journal of Accounting Research*, 27, 111-144.
- Özbilgin, İ. G. (2012). Risk ve risk çeşitleri. *Bilişim Dergisi*, 7, 86-93.
- Özcuşa, E. A. (2018). Türkiye’de Banka Sermaye Tamponları, Kredi Büyümesi Ve İş Çevrimleri. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(2), 565-583.
- Özdal, A. N. (2015). Orta çağ İslam Dünyasında Bankacılık Faaliyetleri/Banking Activities In The Medieval Islamic World. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 189-196.
- Özdemir, Z. (2010). Bilanço Yapısı İtibarıyla Türk Bankacılık Sistemi. *Journal of Social Policy Conferences*, 50, 867-899.
- Özdenoğlu, S. (2005). *Kırgız Cumhuriyeti*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı.
- Özgür, E. (2007). *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği Vemevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar, Türkiye.

- Öztürk, H. (2016). Türk Bankacılık Sektörünü Etkileyen Makro Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 620, 11-29.
- Özün, A., & Çifter, A. (2006). Bankaların Hisse Senedi Getirirlerinde Faiz Oranı Riski: Dalgacıklar Analizi ile Türk bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Bankacılar Dergisi*, 59, 3-15.
- Paccès, A. M., & Heremans, D. (2012). Regulation of Banking and Financial Markets. *Encyclopedia of Law and Economics: Regulation and Economics*. (2nd Edition). AM Paccès and RJ Van den Bergh.
- Parlak, N. (2021). Büyük ve Orta Boy İşletmelerin Finansal Raporlarına Covid-19 Etkisinin Oran Analizi Yöntemi ile İncelenmesi: Temel Gıda Üretim İşletmesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(23), 14-29.
- Pesaran, M. H. (2021). General Diagnostic Tests for Cross-Sectional Dependence in Panels. *Empirical Economics*, 60(1), 13-50.
- Pollack, J., & Adler, D. (2016). Skills that Improve Profitability: The Relationship between Project Management, IT Skills, and Small to Medium Enterprise Profitability. *International Journal of Project Management*, 34(5), 831-838.
- Pragash, N. (2016). Impact of the Development Banking in Current Trends. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 2(3), 55-59.
- Pratheepan, T., & Yatiwella, W. B. (2016). The Determinants of Capital Structure: Evidence from Selected Listed Companies in Sri Lanka. *International Journal of Economics and Finance*, 8(2), 94-106.
- Raharjo, P. G., Hakim, D. B., Manurung, A. H., & Maulana, T. N. (2014). The Determinant of Commercial Banks' Interest Margin in Indonesia: An Analysis of Fixed Effect Panel Regression. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(2), 295-308.
- Ravenscraft, D. J. (1983). Structure-profit Relationship at the Line of Business and Industry Level. *The Review of Economics and Statistics*, 65(1), 22-31.
- Reis, Ş. G., Kılıç, Y., & Buğan, M. F. (2016). Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 21-36.
- Repullo, R., Saurina, J., & Trucharte, C. (2010). Mitigating the Pro-cyclicality of Basel II. *Economic Policy*, 25(64), 659-702.
- Riaz, S., & Mehar, A. (2013). The impact of Bank Specific and Macroeconomic Indicators on the Profitability of Commercial Banks. *Romanian Economic Journal*, 16(47), 91-111.
- Rochet, J. C., & Tirole, J. (2003). An economic analysis of the determination of interchange fees in payment card systems. *Review of Network Economics*, 2(2), 69-79.

- Ruziev, K., & Ghosh, D. (2009). Banking Sector Development in Uzbekistan: A case of mixed blessings?. *Problems of Economic Transition*, 52(2), 3-41.
- Sagbansu, L. (2006). Banking System in Kyrgyz Republic. *IBSU Scientific Journal (IBSUSJ)*, 1(1), 39-53.
- Salas, P. (2019). Quora. Erişim adresi: www.quora.com Erişim tarihi: 29/10/2021.
- Salawu, R. O., & Agboola, A. A. (2008). The Determinants of Capital Structure of Large Non-Financial Listed Firms in Nigeria. *The International Journal of Business and Finance Research*, 2(2), 75-84.
- Saldanli, A., & Aydin, M. (2016). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (24), 1-9.
- Sargutan, E. (2010). *Ülkelerin Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri: Kazakistan Sağlık*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Savram, M., & Karakoç, A. (2012). Bankacılık Sektöründe İtibar Riskinin Önemi. In *International Conference on Euroasian Economies*. Almaata, Kazakistan.
- Saygılı, E. E., & Şahin, Y. (2018). Finansal Performans ile Hisse Senedi Yatırımcı Kararları Arasındaki İlişki: BIST Çimento Sektöründe Topsis Uygulaması. *İzmir Democracy University Social Sciences Journal*, 1(1), 16-45.
- Sayım, F. (2017). The Role of Participation Banking as Alternative Financing Channels to Substitute for Deposit Banks and its Growth in the Turkish Finance Market-Period: 2007-2015. *EMAJ: Emerging Markets Journal*, 7(1), 47-52.
- Sayım, F., & Aydın, V. (2011). Hizmet sektörü özellikleri ve sistematik olmayan risklerin sektör menkul kıymetleri ile etkileşimine dair teorik bir çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 245-262.
- Schmalensee, D. S. (2005). The Economics of Interchange Fees and Their Regulation: An Overview. *Proceedings – Payments System Research Conferences* (pp. 1-53). ABD, Missouri: Social Science Research Network Electronic Paper Collection.
- Sermaye Yeterliliği Şerhi. (2021). Türkiye Barolar Birliği: https://www.tbb.org.tr/content/upload/dokuman/2120/299-_sermaye_yeterliliği_serhi-web.pdf adresinden alındı
- Sertakan, L., & Topaçlar, R. (2021). Türkiyedeki 2014-2015-2016 Yıllarında Bina İnşaatı Sektörünün Bilanço ve Gelir Tablolarının Finansal Analizlerinin İncelenmesi. *Journal of Original Studies*, 2(1), 11-20.
- Sevim, U., & Eyüboğlu, K. (2016). Ticari Banka Performansının İçsel Belirleyicileri: Borsa İstanbul Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 211-223.
- Seyitkasimov, S. (1999). *Para, Kredi ve Banka*. Almatı: Ekonomika.

- Sharpe, W. F. (1964). Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium Under. *The Journal of Finance*, 19(3), 425-442.
- Sheikh, N. A., & Wang, Z. (2011). Determinants of Capital Structure: An Empirical Study of Firms in Manufacturing Industry of Pakistan. *Managerial Finance*, 37(2), 117-133.
- Somuncuoğlu, A. (2002). Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi. *Avrasya Dosyası*, 7(4), 29-49.
- Soydan, H. (1999). *Bankalarda Risk Kavramı ve Yeni Finansman Teknikleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atmer Yayınları.
- Staikouras, C. K., & Wood, G. E. (2004). The determinants of European bank profitability. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 3(6), 57-68.
- Sudi Apak, A. F. (2008). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Bankacılık Sektöründe Yeri ve Finansal İstikrara Katkısı. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1, 70-85.
- Sufian, F., & Habibullah, M. S. (2009). Determinants of Bank Profitability in A Developing Economy: Empirical Evidence from Bangladesh. *Journal of Business Economics and Management*, 10(3), 207-217.
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.
- Sümer, H., & Peker, A. (2013). Bilançolarda Cari Oranın Önemi ve Hesaplanması. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 6(1), 47-62.
- Şahbaz, N., & İnkaya, A. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makro Ekonomik Etkileri. *Optimum: Journal of Economics & Management Sciences/Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 69-82.
- Şahin, İ. (2013). Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı ve Uygulama Süreci. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 59, 149-166.
- Şenturan, Ş. (2006). BASEL II Standartları ve Kobi’lerde Kurumsal Yönetişim. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 20, 45-56.
- Tanrıöven, C., & Aksoy, E. (2011). Sistematik Riskin Belirleyicileri: IMKB’de Sektörel Karşılaştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 51, 119-129.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. (12. Baskı). İstanbul: Küv Yayınları.
- Taşar, M. O. (2009). Finansal regülasyonlar ve küresel kriz sürecinde Türk dünyası bankacılık sistemlerinin yeniden yapılandırılması. *Avrasya Etüdleri*, 36(2), 7-46.

- Taşkın, D. (2011). Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.
- Taşkın, F. D. (2011). Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.
- Tetik, N., & Dündar, M. Ş. (2014). Geleneksel Bankacılık Sistemine Alternatif Olarak Faizsiz Bankacılık Sistemi. *Reforma*, 1(61), 42-50.
- Torun, M. (2017). BASEL II Uygulamalarının Bankacılık Sektörüne Etkileri. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Trujillo-Ponce, A. (2013). What Determines the Profitability of Banks? Evidence from Spain. *Accounting & Finance*, 53(2), 561-586.
- Tulgar, D. (2018). *Türkiye’de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi. Tekirdağ, Türkiye.
- Tunali, H. N., & Pekçoşkun, K. (2019). Geleneksel Bankalar ve Katılım Bankaları İçin Panel Veri Analizi: Türkiye Örneği. *Third Sector Social Economic Review*, 54(4), 1583-1601.
- Tunay, B. (2009). Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Kırılganlık. *Bankacılar Dergisi*, 68, 30-55.
- Turkey Audit. (2021). Basel Nedir? Basel II ve Amacı. Erişim adresi: <http://turkeyaudit.com/gundem/basel/> Erişim tarihi: 24/11/2019.
- Türkiye Barolar Birliği. (2021). Sermaye Yeterliliği Şerhi. Erişim adresi: https://www.tbb.org.tr/content/upload/dokuman/2120/299-sermaye_yeterliliği_serhi-web.pdf Erişim tarihi: 18/05/2019.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2008). Erişim adresi: <http://www.tkbb.org.tr/> Erişim tarihi: 22/11/2018.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2021). Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır. Erişim adresi: <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf> Erişim tarihi: 22/11/2019.
- Türküner, E. (2016). Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün Likidite Riskinin Ölçülmesi ve Modellemesi. Erişim adresi: https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7418/Basel_III_Likidite_Duze_nlemeleri_-320.pdf Erişim tarihi: 27/11/2019.
- Tüzün, O. &. (2019). Getiri Eğrisi Banka Kârlılığını Nasıl Etkiler? Dinamik Panel Veri Analizi Bulguları. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2596-2609.
- Uçarkaya, S. (2006). *Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Rolü*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

- Uluyol, O., & Türk, V. E. (2013). Finansal Rasyoların Firma Değerine Etkisi: Borsa İstanbul (Bist)'Da Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 365-384.
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-28.
- Usoskin, V. (1999). *Çağdaş Ticari Bankalar Yönetimi ve İşlemleri*. Moskova: Vazar-Ferro.
- Ustasüleyman, T. (2009). Bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmesi: Ahs-Topsis Yöntemi. *Bankacılar Dergisi*, 69, 33-43.
- Uzhegova, O. (2015). The Relative Importance of Internal Factors for Bank Performance in Developed and Emerging Economies. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3), 277-277.
- Van Deventer, D. R., Imai, K., & Mesler, M. (2013). *Advanced Financial Risk Management: Tools and Techniques for Integrated Credit Risk and Interest Rate Risk Management*. Manhattan: John Wiley & Sons.
- Vickers, J. (2005). Public Policy and the Invisible Price: Competition Law, Regulation, and the Interchange Fee. *Competition Law Journal*, 5, 231-247.
- Vurur, N. S., & Özen, E. (2013). Türkiye’de mevduat banka kredisi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 117-131.
- Wahidudin, A. N. (2012). Determinants of profitability – a comparative analysis of islamic banks and conventional banks in ASEAN countries. In *2nd International Conference on Accounting, Business and Economics (ICABEC2012)*. 10-11th November 2012, MS Garden Hotel, Kuantan Pahang, Malaysia.
- Williams, A. O. (1982). *International Trade and Invesmenet A Managerial Approach*. Manhattan: John Willey & Sons Inc.
- Wilson, I. (2004). Implementing Basel II: A case study based on the Barclays Basel II preparations. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 12(4), 297-305.
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. MIT Press.
- www.risksandrewards.org (2019). The Baring Archive. Erişim adresi: www.risksandrewards.org Erişim tarihi: 21/02/2020.
- Yagubov, R. (2021). *Sovyet Dönemi Sonrası Azerbaycan’da Bankacılık Sektörünün Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karabük Üniversitesi. Kaabük, Türkiye.
- Yağcılar, G. G. (2011). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta, Turkey.

- Yapraklı, S. v. (2007). Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100. *Ankara Üniversitesi SBS Dergisi*, 62(2), 200-218.
- Yeman, Z. M. A., & Yeman, A. Azerbaycanın Kredi Ve Para Sistemi, Günümüzdeki Özellikleri Ve Gelişme Yönü. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(87), 51-76. 2010
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi: Stata Uygulamalı*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.
- Yılmaz, B., & Şahin, İ. (2009). Türev Ürünlerinden Swap İşlemlerinin Mali Risk Yönetiminde Kullanımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 393-406.
- Yiğit, M. (199). Finansal Piyasalarda Globalleşme Eğilimlerinin Göstergesi Olarak Euro-Dolar Piyasası ve Kıyı Bankacılığı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 71-80.
- Yüce, M., & Eryılmaz, F. (2018). Kazakistan’da İslami Bankacılık Uygulamaları. *Katılım Bankacılığı Açısından Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri* (s. 26-279). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Yücememiş, B. T., Arıcan, E., & Alkan, U. (2017). Türkiye–Özbekistan–Kazakistan Ekonomik İlişkileri ve Bankacılık Sistemi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(17), 161-203.
- Zaluçeva, M. (2005). Bankacılık Sektörü Göstergeleri. *Kazakistan Bankaları Dergisi*, 12, 2-3.
- Zengin, S., & Yüksel, S. (2016). Likidite Riskini Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 77-95.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Nigar GULİYEVA

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Eğitim Düzeyi	Mezuniyet Yılı
Doktora	Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalı, Muhasebe ve Finansman Bölümü	2023
Yüksek Lisans	Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	2016
Lisans	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi (TÜDİFAK)	2014
Lise	Şenkir, Azerbaycan	2010

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Kurum	Görev
2018 – halen	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi	Öğretim üyesi

YABANCI DİL

İngilizce, Türkçe, Rusça

ESERLER

- Huseynli, N (2023). Causality between Selected Energy Companies' Price Indexes and Barel Oil Prices. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEPP)*, 13(1), 235-240.

2. Huseynli, N. (2022). The relationship between Consumer Confidence Index and BIST 50 Index. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 9(6), 1107-1116.
3. Huseynli, N. & Huseynli B. (2022). The Relationship between the Stock Price and the Energy Index: A Research on the Energy Company with the Highest Brand Value in Turkey. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEED)*, 12(6), 183-187.
4. Sarkhanov, T. & Huseynli, N. (2022). Econometric Analysis of Renewable Energy Consumption and Economic Growth: The Case of Kazakhstan and Kyrgyzstan. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEED)*, 12(6), 163-167.
5. Huseynli, N. (2022). Impact of Revenues from Oil and Non-Oil Sectors on the Economic Growth of Azerbaijan. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEED)*, 12(5), 31-35.
6. Huseynli, N. (2022). Causality Relationship between Foreign Investment and Tourism Sector Growth: Selected African Continent Countries. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 11(4), 1656-1667.
7. Huseynli, B. & Huseynli, N. (2022). Digitalisation and Transformation in Labour Market. *TURAN-SAM 14 (ISCEMR Special Issue)*, 210-2017.
8. Huseynli, N. (2022). Econometric Measurement of the Relationship between Tourism Revenues and Economic Growth. Study Case of Kazakhstan and Kyrgyzstan. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 13(4), 1136-1141.
9. Akbulaev, N., Huseynli, N., & Aliyev, T. (2022). Impact of Issued Loans on the Economic Growth of Azerbaijan. *The Journal of Structured Finance*, 28(2), 58-73.
10. Huseynli, N. & Huseynli B. (2022). Econometric Analysis of the Relationship between Renewable Energy Production, Traditional Energy Production and Unemployment: The Case of Azerbaijan. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEED)*, 12(4), 379-384.
11. Huseynli, N. (2022). The Effect of Renewable Energy and Traditional Energy Production on Economic Growth: The Case of Turkey and Azerbaijan. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEED)*, 12(3), 257-261.
12. Tutar, H., Sarkhanov, T., & Guliyeva, N (2022). Eastern Mediterranean Area in Energy Security of The European Union: From Sea Border Issues to Economic

- Conflicts of Interest. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEPP)*, 12(1), 332-341.
13. Huseynli, N. (2022). Econometric Analysis of the Relationships between Growth, Exports and Energy Exports in Azerbaijan. *International Journal of Energy Economics and Policy (IJEPP)*, 12(2), 379-385.
14. Huseynli, N. (2022). Econometric Analysis of the Relationship Between Tourism Revenues, Inflation and Economic Growth: The Case of Morocco and South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 11(1), 135-146.
15. Huseynli, N. (2021). Ekonomik Büyüme ve Vergi İlişmesine Dair Teorik Bir İnceleme. *İçinde İşletme ve İktisadi Bilimler Araştırma ve Teori*. (ss. 301-311). Livre de Lyon.
16. Huseynli, N. (2021). Stratejik Yönetimde Gerçek Seçenek Teorisi. *İçinde İşletme ve İktisadi Bilimler Araştırma ve Teori*. (ss. 291-300). Livre de Lyon.
17. Huseynli, N. (2021). Dijital Finans Piyasalarında Kripto Paralar. *İçinde İşletme Biliminden Seçkin Araştırmalar*. (ss. 7-19). Duvar Yayınları.
18. Akbulaev, N., Guliyeva, N., & Aslanova, G. (2020). Economic analysis of tourism enterprise solvency and the possibility of bankruptcy: The case of the Thomas cook group. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 9(2), 1-12.
19. Guliyeva, N. (2018). 2008 Krizi Sonrası Türkiye'nin Yeni Pazarlar Arayışı Uzak Doğu Ülkeleri Örneği. *TURAN-SAM*, 10(40), 801-805.